

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

2014

Mgr. Jan Humplik

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Aktuální otázky práva na obhajobu

Current issues of the right of defense

Konzultant: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Zpracovatel: Mgr. Jan Humplik

Březen, 2014

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

Poděkování:

„Mé poděkování patří JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc. za cenné rady, podněty, odborné vedení a vstřícnost při vzájemné spolupráci.“

OBSAH:

1	ÚVOD	2
2	ZAJIŠTĚNÍ PRÁVA NA OBHAJOBU	4
2.1	MINIMÁLNÍ ZÁRUKY PRÁVA NA OBHAJOBU V EVROPSKÝCH SOUVISLOSTECH	4
2.2	ÚSTAVNĚPRÁVNÍ REŽIM PRÁVA NA OBHAJOBU	7
2.2.3	<i>Ústavní stížnost</i>	15
3.	OBVINĚNÝ A JEHO POSTAVENÍ V TRESTNÍM ŘÁDU	18
3.1	PODEZŘELÝ, OBVINĚNÝ, OBŽALOVANÝ, ODSOUZENÝ	18
3.2	OBVINĚNÝ JAKO STRANA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ.....	20
4	OBVINĚNÝ A JEHO PRÁVO NA OBHAJOBU	22
4.1	MATERIÁLNÍ OBHAJOBA.....	28
4.1.1	<i>Právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se obviněnému kladou za vinu</i> 28	
4.1.2	<i>Právo činit návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky</i>	40
4.1.3	<i>Právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě</i>	45
4.1.4	<i>Některá další dílčí práva na obhajobu</i>	61
4.1.4.1	<i>Právo na prostudování spisu</i>	62
4.1.4.2	<i>Dohoda o vině a trestu</i>	65
4.1.4.3	<i>Právo posledního slova</i>	69
4.2	FORMÁLNÍ OBHAJOBA	71
4.2.1	<i>Právo zvolit si obhájce a radit se s ním</i>	71
4.2.1.2	<i>Právo na bezplatnou právní pomoc obhájce</i>	72
4.2.2	<i>Obhájce a jeho postavení v trestním řízení</i>	75
4.2.3	<i>Zvolený obhájce</i>	87
4.2.3.1	<i>Pluralita obhájců</i>	91
4.2.4	<i>Nutná obhajoba</i>	94
4.2.4.1	<i>Právo obviněného vzdát se obhájce</i>	97
4.2.5	<i>Ustanovený obhájce</i>	98
5	ZÁVĚR	104
6	RESUMÉ	106
7	ABSTRAKT	108
8	SEZNAM LITERATURY	109
9	KLÍČOVÁ SLOVA – KEY WORDS	113

1 ÚVOD

Právem na obhajobu označujeme souhrn veškerých práv, která náleží osobě, proti níž se vede trestní řízení. V dnešní době by nikdo neměl zpochybňovat, že právo na obhajobu musí náležet každému obviněnému, ať se již dopustil čehokoliv. Přesto často od veřejnosti můžeme slyšet tvrdé verdikty na ty či ony skutky, o kterých se média právě zmínila, a pokud je již v dané věci činný nějaký obhájce, nemusí se ani on dočkat lichotivého zhodnocení, a to i v situaci, kdy vede obhajobu nanejvýš dobře. Často můžeme od laické veřejnosti slyšet, že nerozumí tomu, jak dotyčného obviněného může někdo hájit a ještě mít přitom dobré spaní. Je potřeba si uvědomit, že obhájce obviněného tady není vždy jen od toho, aby obviněnému zajistil zproštění obžaloby. Obhájce je dle trestního řádu povinen poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, neboť obviněný je zpravidla laik. Obhájce je dále povinen účelně využívat prostředků a způsobů obhajoby podle trestního řádu, to vše za účelem náležitého objasnění skutečností, které obviněného viny zbavují, a pokud to není možné, alespoň jeho vinu zmírňují.

Ve své práci se zabývám právem na obhajobu jako celku s přihlédnutím k aktuálním otázkám aplikační praxe problematických ustanovení trestního řádu. Úkol to je nelehký, neboť právo na obhajobu je značně široké a v podstatě s ním souvisí převážná část trestního řádu. Zároveň však nechci vytrhávat jednotlivé otázky z kontextu a rád bych zachoval určitou komplexnost daného tématu. Jako nejlepší možnou strukturu práce jsem zvolil zajištění práva na obhajobu v evropských souvislostech a potom hned následuje ústavněprávní režim práva na obhajobu. Právě ústavní normy, zejména Listina základních práv a svobod, dávají odrazový můstek pro následné vytváření zákonných norem a důležité vodítko aplikační praxi, které náleží ten nejtěžší úkol, interpretace daných norem. Jak bude z práce patrné, právě výklad jednotlivých ustanovení je tím, co působí řadu problémů a co nás nutí stále si pokládat otázky. V něčem tak rozmanitém, jako je život a tudíž i každá jednotlivá trestní kauza, nebudeme znát všechny odpovědi nikdy. V následující kapitole bude pojednáno o postavení obviněného, o tom, jakým způsobem je v průběhu trestního řízení označován, a jaké to má pro něho důsledky. Ve čtvrté kapitole, která tvoří meritum práce, se budu zabývat konkrétními dílčími právy obviněného na obhajobu. Úvod kapitoly bude trochu netradiční v tom směru, že výklad začnu u stěžejní zásady trestního práva, kterou je

presumpce nevinny a následně bude pojednáno o systematickém roztrídění práva na obhajobu, kde vyjdu až na odchylky z teorie uznávaného členění práva na obhajobu na složku materiální a složku formální. Čtvrtá kapitola tak začne po již naznačeném úvodu materiální složkou práva obviněného na obhajobu, která obviněnému garantuje právo hájit se sám a k tomuto využívat prostředky dané trestním řádem. V části materiální obhajoby se tak budu zabývat zejména právem obviněného vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, právem činit návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky, právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě a některými dalšími dílčími právy na obhajobu, která považuji z pohledu aplikační praxe za zajímavá. Předem se částečně omlouvám mladistvým, na které jsem úmyslně v práci víceméně zapomněl.

Následně v další části čtvrté kapitoly přejdu k obhajobě formální, tedy k právu obviněného zvolit si obhájce a radit se s ním. Již na tomto místě podotýkám, že pouze prostřednictvím zvoleného obhájce může obviněný teprve naplno využít všech možností, které mu trestní řád k obhajobě poskytuje, a to nejen v situaci, kdy je obviněný stíhán vazebně. Jak bude v práci rozebráno, i jednotlivá dílčí práva obviněného na obhajobu v sobě skýtají určité nejasnosti, někdy i pasti, na které obviněný, pokud je neznalý práva, nemůže nikdy přijít. V tomto směru ho nezachrání ani poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení, o čemž bude také pojednáno. V této kapitole se tedy zaměřím zejména na postavení obhájce, tj. kdo může být obhájcem, jaká jsou jeho práva a povinnosti, koho si za obhájce může obviněný zvolit a jak je to s ústavní garancí práva hájit se sám s ohledem na institut nutné obhajoby a v návaznosti na ustanovování obhájců ex offio.

Výše naznačenou strukturou práce se budu snažit, jak již bylo naznačeno, o určitou komplexnost dané problematiky, kterou si jistě takové téma zaslouží, a zároveň se budu snažit neskouzávat k tématům, které sice s danou problematikou souvisejí, nicméně v nich neshledávám žádné výrazné nedostatky či aktuální problémy aplikační praxe. Práce je doplněna o judikaturu zejména Nejvyššího a Ústavního soudu, neboť tyto nám již daly řadu odpovědí namísto samotného trestního řádu.

2 Zajištění práva na obhajobu

2.1 Minimální záruky práva na obhajobu v evropských souvislostech

Právo na obhajobu je jedním ze základních zásad spravedlivého procesu, které je obviněnému garantováno nikoliv jen samotným trestním řádem, ale normami vyšší právní síly, tj. Listinou základních práv a svobod, Mezinárodním paktem o občanských a politických právech, Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva“) a Listinou základních práv Evropské unie.

Z výše uvedeného je zřejmé, že žádný dokument věnující se lidským právům si nedovolí tuto stěžejní zásadu ignorovat. Pokud se podíváme blíže na jednotlivé články těchto úmluv, zjistíme, že si jsou v zásadě velmi blízké a vyjadřují ten nejnужnější základ práva na obhajobu, kterého se má obviněnému dostat.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech se právem na obhajobu zabývá zejména v čl. 14 odst. 3, kde se uvádí, že každý, kdo je obviněn z trestného činu, má mít tyto minimální záruky:

- a) má být neprodleně a podrobně informován v jazyce, jemuž rozumí, o povaze a důvodu obvinění proti němu;
- b) má mít dostatek času a možností pro přípravu své obhajoby a možnost spojit se s obhájcem podle své vlastní volby;
- c) má být souzen bez zbytečného odkladu;
- d) má být souzen za své přítomnosti a obhajovat se osobně nebo prostřednictvím obhájce, kterého si sám zvolí; má být poučen o svých právech a má mu být poskytnuta právní pomoc v každém případě, kdy toho zájmy spravedlnosti vyžadují, a aniž by v takovém případě sám platil náklady, jestliže nemá dostatečné prostředky k úhradě;
- e) má mu být dána možnost, aby provedl výslech nebo dal provést výslech svědků proti sobě a aby měl možnost účasti a výslechu svědků svědčících v jeho prospěch za stejných podmínek jako u svědků svědčících proti němu;
- f) má se mu dostat pomoci tlumočníka, jestliže nerozumí jazyku nebo nemluví jazykem, jehož se užívá u soudu;

- g) nesmí být nucen svědčit proti sobě nebo přiznat vinu.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod mluví v čl. 6 odst. 3 o minimálních právech každého, kdo je obviněn z trestného činu. Tomuto obviněnému se má dostat alespoň těchto práv:

- a) být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu;
- b) mít přiměřený čas a možnost k přípravě své obhajoby;
- c) obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují;
- d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě;
- e) mít bezplatnou pomoc tlumočníka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.

Evropská úmluva tak stanoví demonstrativní výčet minimálních práv, jejichž souhrn tvoří základ práva na obhajobu. Práva uvedená v odstavci 3 článku 6 se zaručují „každému, kdo je obviněn z trestného činu“. Článek 6 odst. 3 se tedy nevztahuje na osobu podezřelou, která ještě nebyla obviněna ve smyslu Úmluvy.¹ O právu podezřelého na obhajobu podle českého trestního řádu bude pojednáno v následujících kapitolách.

Stejný smysl i rozsah práv zaručených Evropskou úmluvou nalezneme také v Listině základních práv Evropské unie. Text listiny je na první pohled stručnější, neboť ve svém čl. 48 nazvaném presumpce nevinny a právo na obhajobu skýtá pouze následující dva odstavce:

- 1. Každý obviněný se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.
- 2. Každému obviněnému je zaručeno respektování práv na obhajobu.

¹ Repík, B.: Evropská Úmluva o lidských právech a trestní proces, Praha: Orac, 2002, str. 159

Z čl. 52 odst. 3 Listiny však vyplývá, že pokud tato listina obsahuje práva odpovídající právům zaručeným Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, jsou smysl a rozsah těchto práv stejné jako ty, které jim přikládá uvedená úmluva, a současně toto ustanovení nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo ochranu širší. Toto ustanovení Listiny má zajistit nezbytný soulad mezi Listinou a Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod stanovením pravidla, že pokud práva zaručená Listinou odpovídají právům zaručeným Evropské úmluvě, je jejich smysl a rozsah včetně povolených omezení stejný jako stanoví Evropská úmluva. To zejména znamená, že zákonodárce při stanovování omezení těchto práv musí splňovat stejné normy, které jsou stanoveny v ustanoveních o omezeních Evropské úmluvy a které se tak činí použitelnými na práva zahrnutá tímto odstavcem, aniž by narušily autonomii práva Unie a Soudního dvora Evropské unie.²

Pro úplnost je třeba dodat, že podle čl. 10 Ústavy jsou ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána, bezprostředně závazné a stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech vstoupil v platnost dnem 23. března 1976 pro Československou socialistickou republiku a byl vyhlášen pod č. 120/1976 Sb. Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášená Radou Evropy podepsala dne 21.2.1991 Československá federativní republika a vyhlásila ji pod č. 209/1992 Sb. Listina základních práv Evropské unie (někdy též zvaná Charta základních práv) byla slavnostně vyhlášena již 7.12.2000 během konference v Nice jako právně nezávazný dokument, právní závaznost získala až vstupem Lisabonské smlouvy v platnost, tedy 1.12.2009.³

² Úřední věstník Evropské unie ze dne 14.12.2007, Vysvětlení k listině základních práv (2007/C 303/02)

³ s výhradou Protokolu (č.30) o uplatňování Listiny základních práv Evropské unie v České republice

2.2 Ústavněprávní režim práva na obhajobu

Ústavní pořádek dle čl. 112 Ústavy ČR tvoří mimo jiné i Listina základních práv a svobod a právě tento dokument dává základní rámec (vyšší právní síly) právu na obhajobu.

Podle čl. 1 Listiny jsou základní práva a svobody nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Tato práva jsou považována za součást demokratického právního státu a s ohledem na čl. 9 odst. 2 a 3 Ústavy nelze tyto podstatné náležitosti změnit, a to ani výkladem právních norem, který by k takovéto změně mohl směřovat.

Naprosto základním ustanovením týkající se práva na obhajobu je čl. 40 Listiny, zejm. odstavec 3 a 4.

Podle čl. 40 odst. 3 Listiny má obviněný právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Jestliže si obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. Zákon stanoví, v kterých případech má obviněný právo na bezplatnou pomoc obhájce.

Podle čl. 40 odst. 4 Listiny má obviněný právo odepřít výpověď; tohoto práva nesmí být žádným způsobem zbaven.

Uvedená ustanovení mají za úkol zaručit spravedlnost trestního řízení. Je třeba si uvědomit, že policejní orgán často shromažďuje důkazy proti obviněnému poměrně dlouhou dobu, o čemž budoucí obviněný nemusí vědět. Jednoho dne obdrží usnesení o zahájení trestního stíhání a začíná tak čelit poměrně dobře vyzbrojenému aparátu, který již může mít za sebou po provedeném prověřování nemalou sbírku důkazního materiálu svědčícího o tom, že byl spáchán trestný čin a že se jej dopustil právě obviněný.

Proto je obviněnému garantováno právo poskytnutí času a možnosti k detailnímu pochopení podstaty obvinění, jíž čelí, a k přípravě obhajoby.

Právě čas k přípravě obhajoby může být problém v případě rozsáhlých kauz, zpravidla typu hospodářské kriminality, která bývá páchána delší dobu.

Např. Ústavní soud se zabýval stížností obviněné, která namítala, že ke studiu spisu jí bylo policejním orgánem určeno jen 36 a ½ hodiny, což bylo k její námitce ještě prodlouženo o dobu 35 a ½ hodiny, avšak stěžovatelka požadovala prodloužení lhůty o

sedm kalendářních dní. Je třeba uvést, že předmětný spis měl 9000 stran a jeho přílohy dalších 6000 stran, což v původně stanovené lhůtě nebylo možno ani přečíst. Ústavní soud dal stěžovatelce za pravdu a konstatoval, že postup státního zástupce v předmětné věci nesvědčí zcela o náležitém respektu k významu práva na přípravu řádné obhajoby, a to za situace, kdy sám policejní orgán z důvodu složitosti a sofistikované povahy stíhaného jednání překročil zákonem předvídané lhůty pro skončení přípravného řízení. Ústavní soud nakonec ústavní stížnost odmítl, ale pouze z toho důvodu, že stěžovatelce náležel jiný procesní prostředek, ve kterém mohla tyto námitky uplatnit.⁴

V jiném případě se Ústavní soud zabýval stížností proti uložení pořádkové pokuty obviněnému, který se po předvolání nedostavil ke svému výslechu. Ústavní soud dospěl k závěru, že podaná ústavní stížnost je důvodná, a konstatoval porušení stěžovatelova práva na spravedlivý proces (nález Ústavního soudu ze dne 1.8.2005, IV. ÚS 31/05). Ve svém odůvodnění se také vyjádřil k postupu policejního komisaře.⁵

Možností k přípravě obhajoby je třeba rozumět např. přístup obviněného k obhájci, což se v plné míře uplatní v situaci, kdy je obviněný omezen na osobní svobodě. Obviněný má právo na komunikaci s obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, a to v kteroukoliv dobu. Současně má obviněný právo na tajnou korespondenci se svým obhájcem. Dále je možnost k přípravě obhajoby chápat jako nárok obviněného na přístup k vyšetřovacímu spisu, a to opět v dostatečném předstihu, aby si jej mohl obviněný řádně prostudovat. V této souvislosti je třeba poukázat na ustanovení trestního řádu (§ 65 odst. 2), které umožňuje státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu v přípravném řízení ze závažných důvodů odeprít právo nahlédnout do spisů. Za závažný důvod je třeba považovat ohrožení nebo zmaření výsledků přípravného řízení např. tím, že je nutné vyslechnout ještě klíčového svědka a že by nahlédnutím do spisu

⁴ srov. Usnesení Ústavního soudu ze dne 26.9.2009 (II. ÚS 597/06)

⁵ „Řízení probíhalo v obráceném sledu, kdy teprve po shromáždění všech dostupných důkazů, bylo stěžovateli zasláno usnesení o zahájení trestního stíhání. Ústavní soud rovněž policejnímu komisaři vytýká, že stěžovateli současně zaslal usnesení o zahájení trestního stíhání, výzvu, aby se dostavil k výslechu, i oznámení o možnosti si prostudovat spis. Tím, že policejní komisař předvolal stěžovatele k výslechu na den následující po doručení zásilky, poskytl stěžovateli velice malý časový prostor k případnému kontaktování obhájce a k uspořádání si svých pracovních a osobních záležitostí tak, aby se mohl k výslechu dostavit. S ohledem na okolnosti případu je tak krátká lhůta nepřiměřená, neboť se nejednalo o urgentní věc, která by nesnesla odkladu. Také není přijatelné, aby povědomost stěžovatele o existenci přípravného řízení prostřednictvím doručení usnesení o zahájení trestního stíhání a úkony pojící se s ukončením přípravného řízení (výzva k prostudování spisu) spadaly v podstatě do téhož okamžiku. Z takového postupu lze vysledovat snahu o usnadnění práce ze strany Policie České republiky a minimálně ztížení (ne-li zmaření) možnosti obviněného efektivně uplatnit obhajobu. Policejní komisař postupoval ve stěžovatelově věci v přímém rozporu s ustanovením čl. 40 odst. 3 Listiny a čl. 6 odst. 3 písm. b) Úmluvy a uplatnil tudíž státní moc v rozporu s čl. 2 odst. 3 Ústavy České republiky.“

mohla být snížena jeho věrohodnost. I odepření nahlédnutí do spisu má dva limity. Prvním z nich je, že odepřít nahlédnutí nelze obviněnému a příp. obhájci v době, kdy byli upozorněni na možnost prostudování spisu, a při sjednávání dohody o vině a trestu. Druhý limit se projeví v situaci, kdy se v přípravním řízení rozhoduje o vazbě, kdy s odkazem na čl. 5 odst. 3, 4 a čl. 6 Evropské úmluvy a navazující judikatury Evropského soudu pro lidská práva je třeba obviněnému poskytnout určité základní procesní záruky zajišťující mu možnost předložit argumenty proti ponechání ve vazbě, kdy musí být zajištěna rovnost zbraní a kontradiktorní řízení, a proto obviněný nebo jeho obhájce musí mít možnost nahlédnout do vyšetřovacího spisu, a to alespoň v takové míře, aby obviněnému byla dána příležitost účinným způsobem zpochybnit důkazy, na nichž rozhodnutí o vazbě spočívá (srov. rozsudek ESLP ve věci Mignon v. Polsko), aby mohl vyvracet důvody státního zástupce pro vzetí do vazby nebo pro trvání vazby (srov. rozsudky ESLP ve věci Lietzow v. Německo, Garcia Alva v. Německo a Schöps v. Německo).⁶ K odepření práva nahlédnout do spisu měl dále možnost vyjádřit se i Ústavní soud, a to ve svém nálezu ze dne 23.1.2001 (IV.ÚS 472/2000).⁷

Možností odepřít nahlédnutí do vyšetřovacího spisu se zabýval také Vantuch ve svém příspěvku v Bulletinu advokacie.⁸ Jeho pojednání reagovalo na novelu trestního řádu provedenou zák. č. 292/1993 Sb., s účinností od 1.1.1994, kterou se změnilo právě ustanovení § 65 odst. 2 trestního řádu, které platí v nezměněné podstatě dodnes a které rozšířilo možnosti odepření nahlédnutí do vyšetřovacího spisu. Autor příspěvku uvádí, že nyní již lze v souladu se zákonem odepřít jak nahlédnutí do spisu, tak možnost činit si poznámky a výpisky, tak i pořizovat si kopie spisu či jejich částí. Uvádí, že vždy, když se obviněný bude od okamžiku sdělení obvinění a zahájení trestního stíhání hájit sám, může mu být odepřeno realizování práv uvedených v § 52 odst. 1 trestního řádu. Bude-li od počátku obhajován obhájcem, který se bude účastnit všech procesních úkonů, bude však s obsahem spisu prostřednictvím obhájce průběžně seznamován.

⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. §1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 707, 708

⁷ „Právo obviněného nahlížet do spisu je jednou ze složek jeho práva na obhajobu, zaručovaného čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, a právě proto je omezení tohoto práva, i když je zákonem přípustné, vždy třeba náležitě zdůvodnit. Jinak by totiž omezení uvedeného práva zůstalo bez možnosti je přezkoumat. Za závažné důvody ve smyslu ustanovení § 65 odst. 2 tr.ř. nelze považovat zcela obecný poukaz na možnost maření výsledků vyšetřování a již vůbec ne na předpoklad ovlivňování svědků za situace, kdy se obviněný nachází ve vazbě, navíc v dané věci ve vazbě koluzní. S ohledem na tyto argumenty shledal Ústavní soud, v souvislosti s odepřením práva nahlížet do spisů, porušení stěžovatelova základního práva vymezeného v čl. 40 odst. 3 Listiny a čl. 6 odst. 3 písm. b) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a v této části ústavní stížnosti vyhověl.“

⁸ Vantuch, P. K možnosti odepřít nahlédnutí do vyšetřovacího spisu a pořizovat z něj výpisky a kopie. Bulletin advokacie, 1994, č. 5, str. 14

Z toho plyne, že bez obhájce bude obviněný takto zřejmě znevýhodněn oproti spoluobviněnému, který obhájce mít bude. Autor článku se dále neztotožňuje s žádným z dostupných zdůvodnění omezení možnosti nahlédnutí do spisu z pozice obhajoby a de lege ferenda navrhuje, aby právo nahlížet do spisu, činit si z něj výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí nebylo možno odepřít obhájci.

Osobně se domnívám, že zmiňované ustanovení § 65 odst. 2 trestního řádu není v rozporu s Listinou a jejím čl. 40 odst. 3, ve kterém se obviněnému garantuje poskytnutí času a možnosti k přípravě obhajoby. Za možnost je zcela jistě třeba považovat právo nahlédnout do vyšetřovacího spisu a pořizovat si z tohoto spisu kopie, příp. si činit výpisky a poznámky. Za protiústavní toto ustanovení nepovažuji z toho důvodu, že je časově omezeno, tj. odepření je možné pouze do doby, než je obviněný upozorněn na možnost prostudovat spisy, a při sjednávání dohody o vině a trestu. Z pozice obhajoby pak lze doporučit pouze takový postup, že pokud je obviněnému a jeho obhájci odepřena možnost nahlédnout do spisu, pak je třeba zvážit, zda nevyužít právo obviněného ve věci nevypovídat do doby, než bude nahlédnutí do spisu umožněno. V takovém případě se obviněný vyhne riziku, že bude vypovídat skutečnosti, které mu s ohledem na spisový materiál mohou jít k tíži.

Ústavněprávní základ je promítnut do základních zásad trestního řízení, které jsou uvedeny v § 2 trestního řádu.

Podle § 2 odst. 13 trestního řádu musí být ten, proti němuž se trestní řízení vede, v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce; všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit mu uplatnění jeho práv. Toto ustanovení má za cíl zajistit ochranu všech osob, proti kterým se trestní řízení vede. Nejde jen o ochranu obviněného, obžalovaného a odsouzeného, nýbrž i o ochranu osoby zadržené podezřelé ve smyslu § 76 odst. 6 trestního řádu, a i osoby podezřelé ve zkráceném přípravném řízení.⁹

Zajištění práva na obhajobu nelze pochopitelně uzavřít pouhým odkazem na výše rozvedený čl. 40 Listiny. V této souvislosti je potřeba dále poukázat na čl. 8 odst. 2 Listiny, který praví, že nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Tomuto odstavci koresponduje § 2 odst. 1 trestního řádu. Jde o naprosto základní zásadu, která se promítá do trestního řízení a která má

⁹ srov. § 179b odst. 2 trestního řádu

osobě, proti níž se trestní řízení vede, zaručit, že veškeré postupy orgánů činných v trestním řízení budou v souladu se zákonem. Orgány činné v trestním řízení mají podle § 2 odst. 5 trestního řádu povinnost postupovat v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v trestním řádu tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Doznání obviněného nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu. V přípravném řízení orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v tomto zákoně i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede. V řízení před soudem státní zástupce a obviněný mohou na podporu svých stanovisek navrhopvat a provádět důkazy. Státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného. To nezbavuje soud povinnosti, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí.

Dle výše uvedené zásady orgány činné v trestním řízení mají v přípravném řízení objasňovat stejně pečlivě okolnosti, které svědčí ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede. V řízení před soudem se však tato role trochu mění v tom smyslu, že státní zástupce je povinen dokazovat vinu poškozeného a je tím, na kom leží důkazní břemeno, a vzhledem k zásadě v pochybnostech ve prospěch obviněného (in dubio pro reo) také tím, kdo nese odpovědnost za případné pochybnosti o vině obviněného. Obviněný má podle výše uvedené zásady právo navrhopvat a provádět důkazy na podporu svých stanovisek, nicméně není to jeho povinnost, a pokud uzná za vhodné, že bude jen pasivní stranou řízení, není možné mu toto přičítat k jeho tíži.

Podle ustanovení § 2 odst. 4 trestního řádu jsou orgány činné v trestním řízení povinny projednávat trestní věci s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána; při provádění úkonů trestního řízení lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení.

Obviněnému by měly být dále zachovány veškeré další ústavní garance tzv. fair trial, tj. práva na spravedlivý proces, které jsou promítnuty v dalších člancích Listiny (zejm. čl. 36 až 38).

Např. Ústavní soud se ve svém nálezu ze dne 12.2.2002 (sp. zn. I.ÚS 592/2000) vyjádřil k právu na obhajobu následujícím způsobem: „Právo na obhajobu je jedním z nejdůležitějších základních práv osob, proti nimž se trestní řízení vede a směřuje k dosažení spravedlivého rozhodnutí, vydaného nejen v zájmu trestně stíhané osoby, ale nepochybně také v zájmu demokratického právního státu, založeného na účtě k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 Ústavy ČR). Stát proto musí zajistit takové podmínky, aby uvedené principy bylo možné realizovat cestou příslušných procesních záruk postavení obhájce i obviněného.“ Jde o jeden z nejdůležitějších nálezu Ústavního soudu týkající se práva na obhajobu, neboť průběh událostí, které předcházely v předmětné věci ústavní stížnosti, byl typickou ukázkou pozitivistického přístupu, nerespektování ústavně garantovaných záruk a neodůvodněným restriktivním výkladem § 33 odst. 1 trestního řádu. Ústavní soud v tomto nálezu konstatoval, že spolu s čl. 40 odst. 3 Listiny, byl mj. porušen i čl. 37 odst. 2 Listiny. Z tohoto je zřejmé, že tyto články Listiny je třeba vykládat v souladu tak, aby byla zajištěna co nejširší míra uplatňování práva na obhajobu.

Dalším prvkem „spravedlivého procesu“ je i právo obviněného, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů (čl. 38 odst. 2 Listiny). Ačkoliv má být tímto zajištěna přiměřená rychlost jak civilního, tak trestního procesu, domnívám se, že je to právě trestní řízení, ve kterém tento požadavek vystupuje do popředí, a to s ohledem na povahu takového řízení, kdy obviněný může žít i roky v nejistotě, zda bude odsouzen a pokud ano, jaký trest mu bude uložen. O požadavku obviněného, který je stíhán vazebně, na urychleném projednání věci netřeba více hovořit. Zajímavou skutečností je, že Listina mluví o projednání věci bez zbytečných průtahů, z čehož vyplývá, že se má zabránit průtahům mezi jednotlivými soudními úkony, zatímco Evropská úmluva hovoří o přiměřené lhůtě projednání záležitosti, čímž se rozumí skončení věci.¹⁰

Je zřejmé, že stanovení toho, co je přiměřené a co již není, je problematické. Potíž je v tom, že každá soudní záležitost má svá specifika a nelze všeobecně říci, jaká doba je přiměřená. Samotné trestní řízení může být skončeno v řádech týdnů po jeho zahájení, složité kauzy se však mohou táhnout roky. Těžko můžeme stanovovat jednotné lhůty pro různě složité případy. Nezbyvá tak, než si v případě řešení problémů „s časem“ pomoci zhodnocením několika faktorů, které mají zcela jistě vliv na délku

¹⁰ srov. čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod

řízení. Protože neexistuje zákonná úprava přiměřené délky trestního řízení ani definice sousloví „bez zbytečných průtahů“, pomáhá zde opět judikatura.

Nálezem Ústavního soudu ze dne 24.11.2005 (sp. zn. II.ÚS 168/05) bylo vyhověno stížnosti, aby Ústavní soud vyslovil porušení práva na soudní ochranu, konkrétně práva na projednání věci bez zbytečných průtahů, jakož i práva na spravedlivé řízení. Vzhledem k tomu, že v daném případě uplynulo od podání žaloby 25 let, neměl Ústavní soud sebemenší problém stížnosti vyhovět. Zajímavé je ovšem vyjádření soudu k posuzování přiměřenosti délky řízení, které je následující: *„Evropský soud pro lidská práva i soud zdejší ve své bohaté judikatuře v této oblasti posuzují přiměřenost délky řízení ve světle konkrétních okolností případu a s přihlédnutím ke kritériím složitosti případu, chování stěžovatelů i státních orgánů, jakož i k tomu, co bylo pro stěžovatele při sporu v sázce“*. Dále doplňuje, že: *„Přiměřenost projednací lhůty je sice pojem subjektivní a může se dle povahy jednotlivého případu lišit, zde však od podání žaloby uplynulo 25 let, což je doba, která se rámci přiměřenosti vymyká zcela nepochybně.“*

Z uvedeného je zřejmé, na základě jakých faktorů je třeba posuzovat (ne)přiměřenost délky řízení. Je to složitost řízení, kde je třeba zohlednit např. počet obviněných, množství důkazů (zejm. znaleckých posudků), příp. právní pomoc z ciziny. Dále je to jednání samotného obviněného, tj. jak využívá případné procesní nástroje (stížnosti na podjatost, výměny obhájců, navrhování a předkládání nových důkazů apod.). Pochopitelně se jedná o práva obviněného, proto musí být toto zohledněno při posuzování přiměřenosti délky trestního řízení. Stejně tak nepůjde k tíži státu skutečnost, že obviněný uprchl ze země, aby se vyhnul trestnímu stíhání. Co se týká chování státních orgánů, tak podle názoru Ústavního soudu je věcí státu, aby organizoval své soudnictví tak, aby principy soudnictví zakotvené v Listině a Úmluvě byly respektovány. Případné nedostatky v tomto směru nemohou jít k tíži občanů, kteří od soudu právem očekávají poskytnutí soudní ochrany v přiměřené době.¹¹ S tímto mohu vyslovit naprostý souhlas.

A konečně, co je v sázce při posuzování přiměřené délky trestního stíhání? Pro obviněného přinejmenším duševní stav a jeho dobrá pověst. Domnívám se, že právě pocit nejistoty je pro obviněného skličující a ani zásada presumpce nevinny mu v tomto případě nijak zvlášť nepomůže. Navíc v situaci, kdy je obviněný stíhán vazebně, si

¹¹ srov. nález Ústavního soudu ze dne 14.9.1994, sp.zn. IV.ÚS 55/94

troufám tvrdit, že je „v sázce“ skutečně mnoho. Trestní řád se sám snaží zajistit přiměřenost délky trestního řízení, a to stanovením procesních lhůt. Jak již ale bylo uvedeno výše, je toto problematické s ohledem na individuálnost každého případu. Stanovením lhůt pro určité úkony orgánů činných v trestním řízení sice občas zajistíme to, aby bylo rozhodnuto „včas“, nicméně zde postrádám jakousi pružnost. Pokud má policejní orgán na starost skutkově i důkazně jednoduchou věc, má se snažit o to, aby tuto věc skončil co nejdříve. Pokud však rozhodne ve lhůtách dle trestního řádu (např. o několik týdnů později, než bylo objektivně možné), pravděpodobně nikdo nebude zkoumat to, že mohlo být rozhodnuto rychleji, tedy s daleko menšími průtahy. Naopak v případech složitějších kauz existují nástroje, jak uvedené lhůty s odůvodněním prodloužit a jistota doby skončení věci (alespoň ve fázi vyšetřování), může být v nedohlednu.¹² Existují však u lhůty nepřekročitelné.¹³

Ústavní soud se průtahům řízení věnoval i v nálezu ze dne 5.10.2004 (sp.zn. III.ÚS 75/04), ve kterém se vyjádřil i k dopadům těchto průtahů na obviněného.¹⁴

Z výše uvedeného je zřejmé, že průtahy v řízení jsou, a pravděpodobně i v budoucnu budou velkým problémem, se kterým se budou účastníci řízení potýkat.

Je vidět, že judikatura Ústavního soudu v otázkách práva na obhajobu je poměrně široká. Na první pohled se může zdát, že výše uvedené zásady, které mají zajistit právo obviněnému na obhajobu, jsou jasné a nezpochybnitelné, ale je zřejmé, že tomu tak mnohokrát v minulosti nebylo. Problémem, na který bude zákonitě každý narážet při studování zákonných norem, je samotný výklad těchto norem.

Judikaturou vytvořené faktory pro posouzení přiměřenosti délky trestního řízení se promítly i do zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně

¹² srov. § 167 odst. 1, 2 trestního řádu

¹³ srov. § 72a trestního řádu

¹⁴ „Ústavní soud po přezkoumání spisového materiálu v posuzované věci shledal, že v období od zrušení citovaného rozsudku nalézacího soudu soudem odvolacím (usnesením Krajského soudu v Ústí nad Labem č. j. 4 To 250/98-466 ze dne 11. 11. 1998) do vydání usnesení Okresního soudu v Teplících č. j. 4 T 56/97-533 ze dne 25. 9. 2001 o přibrání znalce došlo zcela nepochybně k neopodstatněným průtahům způsobeným výlučně omisivním chováním (nečinností) tamního soudu. Z připojeného spisu totiž nevyplývá jediný akceptovatelný relevantní důvod, jenž by jejich důvodnost mohl založit. (...)V posuzované věci, vycházejí z principu presumpce neviny (čl. 40 odst. 2 Listiny), v návaznosti na to, co bylo řečeno, nutno přihlídnout k tomu, že každá trestně stíhaná osoba je vystavena nejen psychologickému tlaku specializovaných orgánů veřejné moci, nýbrž že trestní řízení samo o sobě může mít (a začasť také má) výrazné negativní dopady do osobní, pracovní (materiální) a rodinné sféry obviněného. Zbytečné, ničím neopodstatněné průtahy jsou potom způsobitelné tyto zásahy do jeho sociálních vazeb umocnit, a tudíž i jistou měrou přispět k jejich neodčinitelným důsledkům. Takové konečně uváděl i stěžovatel v obsahu odůvodnění své ústavní stížnosti.“

zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád). Podle tohoto zákona stát odpovídá za škodu způsobenou nesprávným úředním postupem, přičemž za tento nesprávný postup se považuje také porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě, a nestanoví-li zákon pro provedení úkonu nebo vydání rozhodnutí žádnou lhůtu, považuje se za nesprávný úřední postup rovněž porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v přiměřené lhůtě.¹⁵ Novelou zákona č. 160/2006 Sb., který nabyl účinnosti dne 27.6.2006, byl do výše uvedeného zákona vložen § 31a, na základě kterého je možné podle tohoto zákona poskytnout přiměřené zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, a to bez ohledu na to, zda byla nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem způsobena škoda. V případě posuzování vzniku nároku na nemajetkovou újmu při „průtahích“ řízení se přihlíží k těmto kritériím:

- celková délka řízení,
- složitost řízení,
- jednání poškozeného, kterým přispěl k průtahům v řízení, a k tomu, zda využil dostupných prostředků způsobilých odstranit průtahy v řízení,
- postup orgánů veřejné moci během řízení,
- význam předmětu řízení pro poškozeného.¹⁶

Výše byla rozvedena pouze část problémů, které vyvstávají v důsledku řádného uplatňování práva na obhajobu, a nezbyvá než souhlasit, že smysl garancí lze tak v úplnosti pochopit jen studiem judikatury a v ní obsažených skutkových a právních konfigurací, které založily či nezaložily protiústavnost.¹⁷

2.2.3 Ústavní stížnost

Domnívám se, že je vzhledem k výše uvedenému potřeba alespoň stručně pojednat o ústavní stížnosti jakožto možné obraně obviněného v případě zásahu do ústavou garantovaných práv, neboť využití tohoto způsobu obrany zcela jistě spadá do práva obviněného na obhajobu.

¹⁵ srov. § 13 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb.

¹⁶ srov. § 31a zákona č. 82/1998 Sb.

¹⁷ Wagnerová, E.; Šimíček, V.; Langášek, T.; Pospíšil, I. a kol.: Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2012, str. 812

Ústavní stížnost je zcela specifický prostředek sloužící k ochraně ústavou garantovaných základních práv a svobod. Jak Ústavní soud již nesčetněkrát uvedl ve své rozhodovací praxi, není další instancí v systému všeobecného soudnictví a nepřezkoumává rozhodnutí obecných soudů, pokud napadenými rozhodnutími nebylo porušeno základní právo a svoboda zaručená ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou podle čl. 10 Ústavy České republiky. Jak praví sama Ústava, je pouze orgánem ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy). Z tohoto důvodu proto nestačí, když je napadené rozhodnutí objektivně chybné, nýbrž tato vadnost musí spočívat právě v nerespektování ústavně zaručených základních práv a svobod.¹⁸

Specifičnost je třeba vidět také v tom, že ústavní stížnost lze uplatnit pouze po vyčerpání všech prostředků k ochraně práva, které zákon nabízí.¹⁹

Stížnost je oprávněna podat fyzická nebo právnická osoba, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním pořádkem.²⁰ Stížnost musí být podána ve lhůtě dvou měsíců od doručení rozhodnutí o posledním procesním prostředku, který zákon stěžovateli k ochraně jeho práva poskytuje. Dobrou zprávou pro stěžovatele je, že řízení před Ústavním soudem nepodléhá soudním poplatkům.²¹

Ústavní soud rozhoduje tím způsobem, že ústavní stížnosti zcela vyhoví nebo ústavní stížnost zcela zamítne anebo jí zčásti vyhoví a zčásti ji zamítne. V situaci, kdy soud ústavní stížnosti vyhoví, současně vysloví v nález, které ústavně zaručené právo nebo svoboda a jaké ustanovení ústavního zákona byly porušeny a jakým zásahem orgánu veřejné moci k tomuto porušení došlo a zruší napadené rozhodnutí orgánu veřejné moci, nebo jestliže porušení ústavně zaručeného základního práva nebo svobody spočívalo v jiném zásahu orgánu veřejné moci, než je rozhodnutí, zakáže tomuto orgánu, aby v porušování práva a svobody pokračoval, a přikáže mu, aby, pokud je to možné, obnovil stav před porušením.²²

Po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu se v trestním řízení postupuje podle pravidel stanovených v § 314h až 314k trestního řádu.

¹⁸ Šimíček, V.: Ústavní stížnost. 2. zcela přepracované a aktualizované vydání, Linde Praha, a.s., 2001, str. 69

¹⁹ srov. § 72 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

²⁰ srov. § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

²¹ srov. § 62 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

²² srov. § 82 odst. 1, 2 písm. a), 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

Osobně si myslím, že s ohledem na již poměrně rozsáhlou judikaturu Ústavního soudu lze již poměrně dobře vytvářet obraz toho, co je zásahem do ústavně garantovaného práva na obhajobu a co není. Problémem je, že „pomoc“ od ústavního soudu může přijít pozdě, neboť jsou to právě zvolené postupy orgánů činných v trestním řízení, které přicházejí jako první. Nejen z tohoto důvodu je role obhájce obviněného zcela nezastupitelná, neboť jenom osoba práva znalá může zakročit v případě, že orgány činné v trestním řízení nebudou respektovat garance spravedlivého procesu a práva na obhajobu, na kterou má obviněný právo.

3. Obviněný a jeho postavení v trestním řádu

3.1 Podezřelý, obviněný, obžalovaný, odsouzený

Osoba, proti níž se řízení vede, je v průběhu celého procesu označována různými způsoby. Jsou jimi podezřelý, obviněný, obžalovaný a odsouzený. Do jisté míry tím mají být vyjádřena různá práva, která této osobě v konkrétním stadiu trestního řízení náleží. Některá opatření však mohou být vůči této osobě provedena pouze v příslušném postavení.²³

Podezřelý je osoba, u které je dán důvod vazby (§ 67 trestního řádu) a kterou může policejní orgán v naléhavých případech zadržet, i když dosud proti ní nebylo zahájeno trestní stíhání (§ 160 odst. 1 trestního řádu). Podle § 76 odst. 3 trestního řádu policejní orgán, který zadržení provedl, zadrženou osobu vyslechne a o výsledku sepiše protokol, v němž označí místo, čas a bližší okolnosti zadržení a uvede osobní údaje zadržené osoby, jakož i podstatné důvody zadržení. Pojem podezřelý je tak v této souvislosti chápán ve smyslu osoby zadržené.

Podezřelým je dále ve zkráceném přípravném řízení ten, kdo byl přistižen při činu nebo bezprostředně poté, nebo ten, proti němuž byly v průběhu prověřování trestního oznámení nebo jiného podnětu k trestnímu stíhání zjištěny skutečnosti jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání a lze očekávat, že podezřelého bude možné ve lhůtě uvedené v § 179b odst. 4 postavit před soud.

Trestní řád ve svém § 158 odst. 8 dále mluví o podezřelém v tom smyslu, že pokud tato osoba podává vysvětlení podle § 158 odst. 3 trestního řádu, je vyňata z povinnosti vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Jedná se o logické vyjmutí této povinnosti v případě osoby podávající vysvětlení, neboť pokud by toto neplatilo, byl by pachatel trestného činu povinen již v podání vysvětlení vypovídat sám proti sobě a tím si pravděpodobně přivodit následné trestní stíhání.

Pro doplnění je třeba uvést, že pojem podezřelý může být v praxi orgánů činných v trestním řízení chápán ještě v širším smyslu, kdy zejm. policejní orgán v rámci prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin,

²³ např. jen obviněného (příp. obžalovaného) lze vzít do vazby, obviněného lze zadržet ve smyslu § 75 trestního řádu, obviněnému lze uložit zákaz vycestování do zahraničí podle § 77a trestního řádu, obviněnému lze vyšetřit duševní stav ve smyslu § 116 trestního řádu apod.

podezírání v průběhu tohoto prověřování více osob. Proti těmto osobám se však žádné trestní řízení nevede. Trestní řád však v § 32 uvádí, že toho, kdo je podezřelý ze spáchání trestného činu, lze označit za obviněného a použít proti němu prostředků daných tímto zákonem teprve tehdy, bylo-li proti němu zahájováno trestní stíhání (§ 160). Podezřelým byl tedy dle trestního řádu také ten, vůči němuž se vedlo trestní řízení před tím, než bylo zahájeno trestní stíhání.

Obviněným je ten, proti němuž bylo zahájeno trestní stíhání (§ 160)²⁴, a to až do doby, kdy se z obviněného stane obžalovaný, pokud nedojde v přípravném řízení k jinému rozhodnutí než k podání obžaloby. V takovém případě pak trestní stíhání končí pravomocným usnesením o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 trestního řádu), pravomocným usnesením o zastavení trestního stíhání (§ 172 trestního řádu), právní mocí rozhodnutí o schválení narovnání (§ 309 trestního řádu) a právní mocí usnesení o osvědčení u podmíněného zastavení trestního stíhání nebo uplynutím doby jednoho roku od uplynutí zkušební doby, nebylo-li o osvědčení rozhodnuto, aniž na tom měl obviněný vinu (§ 307 trestního řádu).

Obžalovaným se stává obviněný po nařízení hlavního líčení (§12 odst. 8 trestního řádu). Toto označení platí i v případě nařízení hlavního líčení ve zjednodušeném řízení před samosoudcem podle § 314d trestního řádu, i když zákonodárce takovou osobu v tomto ustanovení označuje za obviněného.²⁵

Odsouzený je ten, proti němuž byl vydán odsuzující rozsudek nebo trestní příkaz, který nabyl právní moci (§ 12 odst. 9 trestního řádu).

Výše uvedené názvosloví však není vždy v trestním řádu užito přesně (často tomu ani jinak být nemůže), a proto trestní řád ve svém § 12 odst. 7 vysvětluje, že pokud z povahy věci nevyplývá něco jiného, rozumí se obviněným též obžalovaný a odsouzený.²⁶

²⁴ trestní stíhání ve věcech, v níž se konalo zkrácené přípravné řízení, se zahajuje tím, že návrh státního zástupce na potrestání byl doručen soudu (§ 314 b odst. 1 trestního řádu)

²⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 5. aktualizované vyd. Praha: Linde Praha a.s., 2007, str. 201

²⁶ srov. např. § 269 odst. 2, § 275, § 280 odst. 2 až 4 či § 347 trestního řádu

3.2 Obviněný jako strana trestního řízení

Obviněný je klíčovou postavou celého trestního procesu. Pokud byl spáchán trestný čin, musel být spáchán určitým skutkem (jednáním, ať už ve formě konání či opomenutí) a tento skutek musela spáchat určitá osoba. Obviněný je tak v trestním řízení:

- a) procesní stranou
- b) důkazním prostředkem
- c) předmětem výkonu rozhodnutí

Podle § 12 odst. 6 trestního řádu se stranou rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v řízení před soudem též státní zástupce a společenský zástupce²⁷; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek. Jako procesní strana má obviněný k dispozici řadu oprávnění (viz dále), která mají zajistit rovnost sil mezi ním a státním zástupcem, který je povinen v řízení před soudem dokazovat vinu obžalovaného. Pro úplnost je potřeba dodat, že teorie trestního procesu zná kromě pojmu strana také pojem subjekt trestního řízení, přičemž subjekt je širším pojmem. V zásadě platí, že strana trestního řízení je vždy i subjektem, ale nikoliv subjekt trestního řízení je vždy stranou. Ustanovení § 12 odst. 6 trestního řádu tak bývá označováno jako nepřesné, neboť stranami jsou jen určité subjekty v řízení před soudem (čili ne vždy ten, proti němuž se řízení vede). Z postavení strany jasně vyplývá její právo vystupovat vlastním jménem před soudem a mít přístup ke všem úkonům, kde se tvoří základ pro meritorní rozhodnutí.²⁸

Nelze opomenout, že obviněný je také nositelem důkazu. Jeho vlastní výpověď je jedním z důkazních prostředků. Povinností orgánů činných v trestním řízení je vyslechnout obviněného. Jen na základě jeho výpovědi (či na základě využití práva obviněného nevypovídat) si orgány činné v trestním řízení udělají obrázek o postoji obviněného k celé věci, a to ať v případě, že se k činu dozná, či v případě, kdy obviněný vinu popírá.

²⁷ Institut společenského zástupce byl s účinností od 1.1.2002 zrušen, v textu zákona byl ponechán legislativním nedopatřením

²⁸ Císařová, D., Fenyk, J., Grivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 92

Obviněný je konečně také předmětem výkonu rozhodnutí. V případě pravomocného odsouzení je obviněný povinen vykonat trest či ochranné opatření. V průběhu trestního řízení může být obviněný povinen strpět zásah do osobní svobody, a to v případě uvalení vazby jakožto zajišťujícího nástroje pro účely trestního stíhání.

4 Obviněný a jeho právo na obhajobu

Dříve než se dostanu k systematickému a následně podrobnému výkladu práva na obhajobu obviněného, dovolím si ještě v úvodu této kapitoly poukázat na jednu zásadu trestního řízení, která je rovněž zásadou ústavní a neopomenutelnou zásadou mezinárodních dokumentů o lidských právech a kterou jsem doposud ve svém výkladu nezmínil, a to je zásada presumpce nevinny. Podle mého názoru je možné tuto zásadu chápat právě jako právo osoby, proti níž se trestní řízení vede, aby na ni bylo nahlíženo jako na osobu nevinnou, a to až do doby, než bude pravomocně uznána vinnou. Zásada presumpce nevinny je vyjádřena v § 2 odst. 2 trestního řádu. Jde o zásadu, která se táhne celým trestním řízením a která výrazně napomáhá uplatnění zásady zajištění práva obviněného na obhajobu. „Vyplývá z ní dále pro všechny orgány činné v trestním řízení požadavek, aby bez ohledu na své subjektivní přesvědčení o vině obviněného a obžalovaného postupovaly vůči obviněnému a obžalovanému nestranně; nesmí s ním již předem jednat jako s provinilcem.“²⁹

V postoji veřejnosti se však můžeme velmi často setkat s naprosto opačným postupem. Pokud média již o někom mluví jako o podezřelém a k tomuto připojí vybrané argumenty na podporu svých tvrzení, je možné si všimnout, že veřejnost již štěpí pouze různé názory na výši trestu. Takto se obviněný může stát vyvrhelem společnosti i v situaci, kdy bude nakonec pravomocně zproštěn obžaloby. Z tohoto důvodu pak některé mediální zákony směřují k tomu, aby svoboda projevu zcela nezastínila presumpci nevinny a ochranu cti ve smyslu čl. 10 Listiny. Jde zejména o zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon) a o zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání.³⁰ V této souvislosti se budou vždy mísit dva kolidující právní zájmy, tj. právo veřejnosti na informace a právo na ochranu soukromí, a mezi těmito se bude hledat rovnováha. „Otázka, zda právo veřejnosti na informace převáží nad právem na ochranu soukromí, je proto zapotřebí zkoumat v každém

²⁹ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 82

³⁰ srov. § 10 a § 11 tiskového zákona a § 35 a § 36 zákona o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů

konkrétním případě při zohlednění těchto kritérií: (i) sledovaný účel zveřejnění, (ii) způsob zveřejnění, jakož i (iii) zveřejněním dosažený či předpokládaný účinek.“³¹

Samotné orgány činné v trestním řízení mají podle § 8a odst. 1 trestního řádu povinnost při poskytování informací veřejnosti dbát o to, aby zásadu presumpce nevinny neporušily.³²

Ze zásady presumpce nevinny také vyplývají 3 důležitá procesní pravidla:

- a) pravidlo in dubio pro reo,
- b) pravidlo, že k odsouzení obviněného je třeba, aby mu byla vina dokázána,
- c) pravidlo přiměřenosti a zdrženlivosti.

Pravidlo in dubio pro reo (v překladu „v pochybnostech ve prospěch obžalovaného“) znamená, že v případě pochybností o vině obžalovaného je třeba rozhodnout v jeho prospěch, a to v situaci, kdy nelze tyto pochybnosti rozptýlit provedením dalších důkazů. Obvinění se někdy domnívají, že vyvolání jakékoliv pochybnosti v procesu dokazování založí uplatnění této zásady a povede k vydání zprošťujícího rozsudku. Je potřeba uvést, že nikoliv každá pochybnost způsobí příznivé rozhodnutí pro obviněného. Již několikrát se Ústavní soud vyjádřil, že: „*pravidlo in dubio pro reo je namístě použít jen tehdy, jsou-li zde pochybnosti důvodné, tj. rozumné a v podstatných skutečnostech, takže v konfrontaci s nimi by výrok o spáchání trestného činu nemohl obstát. Pochybnosti tedy musí být z hlediska rozhodnutí o vině závažné a již neodstranitelné provedením dalších důkazů či vyhodnocením stávajících důkazů. Podaří-li se pochybnosti odstranit tím, že budou důkazy hodnoceny volně podle vnitřního přesvědčení a po pečlivém, objektivním a nestranném uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu, jako tomu bylo i v posuzovaném případě, pak není důvodu rozhodovat ve prospěch stěžovatelů, svědčí-li důkazy o jejich vině, třebaže jsou mezi nimi určité rozpory.*“³³ Uvedená zásada se týká pouze otázek skutkových, tedy těch, ohledně kterých se provádí dokazování. S ohledem na zásadu iura novit curia (v překladu „soud zná právo“) není možné setrvat v pochybnosti v otázce právní. Důsledkem uplatnění zásady in dubio pro reo je pak zprošťující výrok soudu ve smyslu

³¹ Herczeg, J.: Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013, str. 11

³² srov. úpravu v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (§ 52 až 54)

³³ srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 24.11.2004, sp. zn. II. ÚS 546/02, usnesení Ústavního soudu ze dne 16.8.2007, sp. zn. IV. ÚS 637/06 a usnesení Ústavního soudu ze dne 4.6.2009, sp. zn. I. ÚS 365/06

§ 226 písm. a) nebo c) trestního řádu. S ohledem na situaci, kdy těžiště dokazování je přesunuto až před soud do hlavního líčení, není možné trestní stíhání zastavit již v přípravném řízení v pochybnostech o tom, zda se skutečně stal skutek, pro který se trestní stíhání vede. Vyplývá to z odlišné formulace § 172 odst. 1 písm. a) trestního řádu, kdy státní zástupce je povinen trestní stíhání zastavit pouze v situaci, je-li nepochybné, že se nestal skutek, pro který se trestní stíhání vede.

Podle dalšího pravidla vyplývajícího z presumpce nevinu není obviněný povinen prokazovat svou nevinu. V situaci, kdy se obviněný rozhodne využít svého práva a ve věci odmítne vypovídat, nelze mu toto přikládat k jeho tíži či snad toto chápat jako usvědčující důkaz. Zajímavá situace však vzniká v okamžiku, kdy obviněný vypovídá a předkládá tak svoji verzi skutkového stavu. V rozporu s presumpcí nevinu není, že pokud obviněný namítá konkrétní alibi, přesouvá se důkazní břemeno k jeho prokázání zpět na něj.³⁴ Jak se však postavit k situaci, kdy obviněný např. soudu předloží svoji verzi skutkového stavu, která ho zprošťuje viny, avšak dalšími provedenými důkazy bude jeho obhajoba zcela nebo zčásti vyloučena? S ohledem na zásadu presumpce nevinu a pravidla z této zásady vyplývající nelze podle mého názoru dospět k vině obviněného pouhým konstatováním, že obhajoba obviněného byla provedenými důkazy vyloučena. V této souvislosti poukazují na judikát Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 11 Tdo 525/2009, ze dne 21.10.2009, ve kterém se se zmiňovaným problémem nejvyšší soud vypořádal uvedeným způsobem.³⁵

Konečně pravidlo přiměřenosti a zdrženlivosti znamená, že v průběhu trestního řízení je možné vůči obviněnému použít pouze takové postupy a omezení, které jsou nezbytné k dosažení účelu trestního řízení a při tomto je třeba ve smyslu § 52 trestního řádu vždy šetřit jeho osobnost a ústavou zaručená práva. Tak například orgány činné v trestním řízení neporuší zásadu presumpce nevinu, pokud obviněnému nasadí pouta či

³⁴ Molek, P. Právo na spravedlivý proces. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, str. 330

³⁵ „Dále je třeba si při posuzování této věci uvědomit, že v trestním řízení musí být vina obviněného prokázána na základě důkazů, provedených v souladu s trestním řádem. Nelze usuzovat na vinu obviněného ze způsobu obhajoby, např. z toho, že obviněný záměrně vypovídal nepravdu, popíral určité skutečnosti nebo se snažil svést vyslyšající orgán na falešnou stopu apod.; takový postup by znamenal potlačování práva na obhajobu, byl by v rozporu s presumpcí nevinu a s vyhledávací zásadou uvedenou v § 2 odst. 2 tr. ř. (č. 38/1968 – II Sb. rozh. tr.). To mimo jiné znamená, že nelze v rámci zjišťování skutečného stavu věci podle § 2 odst. 5 tr. ř. postupovat tím způsobem, že když je v některých ohledech obhajoba obviněného vyvrácena, že je možné bez dalšího vycházet z toho, že je nepravdivá i v jiných otázkách. Vždy je třeba jeho tvrzení ověřit jinými důkazy. V této věci se nesprávný postup při zjišťování skutečného stavu věci projevil i tím, že soud, pokud považoval obhajobu v některém směru za vyvrácenou, přiklonil se k verzi pro obviněného zcela nepříznivě, nezabýval se otázkou, zda důkazy nepřipouštějí jiné vysvětlení, které by sice plně neodpovídalo tvrzení obviněného, ale bylo ve shodě s podstatou jeho obhajoby jako celku.“

v případě, že obviněný bude vzat do vazby,³⁶ ačkoliv se obviněnému může zdát, že je na něho hleděno jako na pachatele.

Právo obviněného na obhajobu se zpravidla člení na 3 základní složky:

- 1) právo hájit se sám a prostředky podle vlastního uvážení (označováno jako obhajoba materiální),
- 2) právo mít obhájce a radit se s ním o způsobu obhajoby (označováno jako obhajoba formální),
- 3) právo požadovat od orgánů činných v trestním řízení postupovat tak, aby byl zjištěn stav, o kterém nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí. Má též právo, aby byly objasňovány se stejnou pečlivostí také okolnosti svědčící v jeho prospěch a prováděny v tom směru důkazy, a to i bez návrhu stran. „Toto právo je zároveň povinností orgánů činných v trestním řízení.“³⁷

Část teorie trestního procesu, např. Císařová, složku pod bodem 3 považuje spolu se složkou pod bodem 1 za obhajobu materiální a složku pod bodem 2 za obhajobu formální. Podle učebnice Jelínka, složka pod bodem 3 nespadá pod formální, ani pod materiální obhajobu a jedná se o složku samostatnou.³⁸

Trochu odlišné členění je použito v učebnici Trestní právo procesní³⁹, která právo na obhajobu rozlišuje na 4 složky, tj.:

- 1) právo osobní obhajoby,
- 2) právo zvolit si obhájce,
- 3) právo účasti obhájce na procesních úkonech,
- 4) právo požadovat na orgánech činných v trestním řízení objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti níž se řízení vede, z úřední povinnosti,

přičemž práva pod body 1 a 4 považuje za obhajobu materiální a práva bod body 2 a 3 za obhajobu formální.

³⁶ pochopitelně v souladu s § 67 trestního řádu

³⁷ Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 7

³⁸ srov. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 5. aktualizované vyd. Praha: Linde Praha a.s., 2007, str. 203, Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 174

³⁹ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované s doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 121

Podle mého názoru toto teoretické členění a současně označení těchto forem obhajoby za materiální a formální, nemá pro praxi a samotnou obhajobu obviněného zásadní význam. Domnívám se také, že složka pod bodem 3 v úvodu kapitoly (složka pod č. 4 dle členění Musila) by nemusela být samostatnou složkou práva na obhajobu, neboť se nejedná o právo obviněného jako takové, nýbrž o povinnost, která je uložena orgánům činným v trestním řízení v § 2 odst. 5 trestního řádu. Pokud bychom každou další povinnost orgánů činných v trestním řízení, kterou jim ukládá trestní řád, obrátili v právo obviněného toto po orgánech činných v trestním řízení žádat, mohl by být výčet práv obviněného poměrně široký a materiální obhajoba by se zvětšila tak, že by se dle mého názoru mohlo ztratit zásadní právo materiální obhajoby, tj. právo obviněného hájit se sám.

Nechci tímto říci, že by snad na tuto třetí složku obviněný neměl právo nebo že by snad tato složka práva na obhajobu byla nějak méně podstatná než jednotlivá práva obviněného uvedená v předchozích dvou složkách, jen tuto složku nevnímám jako právo obviněného, které by mohl obviněný nějakým aktivním způsobem v rámci své obhajoby v průběhu trestního řízení použít. Tato zásada často slouží jako výkladové vodítko v případech, když trestní řád v některých otázkách mlčí.

S jistým zeslabeným významem této zásady operoval Ševčík, který ve svém příspěvku o taktice obhajoby uvedl následující: *„Je sice pravda, že orgánům činným v trestním řízení je zásadně uložena povinnost objasňovat se stejnou pečlivostí okolnosti svědčící proti obviněnému i okolnosti, které svědčí v jeho prospěch (§ 2 odst. 5 tr. ř.), právem se však v této souvislosti poukazuje na významný vliv faktorů vyplývajících již z psychologie povolání, které praktický význam této zásady zřetelně zeslabují. Nejde zde jen o to, že pro policistu je krajně nesnadné zachovat plnou objektivitu i vůči negativním výsledkům vlastní práce, ale také o to, že bezvýhradné plnění citovaného příkazu obsahuje v sobě kategorický imperativ splnit současně vlastně dvě zcela rozporné funkce, což je však zjevně nad lidské síly. Úkolem toho, kdo vyšetřuje, není soudit, a proto ve své práci, což nelze přehlížet, je veden podezřením a nelze proto od něj ani požadovat bezvýhradnou objektivitu (ostatně obdobně, jenže v opačném smyslu, je tomu i u obhájce). Citovaný zákonný požadavek je proto nutno chápat spíše jako příkaz dbát zákonem předepsaného postupu v řízení a nepotlačovat ve vyšetřování záměrně skutečnosti, které nezapadají přesně do rámce podezření, případně otevírají možnosti*

jiného výkladu nebo jiných, příznivějších variant, než předpokládá obvinění.“⁴⁰ V tomto příspěvku je poměrně přesně vyjádřena skutečnost, že ačkoliv zásada spravedlivého procesu vyjádřená v trestním řádu zakotvuje poměrně jednoznačný princip, v praxi nemusí být v plné míře naplněn, a to aniž by šlo toto přičíst někomu k tíži.

⁴⁰ Ševčík, V. Taktika obhajoby (prvá část). Bulletin advokacie, 2001, č. 9, str. 58-59

4.1 Materiální obhajoba

4.1.1 Právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se obviněnému kladou za vinu

Jedním ze základních konkrétních práv obviněného je právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a k důkazům o nich; obviněný však není povinen vypovídat.⁴¹ O tomto by měl být obviněný ze strany orgánů činných v trestním řízení poučen tak, aby měl plnou možnost uplatnit toto své právo. Poučení by se mělo vztahovat na všechna stadia trestního řízení.

Obviněný je v průběhu trestního řízení vyslýchán zpravidla vícekrát. Pokud pomínu podání vysvětlení podezřelým, o kterém se sepisuje úřední záznam podle § 158 odst. 3 písm. a) trestního řádu, pak první stěžejní výpovědí obviněného je výpověď po sdělení obvinění, tj. po vydání usnesení o zahájení trestního stíhání podle § 160 odst. 1 trestního řádu. Tímto se obviněnému formální cestou sděluje, z čeho je obviněn a jakým skutkem se měl uvedeného trestného činu dopustit. Pouze v situaci, kdy bude obviněný tyto okolnosti znát, může se naplno projevit právo obviněného vyjádřit se ke všem skutečnostem, které jsou mu kladeny za vinu. Obviněný je následně vyslechnut v rámci hlavního líčení (pokud trestní řízení do této fáze dospěje), a to po přednesení obžaloby, která obsahuje skutek shodný se skutkem, který byl uveden v usnesení o zahájení trestního stíhání. Obviněnému je touto cestou znovu předneseno, k jakému skutku má právo se vyjádřit, a přednesem obžaloby je také vymezen předmět hlavního líčení.

Výslech obviněného se řídí po celou dobu trestního řízení v zásadě stejnými pravidly zakotvenými v § 91 až 95 trestního řádu, s možnými odchylkami, které odpovídají konkrétní procesní situaci (např. § 76 odst. 3 trestního řádu, § 77 trestního řádu apod.). Jak již bylo výše uvedeno, obviněný je důkazním prostředkem a při svém výslechu tedy nositelem (pramenem) důkazu.

Před prvním výslechem je třeba zjistit totožnost obviněného, dotázat se jej na jeho rodinné, majetkové a výtěžkové poměry a předchozí tresty, objasnit mu podstatu sděleného obvinění a poučit jej o jeho právech. Obsah poučení se poznamená v protokole. Nelze-li totožnost obviněného ihned zjistit, je nutno k protokolu o jeho výslechu připojit takové důkazy, aby tato osoba nemohla být zaměněna s jinou.⁴²

⁴¹ srov. § 33 odst. 1 trestního řádu

⁴² srov. § 91 odst. 1 trestního řádu

Prvním výsledkem bude zpravidla výslech po zahájení trestního stíhání. Ačkoliv zde platí poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení, je vhodné, aby byl obviněný ještě před výslechem poučen ze strany obhájce, pokud ovšem obviněný obhájce má. Od obhájce by se měl obviněný dozvědět zejména to, že se s obhájcem může radit i v průběhu svého výslechu s výjimkou případu, že již byla vyslyšajícím položena konkrétní otázka. Pokud obviněný požádá o poradu po položení otázky vyslyšajícím orgánem, umožní tento orgán poradu až po zodpovězení položené otázky. Není tím samozřejmě dotčen zákaz donucování k odpovědi.

V této souvislosti vyvstává otázka, zda se může obviněný se svým obhájcem radit o tom, zda na již položenou otázku vůbec odpovídat. Pokud zákon zakazuje pouze poradu ohledně možné odpovědi na položenou otázku, dá se výkladem dovodit, že takováto porada možná je. Na druhé straně si neumím představit situaci, kdy obhájce sděluje vyslyšajícímu orgánu požadavek, že se chce s obviněným poradit, zda má na položenou otázku vůbec odpovídat. V takovém případě nemůže vyslyšající orgán vědět, zda se obhájce s obviněným skutečně radí o tomto, či rozebírají možnou odpověď. V nejideálnějším případě by měl být obviněný ze strany obhájce před započítím výslechu poučen, že je oprávněn odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku a v případě položení „nepříjemné otázky“ vyslyšajícím orgánem tuto nezodpovědět, následně vyžádat poradu se svým obhájcem a v následující části výpovědi se k problematické pasáži nenápadně vrátit obohacen konzultací se svým obhájcem.

Můžeme se však setkat i s opačným názorem, který zastává např. Mandák a který uvádí: „Domnívám se však, že výkladem tohoto ustanovení nelze dojít k závěru, že zahrnuje zákaz i při již položené otázce poradit obviněnému, aby na ni vůbec neodpověděl, protože zákaz platí ohledně rady jak odpovědět, nikoliv zda vůbec odpovědět.“⁴³ Podle Špundové takovýto výklad nelze připustit, protože by vedl ke ztrátě smyslu výslechu obviněného a takovou výpověď by fakticky znehodnotil.⁴⁴ Obhájce by měl dále obviněnému vysvětlit to, že se může vyjádřit ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, a k důkazům o nich, že má právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě. Obviněný by měl vědět, že svojí výpovědí nečelí riziku postihu za přečin křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku podle § 346 trestního zákoníku, tj. že ve své výpovědi může uvádět nepravdy o okolnostech, které mají

⁴³ Mandák, V. Meze trestní obhajoby – nástin základních otázek, Bulletin advokacie, 2003, č. 10, str. 37

⁴⁴ Špundová, J. Obviněný a jeho právo na obhajobu, disertační práce, interní tisk PF UK, Praha, 2005, str. 157

podstatný význam pro rozhodnutí, nebo že může tyto okolnosti zamlčovat. Stejně dobře by si měl však být vědom toho, že ve své výpovědi nesmí jiného lživě obvinít z trestného činu, jinak by se mohl dopustit přečinu křivého obvinění podle § 345 trestního zákoníku, což tvoří jakýsi limit obhajoby.

V případě, že obviněný obhájce nemá, často se dostává do situace, kdy si není jist svými právy, a i v situaci, kdy mu tyto vyšetřovací orgán sděluje, nemusí je plně vnímat, neboť pro obviněného je tato situace mnohdy značně stresující. Jelikož je však poučení v plném rozsahu přiloženo k výpovědi obviněného, nemůže se obviněný v budoucnu dovolat nedostatečného poučení, zvláště za situace, kdy obviněný podepsal na protokolu o výslechu obviněného každý list protokolu samostatně tak, jak to policejní orgán zpravidla vyžaduje. Nadto protokol obsahuje prohlášení, že obviněný obsahu poučení porozuměl.

„Obviněný nesmí být nikdy vyslýchán tak, že se pouze obecně odkáže na obsah jeho vyjádření, které učinil před zahájením trestního stíhání. Odkaz obviněného na dřívější vyjádření učiněné před zahájením trestního stíhání nemůže vyvolat ten účinek, že by úřední záznam, zápis nebo protokol o takovém vyjádření obviněného získal povahu důkazu. Stav je naopak takový, jako kdyby obviněný vůbec nevypovídal“⁴⁵

V této souvislosti bych chtěl také poukázat na náleží Ústavního soud ze dne 23.3.2006, sp. zn. III.ÚS 451/04, kdy se soud vyjádřil k povaze listinného důkazu, jehož předmětem byla výpověď obviněného učiněná před civilním soudem podle § 260e občanského soudního řádu, a tato výpověď následně použita v trestním řízení. Ústavní soud konstatoval: „že odvolací soud se měl v souvislosti s námitkou stěžovatele, týkající se použitelnosti jeho výpovědi učiněné v občanskoprávním řízení jako důkazu v řízení trestním, zabývat otázkou, zda bylo povinností stěžovatele pod hrozbou trestněprávní sankce předložit soudem (eventuálně) požadované listiny, a pakliže tak učinit nemohl, protože je k dispozici neměl, vypovědět, proč tak učinit nemůže, jinak řečeno, zda se jednalo o výpověď vynucenou či spontánní. Současně se odvolací soud měl zabývat otázkou, zda tato výpověď neměla sebeobviňující charakter, tedy zda stěžovatel neuvedl určitá fakta, která nejen mohla být důvodem pro zahájení jeho trestnímu stíhání, ale nakonec vést i k jeho následnému odsouzení. Z napadených rozhodnutí je přitom zřejmé, že v dané trestní věci byl použit protokol ze dne 24. 4. 2002 s výpovědí stěžovatele jako

⁴⁵ Šámal, P., Novotný, F., Růžička, M., Vondruška, F., Novotná, J. Přípravné řízení trestní. Praha. C. H. Beck, 2003, str. 805

rozhodující důkaz pro rozhodnutí o vině stěžovatele ("nepřímé" doznání viny).“ Takto získaná výpověď obviněného je tedy nutně nepřipustným důkazem, s čímž lze vyslovit naprostý souhlas, neboť takovýto postup je neslučitelný s právem na spravedlivý proces.

Cílem výslechu není v žádném případě doznání obviněného, ale zjištění co největšího množství informací tak, aby byl poskytnut pokud možno úplný a jasný obraz o skutečnostech důležitých pro trestní řízení, přičemž obviněný nesmí být žádným způsobem donucován k výpovědi nebo doznání. Dokonce i v situaci, kdy se obviněný ke spáchání trestního činu dozná, nezabývá to orgány činné v trestním řízení povinností prověřit ostatní okolnosti případu, neboť obviněný se může k trestné činnosti doznat i v situaci kdy ji nespáchal. Může k tomu dojít např. tehdy, kdy se obviněný snaží krýt skutečného pachatele nebo tehdy, kdy obviněný maskuje spácháním méně závažného činu spáchání činu daleko závažnějšího.

Za donucování k doznání je považována i skutečnost, když výslech obviněného je prováděn opakovaně jen za účelem doznání. Takovýto postup je v rozporu s § 92 odst. 1 trestního řádu a § 164 odst. 3 trestního řádu. Za formu donucení je třeba podle Vantucha považovat i následující postup: „V praxi některé policejní orgány provádějí jediný výslech, ve kterém pokračují ve více dnech. Dříve než přistoupí k pokračování ve výslechu, znovu opakují nejzávažnější otázky z předcházejícího dne, a pokud na ně dostanou stejné odpovědi, potom je neprotokolují. Pokud však obviněný odpoví jinak, jeho odpověď protokolují doslovně.“⁴⁶

Obviněnému musí být dána možnost souvisle se k obvinění vyjádřit, zejména souvisle vylíčit skutečnosti, které jsou předmětem obvinění, uvést okolnosti, které obvinění zeslabují nebo vyvracejí, a nabídnout o nich důkazy. Postup policejního orgánu, který neumožní obviněnému souvislé vylíčení skutečností nebo obviněného neustále v souvislém líčení přerušuje, je v rozporu s výše uvedeným požadavkem.⁴⁷ K pokládání otázek může vyslyšející orgán přikročit po souvislém vylíčení skutečností obviněným.

Otázky mohou být kladeny k doplnění výpovědi nebo k odstranění neúplnosti, nejasnosti a rozporů. Obviněnému může být dovoleno, aby dříve, než dá odpověď, nahlédl do písemných poznámek, jež musí vyslyšejícímu, požádá-li o to, předložit

⁴⁶ Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 172

⁴⁷ srov. § 92 odst. 2 trestního řádu

k nahlédnutí; tato okolnost musí být v protokole poznamenána.⁴⁸ Z uvedené dikce by se dalo výkladem dovodit, že obviněný může do svých poznámek nahlédnout teprve poté, co mu bude položena otázka („dříve, než dá odpověď“), a nikoliv tedy již v první fázi výslechu, při spontánní výpovědi. Takový výklad však pravděpodobně není správný a odporoval by smyslu této úpravy. Z dikce dále plyne, že nahlédnutí do poznámek je možné teprve s dovolením vyslychajícího orgánu. A contrario platí, že vyslychající orgán může nahlédnutí do poznámek také odepřít, a to např. z důvodu, že by tímto mohla utrpět věrohodnost samotné výpovědi, nebo v případě, že by poznámky překračovaly přípustný rozsah. Není totiž možné, aby obviněný měl připravenou kompletní výpověď, kterou by vyslychajícímu orgánu pouze přečetl, či dokonce založil do spisu a odkázal na ni. Určit hranici mezi přípustnými poznámkami a nepřípustným čtením výpovědi však nemusí být snadné. „Kritériem pro odepření nahlédnutí do poznámek není ani to, že jsou sepsány vlastní rukou obviněného nebo cizí rukou či mechanickými či elektronickými prostředky.“⁴⁹ Případné odepření nahlédnutí do poznámek vyslychajícím orgánem má povahu opatření, proti takovému rozhodnutí nenáleží obviněnému žádný opravný prostředek. Obviněnému zůstává pouze možnost žádat o přezkoumání postupu policejného orgánu podle § 157a trestního řádu. „Vyslychající orgán má právo požadovat na obviněném nahlédnutí do poznámek, ne však aby mu poznámky vydal, a aby byly založeny do spisu. Tím méně má právo mu poznámky odejmout.“⁵⁰

Obviněnému musí být otázky kladeny jasně a srozumitelně bez předstírání klamavých a nepravdivých okolností (kapciózní otázky); nesmí v nich být naznačeno, jak na ně odpovědět (sugestivní otázky). V případě kapciózních otázek se předstírají nepravdivé či klamavé skutečnosti s cílem svádět obviněného k odpovědi, kterou si přeje vyslychající orgán slyšet. V případě sugestivních otázek jsou v otázkách uváděny skutečnosti, které doposud zjištěny nebyly, ale z výpovědi obviněného zjištěny být mohou a tímto způsobem je obviněnému nepřímo naznačeno, jak odpovědět. Kapciózní i sugestivní otázky jsou v rozporu se zákonem, neboť ovlivňují hodnotu takového důkazu a uvedenými otázkami je někdy možné donutit obviněného říci takové skutečnosti, které by bez těchto otázek neuvedl. Na jedné straně je tedy možné označit

⁴⁸ srov. § 93 odst. 1 trestního řádu

⁴⁹ Mandák, V. Pojetí výpovědi obviněného v našem trestním řádu. Trestněprávní revue, 2002, č. 5, str. 157

⁵⁰ Mandák, V. Pojetí výpovědi obviněného v našem trestním řádu. Trestněprávní revue, 2002, č. 5, str. 158

část výslechu za absolutně neúčinný (v případě části výslechu, kdy bylo odpovídáno na sugestivní a kapciózní otázky), nicméně problémem zůstává průkaznost pokládání těchto otázek ze strany vyslychajícího orgánu. V praxi se totiž velmi často stává, že se protokolují pouze odpovědi vyslychaného, a to ještě v takové podobě, že to působí jako souvislé líčení skutečností obviněným. Pokud obviněný nevznesl v průběhu protokolace námitky proti způsobu protokolace, jeho šance na prokázání pokládání sugestivních a kapciózních otázek ze strany vyslychajícího orgánu je v podstatě nulová. Pokud si obviněný není této skutečnosti vědom, snadno se stane, že sám vypoví skutečnosti, o kterých vůbec mluvit nechtěl, a tyto informace budou dále použitelné proti němu. Nezbyvá opět než doporučit, aby si obviněný obhájce zvolil, neboť v přítomnosti obhájce nebude s pokládáním sugestivních či kapciózních otázek takový problém, příp. obhájce bude vědět, jak se zachovat v případě pokládání těchto otázek.

Naznačené úskalí protokolace však není problémem jen v situaci, kdy se obviněnému pokládají kapciózní či sugestivní otázky. Osobně se domnívám, že každá otázka položená obviněnému by měla být samostatně zaprotokolována a navíc ještě s uvedením osoby, která se obviněného táže. Velmi často se můžeme setkat s různými variantami protokolace, kdy např. nejsou uvedeny žádné otázky a výpověď působí jako monolog obviněného (přitom tomu tak ve většině případů není), nebo je v protokolu pouze stručně uvedeno „*k dotazům policejního orgánu uvádím:*“, a dále následuje opět monolog obviněného anebo je uvedena každá otázka zvlášť, přičemž ale není zřejmé, zda otázku položil vyslychající orgán, obhájce obviněného či např. obhájce spoluobviněného. Podle mého názoru je správným postupem ten nejzdlouhavější, tj. souvislé vylíčení skutečností obviněným, následné otázky vyslychajícího orgánu se zaprotokolováním jednotlivých otázek i odpovědí a následně otázky ostatních osob, mají-li právo se tázat (pochopitelně opět se zaprotokolováním jednotlivých otázek i odpovědí). Jedině tímto způsobem se dostaneme k výsledku, který se nejvíce přiblíží skutečnému průběhu výslechu a vyhneme se tak budoucím nejasnostem ohledně toho, co obviněný skutečně řekl, proč to řekl a zda to skutečně chtěl říci. Navrhoval bych tedy *de lege ferenda*, aby v případě protokolace výpovědi obviněného bylo zákonem požadováno následující: „*V protokolu o výpovědi obviněného se kromě obecných náležitostí uvedených v § 55 odst. 1 písm. c) zapíše výpověď obviněného pokud možno doslovně, stejně tak i znění položených otázek a odpovědí na ně.*“⁵¹

⁵¹ srov. § 55 odst. 3 trestního řádu

Podobný problém vyvstává i v průběhu hlavního líčení, kdy je o průběhu hlavního líčení pořizován zvukový záznam v souladu s § 55b odst. 1 trestního řádu a následně v souladu s § 55b odst. 5 trestního řádu o průběhu hlavního líčení se zaznamená jeho podstatný obsah do protokolu. Pokud je počítáno s určitou selekcí zvukového záznamu, je jasné, že se budou v budoucnu objevovat problémy související s protokolací podstatného obsahu, neboť pro různé strany bude podstatným obsahem něco jiného.

Právo žádat kopii zvukového záznamu z hlavního líčení není výslovně uvedeno v trestním řádu. K tomuto problému se vyjádřil Nejvyšší soud: „...Z žádné jeho části nelze dovodit, že zvukový záznam je součástí spisu, naopak v odst. 7 je zakotveno, že zvukový záznam se uchová na nosiči informací spolu se spisem, a není-li jeho připojení ke spisu možné, poznamená se do protokolu nebo stručného záznamu místo jeho uložení. Z uvedeného je evidentní, že trestní řád nepočítá s pořizováním kopií zvukového záznamu pro potřeby žádné ze stran trestního řízení, tedy včetně obviněného a jeho obhájce.“ K tomuto však doplňuje: „Takové právo sice rovněž není stranám řízení trestním řádem výslovně stanoveno, ale vyplývá ze samotného smyslu práva obviněného na obhajobu, které je ústavně zaručeným právem (viz čl. 37 odst. 2, čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod), v trestním řádu zakotveným zejména v ustanovení § 2 odst. 13 tr. ř.“⁵²

Na vytvořenou judikaturu Nejvyššího soudu navázal i Ústavní soud, kdy v jiném případě byl rovněž znemožněn přístup k přehrání zvukového záznamu z hlavního líčení. Ústavní soud se ve svém nálezu vyjádřil následovně: „Podle ustanovení § 65 odst. 1 tr. řádu má obviněný a jeho obhájce - mimo jiné - právo nahlížet do spisu (s výjimkou protokolu o hlasování a osobních údajů svědka vyslychaného ve smyslu ustanovení § 55 odst. 2 tr. řádu) a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí. Obhájce obviněného má dále podle ustanovení § 41 odst. 6 tr. řádu právo ve všech stadiích trestního řízení vyžádat si předem kopii nebo průpis protokolu o každém úkonu trestního řízení. Tato obecná úprava se však nevztahuje v plném rozsahu na protokolaci v řízení před soudem. Je-li o průběhu hlavního líčení pořizován zvukový záznam, některé zvláštnosti takovéto protokolace upravuje ustanovení § 55b tr. řádu. Z odstavce 7 citovaného zákonného ustanovení vyplývá, že zvukový záznam není součástí spisu, neboť stanoví, že "zvukový záznam se uchová na nosiči informací spolu se spisem, a

⁵² srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.4.2005, sp. zn. 4 Tz 7/2005

není-li jeho připojení ke spisu možné, poznamená se do protokolu nebo stručného záznamu místo jeho uložení". Není-li nosič informací součástí spisu, oprávnění obviněného, resp. jeho obhájce, pořídit si kopie tohoto nosiče nelze z ustanovení § 65 odst. 1 tr. řádu vyvodit. Rovněž z ustanovení § 41 odst. 6 tr. řádu vyplývá pouze oprávnění obhájce vyžádat si kopii protokolu o hlavním líčení pořízeného dle zvukového záznamu, nikoliv však kopii samotného záznamu. Povinnost soudu poskytnout obžalovanému kopie zvukových záznamů o průběhu hlavního líčení tedy přímo z žádného ustanovení trestního řádu nevyplývá; to však neznamená, že by tyto kopie soud obhajobě poskytnout nemohl.“

Z výše uvedeného plyne, že nárok na pořízení kopie zvukového záznamu z trestního řádu nevyplývá a odepření vydání kopie zvukového záznamu ze strany soudu není v rozporu s trestním řádem a právem na obhajobu. Na druhé straně současně trestní řád takové vydání kopie striktně nezakazuje, a pokud soud tuto kopii poskytne, nejedná v rozporu s trestním řádem. Ústavní soud dále poznamenává, že: „*Má-li obviněný oprávnění vznést ve smyslu ustanovení § 57 odst. 1 tr. řádu námitky proti protokolaci, musí mít možnost ověřit si, zda obsah protokolu o hlavním líčení není v rozporu s tím, co bylo v průběhu hlavního líčení zachyceno nahrávacím zařízením na zvukový záznam. Právo na toto ověření sice není stranám řízení trestním řádem výslovně stanoveno, ale vyplývá ze smyslu ústavně garantovaného práva na obhajobu, které je zakotveno rovněž v trestním řádu, a to zejména v ustanovení § 2 odst. 13. Není-li obžalovanému či jeho obhájci na základě žádosti soudem umožněno zkonfrontovat zvukový záznam s jeho přepisem v protokolu ať již tím, že je mu umožněn poslech záznamu, nebo tím, že mu je poskytnuta jeho kopie, je obhajobě znemožněno vznést proti protokolaci konkrétní námitky či kvalifikovaně brojit proti výpovědím osob vypovídajících během hlavního líčení.*“⁵³

Závěrem lze tedy konstatovat, že nárok na přehrání zvukového záznamu zcela jistě existuje a odmítnutí přehrání takové záznamu za účelem námitek protokolace je v rozporu s garantovaným právem obviněného na obhajobu. Dle mého názoru (i s ohledem na soudní judikaturu) zůstává obava, že pokud bude obviněný či příp. jeho obhájce žádat kopii zvukového záznamu a výslovně neuvede, že se spokojí s přehráním zvukového záznamu dle „pravidel“ soudu, může být ve své žádosti neúspěšný, a to i v případě stížnosti u Ústavního soudu, neboť jak je uvedeno výše, na kopii zvukového

⁵³ srov. náleží Ústavního soudu ze dne 17.4.2007, sp. zn. IV. ÚS 388/06

záznamu nárok dle trestního řádu není. Nezbyvá, než doplnit a současně se přiklonit k názoru a návrhu Vantucha, který opakovaně poukazoval na to, že kopie zvukového záznamu by měla být součástí spisu a tato by měla být následně poskytována na vlastní náklady obhajobě, pokud by o toto žádala. „Jestli obviněnému a jeho obhájci (a také státnímu zástupci) je přiznána možnost seznámit se se zvukovým záznamem o průběhu hlavního líčení, proč nemohou obdržet kopii zvukového záznamu? Tuto otázku pokládají v praxi nejen tyto strany, nýbrž i část soudců, vyšších soudních úředníků a protokolujících úředníků. Ti si nedokážou představit, že po skončení hlavního líčení v trvání třeba jen jednoho dne bude muset jeden úředník z trestní kanceláře být s obhájcem či obviněným další den při přehrávání zvukového záznamu. Přitom by stačilo několik minut pro překopírování záznamu ze zvukového nosiče na CD či DVD disk, nebo na jiný nosič, a byl by splněn stejný účel, a to s minimálním zatížením soudu.“⁵⁴ Současně tedy navrhuje de lege ferenda doplnění ustanovení § 41 odst. 6 tr. ř. o větu vloženou, a to: Obhájce má právo ve všech stádiích trestního řízení vyžádat si předem kopii nebo průpis protokolu (§55) o každém úkonu trestního řízení *a kopii zvukového záznamu pořizovaného o úkonu v řízení před soudem (§ 55b)*. Orgány činné v trestním řízení (§ 12 odst. 1) jsou povinny mu vyhovět; odmítnout mohou jen tehdy, když to není z technických důvodů možné. Náklady s tím spojené je povinen vůči státu uhradit.⁵⁵

Jak je uvedeno v úvodu této kapitoly, obviněný má právo vyjádřit se také k provedeným důkazům. Toto právo je naplněno zejména v hlavním líčení, které je těžištěm dokazování. Podle trestního řádu musí být obviněný po provedení každého důkazu dotázán, zda se chce k němu vyjádřit, a jeho vyjádření se zapíše do protokolu. „Vyjádření obžalovaného může směřovat jak ke způsobu obstarání a provedení důkazu, tak i k jeho vlastnímu obsahu anebo též ke způsobu hodnocení důkazu, popřípadě může být spojeno rovněž s návrhem na opatření a provedení dalších důkazů.“⁵⁶

Je zcela na obviněném, kdy se v průběhu trestního řízení rozhodne vypovídat, zda již v přípravném řízení, v hlavním líčení či až v případě rozhodování o odvolání. Jde pouze o taktiku obhajoby a obviněnému nesmí jít tato skutečnost k tíži.⁵⁷ Jak

⁵⁴ Vantuch, P. K možnosti přehrávání či pořízení kopie záznamu z jednání soudu obhajobě. Trestní právo, 2005, č. 9, str. 14

⁵⁵ Vantuch, P. Právo obhajoby na kopii (či přehrávání) zvukového záznamu z hlavního líčení. Trestní právo, 2007, č. 5, str. 22

⁵⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2687

⁵⁷ srov. § 249 odst. 3 trestního řádu

judikoval Nejvyšší soud ve svém rozsudku ze dne 25.2.2012, sp. zn. 3 Tdo 87/2012: „*Jestliže se obviněný v průběhu řízení rozhodne k věci vypovídat, nelze jej tohoto práva zbavit s poukazem na skutečnost, že v předcházejícím stadiu tohoto řízení výpověď odepřel, anebo má-li soud za to, že výslech obviněného by byl nadbytečný vzhledem k tomu, že ostatní důkazy postačují k závěru o jeho vině (§ 33 odst. 1, 5 tr. řádu). Příliš restriktivní interpretace dovolacích důvodů podle ust. § 265b, odst. 1 písm. g) tr. řádu vybočuje z rámce ústavním pořádkem zaručeného práva na spravedlivý proces.*“ Postupem odvolacího soudu bylo zcela jasně porušeno právo obviněné vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se jí kladou za vinu. Odvolací soud výpověď obviněné odmítl s následujícím nepochopitelným odůvodněním: „*...obžalovaná v přípravném řízení využila svého práva a odmítla vypovídat, k žádnému z hlavních líčení se nedostavila a vypovídat chtěla až teprve před krajským soudem. Odvolací soud však takovýto návrh obžalované zamítl, když ve věci je dostatek důkazů, které dovolily učinit závěr o vině obžalované.*“

Obviněný má na druhé straně právo nevypovídat. Jak již bylo uvedeno výše, právo odepřít výpověď vychází ze samotné Listiny, a to z čl. 40 odst. 4. Jedná se o součást práva na spravedlivý proces, kdy nelze na obviněném požadovat, aby svědčil sám proti sobě.

Je potřeba doplnit, že z uvedených ustanovení explicitně nevyplývá skutečnost, že obviněný má právo odmítnout odpovídat na dotazy ze strany orgánů činných v trestním řízení, tj. že může souvisle vylíčit vše, co sám považuje pro svoji obhajobu za podstatné a dále již nevypovídat, anebo obráceně možnost obviněného odepřít souvislé vyjádření a ve svojí výpovědi se spokojit pouze s odpověďmi na otázky orgánů činných v trestním řízení. Domnívám se, že většina obviněných, kteří nemají obhájce, si není této možnosti vědoma, neboť z uvedeného ustanovení toto není zřejmé a orgány činné v trestním řízení nejsou pravděpodobně povinni zmiňované právo obviněného tímto způsobem rozebrat. Obviněný pak namísto různých kombinací a možností své vlastní výpovědi je omezen na úvahu, zda vypovědět vše anebo raději vůbec nic. Přitom mnohokrát je pro obviněného výhodné vypovědět nějakou svoji příznivou verzi a nenechat orgány činné v trestním řízení, aby detailními otázkami narušily věrohodnost této verze. Pokud si však této možnosti nebude obviněný vědom, zbytečně může v důsledku odpovídání na otázky znevěrohodnit svojí výpověď hned na počátku trestního stíhání.

Protože uvedené možnosti naložení se svojí vlastní výpovědí považují za stěžejní, navrhuji de lege ferenda, aby bylo v § 92 odst. 3 trestního řádu in fine uvedeno, že *obviněný není povinen na otázky odpovídat a k tomuto nesmí být žádným způsobem donucován.*

S právem odepřít výpověď souvisí i možnost obviněného odepřít vydání věci důležité pro trestní řízení podle § 78 odst. 1 trestního řádu. Nevydání věci nemůže být sankcionováno ukládáním pořádkových pokut ve smyslu § 66 trestního řádu, neboť tímto postupem je obviněný donucován k poskytnutí důkazů proti sobě samotnému. Na tyto skutečnosti poukázal Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 8.11.2005 (sp. zn. I. ÚS 402/05)⁵⁸ a dále ve svém nálezu ze dne 21.8.2006 (sp. zn. I. ÚS 636/05)⁵⁹

Na výše uvedené skutečnosti je třeba důkladně pamatovat, neboť důkaz získaný nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení nesmí být použit v řízení s výjimkou případu, kdy se použije jako důkaz proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila.⁶⁰ Takto získaný důkaz je důkazem absolutně neúčinným, to znamená, že jeho vadu nelze žádným způsobem zhojit. Trestní řád má pravděpodobně na mysli zejména fyzické donucení, nicméně osobně se domnívám, že obviněný může být ze strany orgánů činných v trestním řízení nucen i jiným způsobem. Tak např. považuji za nezákonné donucení situaci, kdy policejní orgán při výslechu obviněného dává obviněnému najevo, že mu nevěří, že jeho výpověď je nepravdivá a že je v rozporu s doposud získanými důkazy. Pokud policejní orgán doporučí obviněnému, aby se raději ke spáchání trestného činu doznal, považuji takovýto nátlak za nezákonné donucení k doznání. Podobně považuji za nezákonné získaný důkaz (výpověď

⁵⁸ „*Jak vyplývá již z výše citované judikatury Ústavního soudu, povinnost k vydání věci ve smyslu § 78 trestního řádu zavazuje každého, avšak pokud jde o osobu, u které trestní řízení nepochybně směřuje k jejímu obvinění, případně jde přímo o osobu obviněnou, nelze vynucovat splnění této povinnosti ukládáním pokut podle § 66 odst. 1 trestního řádu. Jednalo by se totiž o donucování k poskytnutí důkazů proti sobě samotnému, jehož zákaz vyplývá z ustanovení čl. 37 odst. 1 a čl. 40 odst. 4 Listiny, čl. 14 odst. 3 písm. g) Paktu a rovněž je, v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, obsažen v pojmu spravedlivého řízení uvedeného v čl. 6 Úmluvy (viz např. jeho rozhodnutí John Murray v. the United Kingdom - 41/1994/488/570). K získávání důkazů orgány činnými v trestním řízení je v tomto případě možno využít zajišťovací úkon odnětí věci dle § 79 trestního řádu, který je pouze snášen, na rozdíl od ukládání pořádkových pokut, kterými se vyžaduje volní aktivní činnost, a proto přípustné není. Vzhledem k tomu ukládání pokut dle § 66 trestního řádu bylo v daném případě v rozporu se zákazem donucování k sebeobviňování.*“

⁵⁹ „*postupem podle § 66 odst. 1 trestního řádu, tedy uložením pořádkové pokuty, nelze vynucovat na osobě podezřelé či obviněné součinnost při opatrování důkazů proti ní samé, a tedy nutit ji k sebeobviňování v trestním řízení. Takový postup vůči stěžovateli znamenal porušení čl. 37 odst. 1, čl. 40 odst. 2, 3 a 4 Listiny základních práv a svobod, čl. 6 odst. 2 a odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 14 odst. 2 a odst. 3 písm. g) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.*“

⁶⁰ srov. § 89 odst. 3 trestního řádu

obviněného) za situace, kdy se obviněný rozhodne neodpovídat na dotazy ze strany soudu a následně se dočká vadného poučení v tom smyslu, že pokud se již obviněný rozhodl vypovídat, je povinen odpovídat i na dotazy soudu.⁶¹ Takto získané důkazy považují za důkazy získané nezákonným donucením.

Na závěr této kapitoly si dovoluji ještě pojednat o právu obviněného, které může v souvislosti s výše uvedeným právem vyjádřit se ke všem skutečnostem uplatnit, a to je právo obviněného na používání mateřského jazyka před orgány činnými v trestním řízení nebo jazyka, o kterém obviněný uvede, že ho ovládá. Ustanovení § 2 odst. 14 trestního řádu dává toto právo každému, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk, tj. nejen obviněnému, ale také např. poškozenému, zúčastněné osobě nebo svědkovi. Jedná se o základní právo obviněného, které již bylo zmíněno v kapitole o minimálních zárukách práva na obhajobu v evropských souvislostech, neboť mezinárodní dokumenty o lidských právech toto právo obviněného obsahují.

Na ústavní úrovni je toto právo zakotveno v čl. 37 odst. 4 Listiny. Uvedenému právu obviněného koresponduje § 28 trestního řádu, na základě kterého je v důsledku uplatnění § 2 odst. 14 trestního řádu přihrán tlumočnick; totéž platí, jde-li o ustanovení tlumočnicka osobě, s níž se nelze dorozumět jinak než některým z komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob. Na základě § 28 odst. 2 trestního řádu je třeba za podmínek uvedených v odstavci 1 obviněnému písemně přeložit usnesení o zahájení trestního stíhání, usnesení o vazbě, obžalobu, dohodu o vině a trestu a návrh na její schválení, návrh na potrestání, rozsudek, trestní příkaz, rozhodnutí o odvolání a o podmíněném zastavení trestního stíhání; to neplatí, jestliže obviněný po poučení prohlásí, že pořízení překladu takového rozhodnutí nepožaduje. Týká-li se takové rozhodnutí více obviněných, přeloží se obviněnému jen ta část rozhodnutí, která se jej týká, pokud ji lze oddělit od ostatních výroků rozhodnutí a jejich odůvodnění. Pořízení překladu rozhodnutí a jeho doručení zajišťuje orgán činný v trestním řízení, o jehož rozhodnutí se jedná.

Pro úplnost je třeba dodat, že pokud je s doručováním listin uvedených v předchozím odstavci spojen počátek běhu lhůt, považuje se rozhodnutí za doručené až doručení písemného překladu.⁶² Nedoručení překladu listin nemá však takový důsledek, že by nebylo možné za určitých podmínek proti obviněnému použít

⁶¹ Doplňuji, že s uvedeným postupem soudu jsem se osobně setkal.

⁶² srov. § 28 odst. 3 trestního řádu

zákonných procesních prostředků. K tomuto se vyjádřil ve svém rozsudku dne 22.3.2006 Nejvyšší soud, který uvedl: „Lze tedy uzavřít, že ustanovení § 28 odst. 3 tr. ř. má v takovémto případě jen ten význam, že teprve doručením písemného překladu usnesení o zahájení trestního stíhání započne běh lhůty k podání opravného prostředku (viz § 160 odst. 7 tr. ř.). Už ale samotné doručení opisu usnesení o zahájení trestního stíhání v českém jazyce obviněnému (viz § 160 odst. 1, 2 tr. ř.) umožňuje orgánům činným v trestním řízení použít proti obviněnému všech zákoných procesních prostředků, včetně možnosti jeho vzetí do vazby (viz § 68 odst. 1 tr. ř.), konání procesních úkonů jako výslechu obviněného a svědků, apod. V případě obviněného cizince neovládajícího český jazyk to pak platí za předpokladu, že takový obviněný byl v souladu s ustanovením čl. 6 odst. 3 písm. a) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod publikované pod č. 209/1992 Sb. a s ustanovením § 91 odst. 1 tr. ř. podrobně seznámen s podstatou sděleného obvinění, a to v jazyce, jemuž rozumí (obdobně viz rozhodnutí č. 15 z roku 2005 Sb. rozh. tr.), což se v konkrétním případě stalo (viz č. l. 10 a 11 spisu).“⁶³

Poměrně čerstvou novelou provedenou zákonem č. 105/2013 Sb. byla mj. do § 28 odst. 1 trestního řádu vložena věta „Využije-li obviněný právo uvedené v § 2 odst. 14, přibráný tlumočnick přetlumočí na jeho žádost i jeho poradu s obhájcem v průběhu procesních úkonů.“ Dále byl § 28 rozšířen o nový odstavec 4 a 5, ve kterých došlo k rozšíření práv obviněného na přeložení, příp. přetlumočení i jiných písemností, než uvedených v § 28 odst. 2 a všechna tato práva nově náleží i podezřelému.

4.1.2 Právo činit návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky

Dalším právem obviněného uvedeným v § 33 odst. 1 trestního řádu je právo činit návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky. Právo činit návrhy se zpravidla dále člení na návrhy na provedení důkazů, o čemž bude pojednáno samostatně v následující kapitole, na návrhy na způsob rozhodnutí a na návrhy a žádosti týkající se postupu řízení. Právo obviněného podávat opravné prostředky je samostatným právem.

Právo obviněného na způsob rozhodnutí se táhne již od počátku trestního stíhání, avšak v praxi se toto právo ve fázi přípravného řízení dle mého názoru nevyužívá příliš

⁶³ rozsudek Nejvyššího soudu sp.zn. 4 Tz 195-2005

často. Důvodem může být na jedné straně nevědomost obviněného o tomto oprávnění, na druhé straně v podstatě malé šance na vyhovění tomuto návrhu ve fázi vyšetřování.

Policejní orgán většinou vede vyšetřování tak, aby mohlo směřovat k následnému podání obžaloby, což může být v rozporu se zásadou uvedenou v § 2 odst. 5 trestního řádu, tj. povinností policejního orgánu objasňovat okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného se stejnou pečlivostí. Pokud policejní orgán není stoprocentně přesvědčen o nevině obviněného, často vyšetřovací spis postoupí státnímu zástupci s návrhem na podání obžaloby s tím, ať soud rozhodne, neboť těžiště dokazování stejně leží na této fázi trestního stíhání. Pokud snad policejní orgán dospěje k závěru, že jsou zde okolnosti odůvodňující postoupení věci jinému orgánu nebo odůvodňující zastavení trestního stíhání, učiní tak tento návrh státnímu zástupci zpravidla sám, tj. bez samotného návrhu obviněného. Obviněný, příp. jeho obhájce, pokud se rozhodnou využít práva podat návrh na způsob rozhodnutí, učiní tak s největší pravděpodobností poprvé po prostudování spisu při skončení vyšetřování podle § 166 trestního řádu, kdy vzhledem k doposud obstaraným důkazům budou mít za prokázané skutečnosti, které odůvodňují příznivější postup policejního orgánu než předložení spisu státnímu zástupci s návrhem na podání obžaloby, tj. návrh na postoupení věci jinému orgánu nebo zastavení trestního stíhání z některého důvodu uvedeného v § 172 odst.1, 2 trestního řádu.

Trestní řád v tomto případě nestanoví žádné zvláštní náležitosti podání či návrhu např. na zastavení trestního stíhání, stejně tak neobsahuje žádnou konkrétní formu rozhodnutí o takovém návrhu obviněného. Nejen z výkladu ustanovení § 33 odst. 1 je však zřejmé, že obviněný takové právo má, neboť se jedná o dílčí právo obviněného na obhajobu v situaci, kdy se obviněný domnívá, že dosud zjištěné okolnosti neodůvodňují podání obžaloby a státní zástupce o zastavení trestního stíhání z vlastní iniciativy nerozhodne. Nutno podotknout, že o zastavení trestního stíhání, stejně jako o postoupení věci jinému orgánu, rozhoduje výlučně státní zástupce v rámci svého dozoru nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení. Orgány činné v trestním řízení jsou rovněž povinny i bez návrhu stran objasňovat stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného.

Z judikatury Nejvyššího soudu vyplývá tento závěr k vyřizování návrhu obviněného na zastavení trestního stíhání: „*Postup orgánů činných v trestním řízení se řídí zásadou oficiality. Proto rozhodnutí o zastavení trestního stíhání není podmíněno*

tím, zda je podán některou z procesních stran „návrh“ na vydání takového rozhodnutí, či nikoli. Rozhodnutí o zastavení trestního stíhání je ovšem orgán činný v trestním řízení povinen učinit jen tehdy, pokud pro tento způsob vyřízení věci existují zákonné důvody. To pak také znamená, že je-li některou z procesních stran navrhováno zastavení trestního stíhání, jedná se toliko o podnět k tomu, aby se příslušný orgán činný v trestním řízení zabýval otázkou důvodnosti dalšího pokračování v trestním stíhání. Neshledá-li orgán činný v trestním řízení žádný ze zákonných důvodů pro zastavení trestního stíhání, pak o tom nevydává samostatné rozhodnutí (např. o tom, že se „návrh“ obviněného na zastavení trestního stíhání zamítá).“⁶⁴

K vyřizování návrhu na zastavení trestního stíhání podle § 172 trestního řádu se vyjádřilo ve svém stanovisku i Nejvyšší státní zastupitelství, a to ve Sbírce výkladových stanovisek Nejvyššího státního zastupitelství dne 4.11.2005 pod pořadovým číslem 8/2005. V uvedeném stanovisku je konstatováno, že obviněný jako strana trestního řízení návrhem na zastavení trestního stíhání realizuje své základní právo – právo na obhajobu (§ 2 odst. 13, § 33 odst. 1 trestního řádu) a dožaduje se po státním zástupci splnění zákonné povinnosti, tj. vydání meritorního rozhodnutí ve věci (§ 175 odst. 1 písm. a) trestního řádu), neboť podle jeho názoru jsou k tomuto dány zákonné podmínky. Ze stanoviska plyne, že je povinností státního zástupce na takové podání relevantním způsobem vždy reagovat. Tato povinnost vyplývá z postavení státního zástupce jako orgánu, jenž především odpovídá za zákonnost vedeného přípravného řízení, a proto takové podání musí být vždy pro státního zástupce vykonávajícího ve věci dozor podnětem pro to, aby podle jeho obsahu a stavu věci posoudil důvodnost uplatněných skutečností (bez ohledu na to, zda je podání nazváno jako návrh, žádost, námítka, stížnost, atd.), a podle výsledku tohoto posouzení o dalším postupu (a tedy případně i vydáním rozhodnutí o zastavení trestního stíhání, shledá-li k tomu důvody) rozhodl, přičemž termín „rozhodl“ je tu třeba chápat v širokém smyslu významu tohoto slova, neboť výsledkem tohoto posouzení nemusí být jen typické rozhodnutí (např. meritorní povahy), ale podle povahy věci třeba jen opatření nebo pokyn adresovaný policejnímu orgánu, nebo i jen stručné sdělení obviněnému, že neshledal jeho podnět důvodným, atd. Z toho tedy plyne, že usnesením státního zastupitelství rozhodne pouze tehdy, shledá-li zákonné důvody k zastavení trestního stíhání a trestní stíhání skutečně zastaví.

⁶⁴ NS 23/2003-T 542

Je potřeba dodat, že v takovémto případě může obviněný realizovat nejen právo stížnosti proti takovému usnesení⁶⁵, ale i právo žádat, aby bylo v trestním stíhání pokračováno, bylo-li rozhodnuto o zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 trestního řádu. „Smyslem tohoto ustanovení je dát možnost obviněnému, aby mohl pokračovat v trestním řízení a docílit popř. zprošťujícího rozsudku a tím své plné rehabilitace.“⁶⁶

Právo vznést návrh na způsob rozhodnutí není omezeno na určitou fázi trestního řízení, nemusí být využito vůbec, a pokud využito bude, projeví se nejsilněji v závěrečné řeči u hlavního líčení, příp. u veřejného zasedání o odvolání. Právem závěrečné řeči je obžalovanému umožněna realizace ústavně garantovaného práva vyjádřit se ke všem skutečnostem a v této fázi již provedeným důkazům. Obžalovaný práva závěrečné řeči nemusí využít. V situaci, kdy je obviněný zastoupen obhájcem, provede závěrečnou řeč obhájce, obžalovaný závěrečnou řeč může doplnit, i když to nebývá zvykem. Trestní řád nestanoví žádné obsahové náležitosti závěrečné řeči, pouze v případě, že by zřejmě vybočovaly z rámce projednávané věci, může předseda senátu tuto závěrečnou řeč přerušit.⁶⁷ Závěrečná řeč obžalovaného, příp. jeho obhájce, stejně tak jako závěrečná řeč státního zástupce bude obsahovat mj. návrh na způsob rozhodnutí, tj. zda obžalovaného uznat vinným a pokud ano, jaký trest mu uložit, či zda obžalovaného zprostit obžaloby. Obdobný postup se uplatní i v odvolacím řízení.

Návrhů a žádostí ohledně postupu řízení může být v průběhu trestního řízení celá řada. Patří mezi ně např. žádost obviněného o propuštění z vazby na svobodu, žádost o navrácení lhůty, žádost o odročení hlavního líčení, žádost o konání hlavního líčení v nepřítomnosti obviněného a další.

Posledním právem obviněného uvedeným v § 33 odst. 1 věta druhá trestního řádu je právo podávat opravné prostředky. V dnešní době snad není pochyb o tom, že by každé významné rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení mělo podléhat možnému přezkumu ze strany nadřízené instituce. Opravné řízení má za úkol zvýšit záruku, že rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení bude v naprostém souladu se zákonem. Na

⁶⁵ Obviněný se však může podanou stížností domáhat jen příznivějšího rozhodnutí, což znamená, že usnesení o zastavení trestního stíhání nemůže stížností napadnout v případě, že trestní stíhání bylo zastaveno podle § 172 odst. 1 písm. a) trestního řádu

⁶⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2204

⁶⁷ srov. § 216 odst. 4 trestního řádu

druhé straně by nemělo neúměrně prodlužovat trestní řízení. Mezi těmito dvěma zájmy je potřeba hledat určitý kompromis.

Od laické veřejnosti můžeme občas slyšet nařikání nad neustálým odvoláváním obviněných a volání po neodkladných trestech. Veřejnost má často pocit, že se obviněný může proti rozhodnutí odvolávat mnohokrát. Tomuto dojmu podle mého názoru přispívá široká struktura soudnictví spolu s médii, které často zaměňují zejm. pojmy „odvolání“ a „dovolání“. Přitom „právo na odvolání“ bezpochyby patří mezi stěžejní zásady celého trestního procesu. Opravné řízení slouží nejenom k nápravě případných vad rozhodnutí soudu nižšího stupně, nýbrž zajišťuje a rozmnožuje záruky celého spravedlivého procesu a hledání materiální pravdy, a v neposlední řadě sjednocuje výklad zákona. Jelikož není předmětem této práce výklad o jednotlivých opravných prostředcích, nebudu se těmito dále zabývat.

Dovolím si však zmínit se o právu obviněného žádat o přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce. Právo uvedené v § 157a trestního řádu není opravným prostředkem a uplatňuje se tedy zejm. tam, kde není možné podat proti usnesení stížnost nebo v situaci, kdy je rozhodováno opatřením. Žádost není vázána žádnou lhůtou. Zákon stanoví, že ten, proti němuž se trestní řízení vede, a poškozený mají právo kdykoliv v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu. Tuto žádost je státní zástupce povinen neprodleně vyřídit a o výsledku přezkoumání žadatele vyrozumět. Žádost může tedy směřovat buď k odstranění průtahů v přípravném řízení, přičemž není rozhodné, zda tyto průtahy jsou policejním orgánem zaviněné nebo nezaviněné a dále může směřovat k odstranění závad v postupu policejního orgánu, a to ve všech možných situacích, kdy policejní orgán nepostupoval v souladu se zákonem. Může jít o situace, kdy policejní orgán neučinil některé kroky či opatření, ačkoliv tak učinit měl, anebo naopak určité opatření vykonal vadně. Žádost podle uvedeného ustanovení je tak jedním z možných podnětů uplatnění dozoru státního zástupce ve smyslu § 174 trestního řádu.

4.1.3 Právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě

Ve výše uvedené kapitole je zmíněno, že obviněný může v průběhu trestního řízení činit návrhy, čímž je třeba rozumět mj. návrh na provedení důkazu. Jedná se o další základní konkrétní právo obviněného, které mu vyplývá zejm. z ustanovení § 33 odst. 1 trestního řádu, a dále je znovu uvedeno v § 92 odst. 2 trestního řádu. Obviněný má právo uvést okolnosti, které obvinění zeslabují nebo vyvracejí, a nabídnout o nich důkazy.

Toto právo obviněnému náleží již od samotného počátku trestního stíhání, o čemž musí být obviněný poučen. Podobně jako u nakládání s vlastní výpovědí je i zde zcela na obviněném, zda uplatní svoji obhajobu a na podporu této obhajoby předloží důkazy již v přípravném řízení, v průběhu hlavního líčení nebo až v případném veřejném zasedání o odvolání, přičemž obviněnému nemůže jít k tíži to, že se rozhodl k realizaci svého práva pozdě.⁶⁸ Proces dokazování má však svá určitá specifika (zejm. v přípravném řízení) a oproti výpovědi obviněného je třeba k uplatnění návrhu na provedení důkazu přistoupit právě s ohledem na typ přípravného řízení. Jak bude však uvedeno dále, ani se znalostí nuancí v jednotlivých typech přípravného řízení nemusíme vždy volit tak, abychom dosáhli zamýšlených účinků.

Standardní přípravné řízení se koná v situaci, kdy nejsou splněny podmínky pro konání přípravného řízení zkráceného nebo rozšířeného. Zkrácené přípravné řízení se koná o trestných činech, o nichž přísluší konat řízení v prvním stupni okresnímu soudu a na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže byl podezřelý přistižen při činu nebo bezprostředně poté, nebo v průběhu prověřování trestního oznámení nebo jiného podnětu k trestnímu stíhání byly zjištěny skutečnosti, jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání a lze očekávat, že podezřelého bude možné ve lhůtě uvedené v § 179b odst. 4 postavit před soud.⁶⁹ Na druhé straně pravidla rozšířeného přípravného řízení se užití při vyšetřování trestných činů, o nichž koná řízení v prvním stupni krajský soud.⁷⁰

Základní postup při vyšetřování *ve standardním přípravném řízení* je dán ustanovením § 164 trestního řádu, podle kterého policejní orgán postupuje při

⁶⁸ k tomu srov. již uvedený rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25.2.2012, sp. zn. 3 Tdo 87/2012

⁶⁹ § 179a odst. 1 trestního řádu

⁷⁰ srov. § 17 trestního řádu

vyšetřování z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejrychleji v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku trestného činu (§ 89 odst. 1). Přitom postupuje způsobem uvedeným v § 158 odst. 3 a 5; provádí i další úkony podle hlavy čtvrté s výjimkou těch, které je oprávněn provést pouze státní zástupce nebo soudce. V trestním řádu jsou dále stanoveny podmínky, ve kterých policejní orgán provádí výslechy svědků. Těmito podmínkami jsou:

- jedná-li se o neodkladný nebo neopakovatelný úkon,
- jde-li o výslech osoby mladší patnácti let,
- jde-li o výslech osoby, o jejíž schopnosti správně a úplně vnímat, zapamatovat si nebo reprodukovat jsou s ohledem na její psychický stav pochybnosti,
- nasvědčují-li zjištěné skutečnosti tomu, že na svědka by mohl být pro jeho výpověď vyvíjen nátlak,
- poškozeného a další svědky vyslechne policejní orgán jen tehdy, jestliže hrozí z jiného důvodu, že bude ovlivněna jejich výpověď nebo schopnost zapamatovat si rozhodné skutečnosti nebo schopnost tyto skutečnosti reprodukovat, zejména je-li pro složitost věci odůvodněn předpoklad delšího trvání vyšetřování.

Bez výše uvedených podmínek je však možno, jestliže je toho třeba, vyslechnout znalce. Tímto ustanovením je dán podstatný limit dokazování ve standardním přípravném řízení, neboť výslechy svědka se zpravidla nekonají, konají se pouze v případě situací uvedených v tomto ustanovení. Policejní orgán je povinen postupovat podle § 158 odst. 3 a 5 a v případě opatřování vysvětlení od fyzických osob, právnických osob či státních orgánů sepisovat úřední záznam, který slouží státnímu zástupci a obviněnému ke zvážení návrhu, aby osoba, která takové vysvětlení podala, byla vyslechnuta jako svědek, a soudu k úvaze, zda takový důkaz provede.

Výše je uvedeno, že policejní orgán provede ve standardním přípravném řízení výslech svědka, jde-li o osobu mladší patnácti let. I když se na první pohled může zdát, že nelze touto dikcí zákona podmínku věku zpochybnit, opak je pravdou. Komentář k trestnímu řádu uvádí, že policejní orgán provádí výslechy svědků také v dalších případech, a to jde-li o výslech osoby mladší osmnácti let, kde je potřeba vzít v úvahu, že i zde zůstala právní úprava nedotčena novelou provedenou zákonem č. 45/2013 Sb.,

o obětech trestných činů, která změnila § 102 odst. 1 větu první, § 104a odst. 5 větu první, § 104b odst. 7 větu druhou a v § 104c odst. 3 větu čtvrtou, kde slovo „patnáct“ bylo nahrazeno slovem „osmnáct“, takže je nutno uplatnit v podstatě obdobný výklad, jak se zmiňuje v bodě 67 komentáře k § 158 odst. 9.⁷¹ Zde je vidět, že interpretací je někdy potřeba vyložit i něco tak zřejmého, jako je číslovka patnáct. Takovéto nedostatky však zcela jistě nepřispívají k právní jistotě.

V praxi se můžeme v souvislosti s prováděním výslechů svědků v přípravném řízení setkat s naprosto odlišnými přístupy. Vzhledem ke skutečnosti, že v současné době by těžištěm dokazování mělo být hlavní líčení a k tomuto také směřovaly provedené novely trestního řádu, pak se domnívám, že správným výkladem ustanovení § 164 odst. 1 trestního řádu bychom měli dospět k závěru, že výslechy svědků ve standardním přípravném řízení by měly být spíše výjimečné a případný výslech svědka by měl respektovat některou podmínku danou trestním řádem. Postupy policejních orgánů jsou však v tomto hledisku různé a někteří vyšetřovatelé jednájí v této souvislosti zcela obráceně, často s předchozím souhlasem státního zástupce.

Např. v případě vyšetřování trestného činu loupeže podle § 173 odst. 1 trestního zákoníku, kde pachatelé hrozí trest odnětí svobody od dvou do deseti let, jsem se setkal s názorem policejního orgánu, údajně posvěceného dozorovým státním zástupcem, že jde o tak závažný trestný čin, že je třeba poškozeného a další svědky vyslechnout v procesním postavení svědků, tedy tzv. na protokol. Takovýto postup však zcela evidentně odporuje trestnímu řádu, zvláště za situace, kdy v protokolu o výslechu svědka není ani částečně uvedeno, z jakého důvodu bylo k tomuto postupu přistoupeno. Nelze se přece spokojit s vysvětlením policejního orgánu, který uvede, že státní zástupce si vždy v případě trestného činu loupeže přeje provádět protokolární výslechy svědků. V této souvislosti je pak dále evidentní, že žádost o přezkoumání postupu policejního orgánu podle § 157a trestního řádu narazí, neboť postup byl proveden v souladu s pokyny státního zástupce.

Obviněný, resp. spíše jeho obhájce, tak nemá v přípravném řízení prakticky žádnou možnost takovýto postup změnit. Uvedené nedostatky je tak možné namítat až v hlavním líčení, pokud soud přistoupí k tomu, že se tyto protokoly o výsleších svědků přečtou za podmínek stanovených v § 211 odst. 1 až 4 trestního řádu, nebo podle § 212 trestního řádu budou předestřeny. V takovém případě pak lze namítat, že výslech nebyl

⁷¹ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2135

proveden způsobem odpovídajícím ustanovení trestního řádu. Domnívám se však, že takovýto postup rovněž nesvědčí o právní jistotě a podmínky, za kterých lze tedy ve standardním přípravném řízení provádět výslechy svědků, jsou vykládány různě.

Je pravda, že trestní řád nestanoví požadavek, aby v případě výslechu svědků bylo v protokolu uvedeno, z jakého důvodu ve smyslu § 164 odst. 1 trestního řádu se tento výslech provádí. Takovýto požadavek je uveden v případě provedení neodkladného nebo neopakovatelného úkonu v § 160 odst. 4 trestního řádu. Zde trestní řád vyžaduje, aby protokol o provedení neodkladného nebo neopakovatelného úkonu vždy obsahoval skutečnosti, na základě kterých byl úkon za neodkladný nebo neopakovatelný považován. Takovýto postup je dle mého názoru správný a de lege ferenda tak lze v ustanovení § 164 odst. 1 trestního řádu navrhnout, aby povinnost stanovit skutečnosti, ze kterých bylo vycházeno při rozhodování o výslechu svědka, musela být uvedena v protokole o výslechu svědka.

Na problémy s výkladem uvedených ustanovení trestního řádu poukázali ve svém příspěvku nejen Růžička a Szkanderová,⁷² ale i Vantuch, a to již krátce po novelizaci trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. Vantuch poukazuje na to, že v praxi záleží na subjektivním posouzení orgánu činného v trestním řízení, zda výslech svědka provede. Nadto policejní orgán v těchto případech provedení výslechu osob místo pořizování úředního záznamu o podání vysvětlení postupem podle § 158 odst. 3, 4 TrŘ vesměs neodůvodňuje, pouze stručně odkáže na jeden z důvodů uvedených v § 164 odst. 1 věta třetí TrŘ.⁷³ Na nedostatek judikatury v této otázce Vantuch poukazoval již v roce 2003 a musím bohužel konstatovat, že ani v dnešní době není tato otázka dostatečně vyjasněna a problémy aplikační praxe tak přetrvávají. Vantuch ve svém příspěvku navrhoval de lege lata vydání judikátu, který by policejnímu orgánu (nebo státnímu zástupci, koná-li vyšetřování) v případech uvedených ve větě třetí a čtvrté § 164 odst. 1 TrŘ uložil povinnost stručně a výstižně zdůvodnit, proč se rozhodl provést výslech určité osoby místo pořizování úředního záznamu o podání vysvětlení postupem dle § 158 odst. 3, 4 TrŘ. Osobně se spíše domnívám, jak bylo uvedeno již výše, že by tomuto více prospěla novela trestního řádu, která by tuto povinnost zakotvila, neboť bez této je jakékoliv budoucí přezkoumávání

⁷² srov. Růžička, M., Szkanderová, M. Několik poznámek k výslechům svědků v přípravném řízení z pohledu policejního orgánu a státního zástupce. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 10, str. 290-293

⁷³ Vantuch, P. Kdy lze provádět výslechy svědků ve standardním vyšetřování dle § 164-167 TrŘ. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 9, str. 258

zákonosti uvedeného postupu téměř nemožné. V četných případech bude tedy rozhodnutí, zda zákonné podmínky pro výslech svědka jsou splněny, záviset na subjektivním posouzení.⁷⁴ I když se může zdát, že postup, kdy jsou všichni nebo velká část osob vyslýchána v pozici svědků, je ku prospěchu obviněného, neboť vzhledem k přítomnosti obhájce u tohoto vyšetřovacího úkonu je zajištěna větší míra vyváženosti, domnívám se, že takovýto postup není v souladu se současným trestním řádem a argumenty o posílení práv obviněného by za odůvodnění takového postupu neměly stačit.

Výše naznačenou problematiku umocňuje dále částečně úskalí použitelnosti úředního záznamu jako důkazu v řízení před soudem. Novelou provedenou zákonem č. 459/2011 Sb. s účinností od 1.1.2012 došlo k podstatnému rozšíření použitelnosti úředního záznamu jako důkazu v řízení před soudem, neboť § 211 trestního řádu byl mj. rozšířen o odstavec 6, na základě kterého lze se souhlasem státního zástupce a obžalovaného v hlavním líčení číst i úřední záznamy o vysvětlení osob a o provedení dalších úkonů (§ 158 odst. 3 a 5). Do zmíněné novely bylo toto naprosto neproveditelné a striktně se dodržovalo pravidlo uvedené v poslední větě § 158 odst. 6 trestního řádu, tj. je-li ten, kdo podal vysvětlení, později vyslýchán jako svědek nebo jako obviněný, nemůže mu být záznam přečten, nebo jinak konstatován jeho obsah.⁷⁵ I přes tuto novelu však platí, že přečtení úředního záznamu nesmí být jediným nebo rozhodujícím důkazem k usvědčení obžalovaného.⁷⁶ „Evropský soud pro lidská práva tradičně uvádí, že k omezení práv obhajoby způsobem, který se neslučuje s čl. 6, dochází zejména tehdy, pokud se odsouzení zakládá „výlučně nebo v rozhodující (určující) míře“ na výpovědích svědka, kterého obžalovaný ve fázi vyšetřování ani při jednání před soudem neměl možnost vyslechnout či dát vyslechnout. Z judikatury se podává, že rozhodující význam předmětné výpovědi pro odsouzení obviněného je nezbytnou podmínkou konstatování porušení čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP.“⁷⁷

V rozšířeném přípravném řízení neplatí limit výslechu svědků uvedený v předchozím odstavci, neboť policejní orgán není vázán podmínkami uvedenými

⁷⁴ Štěpán, J. Poznámky k práci obhájce po novele trestního řádu (první část). Bulletin advokacie, 2001, č. 11-12, str. 55-56

⁷⁵ Možnost číst se souhlasem státního zástupce a obžalovaného úřední záznamy nebylo striktně odmítnuto při hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení před samosoudcem podle § 314d odst. 2 trestního řádu, neboť v tomto případě již před zmíněnou novelou přicházela tato varianta v úvahu.

⁷⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2659

⁷⁷ Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech . Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 817

v § 164 odst. 1 trestního řádu.⁷⁸ Z tohoto důvodu může policejní orgán provádět výslechy svědků bez omezení. Situaci však do jisté míry opět komplikuje to, že i v rozšířeném přípravném řízení může policejní orgán vyžadovat od fyzických a právnických osob „pouze“ podání vysvětlení. Trestní řád v tomto smyslu nestanoví žádné omezení a dle mého názoru záleží na policejním orgánu, jaký postup zvolí.

V této souvislosti se řešily také otázky týkající se použitelnosti protokolů o výsleších svědků, které byly pořizeny v rámci rozšířeného přípravného řízení, ačkoliv k právnímu posouzení skutku, který tento postup policejního orgánu odůvodňoval, nebyly dány potřebné důkazy. Pokud soud následně kvalifikuje skutek mírnějším trestným činem, vyvstává právě otázka použitelnosti těchto protokolů v řízení před soudem. Názory na tuto problematiku jsou opět různé. „Bylo-li by však v řízení před soudem zjištěno, že právní kvalifikace skutku, pro který bylo trestní stíhání vedeno, použitá ve vyšetřování konaném podle § 168 až 170, vůbec neodpovídala provedeným důkazům a z nich zjištěným okolnostem, bylo by třeba posuzovat takový postup jako obcházení zákona (konkrétně podmínek ustanovení § 164 odst. 1) s důsledkem spočívajícím v nepoužitelnosti takto provedených výslechů svědků.“⁷⁹ Podle Vantucha odchylky mezi oběma typy vyšetřování nejsou tak zásadní povahy, aby jejich důsledek spočíval v nepoužitelnosti takových provedených výslechů svědků.⁸⁰ Podle názoru Jelínka a Uhlířové: „...pokud soud vzhledem ke zjištěným skutečnostem dospěje k závěru, že policejní orgán kvalifikoval skutek jako přísnější trestný čin jen za účelem vedení rozšířeného přípravného řízení, a tím obcházel zákon, nelze protokoly o výsleších svědků, ohledně nichž by ve standardním přípravném řízení nemohly být prováděny protokolární výslechy, nýbrž by od těchto osob mohlo být požadováno pouze vysvětlení, procesně použít a lze na ně nahlížet pouze jako na úřední záznam o podání vysvětlení. Pokud však soud dospěje k závěru, že se nejednalo o účelovou kvalifikaci skutku přísnějším trestným činem za účelem vedení rozšířeného přípravného řízení, pak lze tyto protokoly o výsleších svědků procesně použít.“⁸¹

Osobně se domnívám, že takto roztříštěné názory nepřispívají k právní jistotě a je jistě žádoucí de lege ferenda stanovit jednoznačný návod, jak vzniklé situace řešit.

⁷⁸ srov. § 169 odst. 1 trestního řádu

⁷⁹ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2175

⁸⁰ Vantuch, P. Rozšíření vyšetřování, přísnější kvalifikace skutku a dopad pro obhajobu obviněného.

Trestní právo, 2003, č. 4, str. 6

⁸¹ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 238

Ve zkráceném přípravném řízení se provádí úkony podle hlavy deváté (§ 158 a násl. trestního řádu). Způsobem uvedeným v hlavě čtvrté se provádí pouze neodkladné nebo neopakovatelné úkony.⁸² Rozsah dokazování je tak v tomto typu přípravného řízení nejužší.

Z výše uvedeného nelze bohužel učinit jednoznačný závěr, jak se k návrhům na výslech svědků v přípravném řízení postavit. Jak již bylo uvedeno výše, obviněný má právo navrhnout důkazy na podporu své obhajoby kdykoliv v průběhu trestního stíhání. O tomto je obviněný v průběhu trestního stíhání ze strany orgánů činných v trestním řízení poučován.⁸³ Je však zřejmé, že navrhování výslechů svědků ve standardním a zkráceném přípravném řízení nemusí (a dle mého názoru by ani nemělo) zaručit provedení těchto výslechů, a to z důvodu uvedených limitů.

Pokud nebudou splněny podmínky pro výslech svědka podle § 164 odst. 1 trestního řádu, je policejní orgán oprávněn vyžadovat „pouze“ vysvětlení od fyzických osob podle § 158 odst. 3 písm. a) trestního řádu. V takovém případě však policejní orgán nepřipustí účast obviněného, příp. jeho obhájce, na takovémto výslechu. Pokud má obviněný zájem položit svědkovi otázky, o kterých se domnívá, že mu ze strany policejního orgánu nebudou položeny, nemá v přípravném řízení možnost dočkat se výsledku, který by mu dle jeho názoru mohl pomoci.

V souvislosti s výše uvedenou novelou trestního řádu si rovněž kladu otázku, zda by obhájce neměl být přítomen při podání vysvětlení osob, o kterých se sepisují úřední záznamy. Pokud je nově ve smyslu ustanovení § 211 odst. 6 trestního řádu možné číst za splnění daných podmínek úřední záznamy o vysvětlení osob a o provedení dalších úkonů (§158 odst. 3 a 5⁸⁴), jedná se o vyšetřovací úkon, jehož výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem ve smyslu § 165 odst. 2 trestního řádu. Podle Komentáře k trestnímu řádu však takové argumenty obhájců nejsou správné a účast obhájce při sepisování úředního záznamu o podaném vysvětlení ve vyšetřování nemusí být připuštěna.⁸⁵ Podle mého názoru je tato otázka přinejmenším sporná, i když jsem si vědom toho, že takovýto přístup nebyl zákonodárcem pravděpodobně zamýšlen. Dovedu si však představit situaci, kdy obviněný bude

⁸² srov. § 179b odst. 1 trestního řádu

⁸³ srov. § 166 odst. 1, § 196 odst. 1, § 215 odst. 4, § 219 odst. 2 trestního řádu

⁸⁴ odkaz na odst. 5 § 158 trestního řádu je legislativní chybou, kdy mělo být správně odkázáno na odst. 6, podobně jako je tomu v ustanovení § 314d odst. 2 in fine trestního řádu

⁸⁵ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2146

v přípravném řízení zastoupen z důvodu nutné obhajoby obhájcem, kterému nebude účast na podání vysvětlení umožněna a následně, u hlavního líčení, z důvodu odpadnutí podmínek nutné obhajoby bude obžalovaný bez obhájce tázán, zda souhlasí se čtením úředních záznamů podle § 211 odst. 6 trestního řádu. V takovém případě může obžalovaný (neznalý práva) s tímto souhlasit a připustit čtení výpovědi osoby, která byla vyslechnuta pouze policejním orgánem bez přítomnosti obhájce, který tudíž nemohl namítat vadnou protokolaci, pokládání kapciózních a sugestivních otázek a nemohl svědkovi pokládat otázky. V takovémto případě může nastat stav, kdy dojde k nesprávnému odsouzení obžalovaného, což rovněž nebylo zcela jistě záměrem zákonodárce.

Zmíněné úvaze nahrává dále to, že osoba podávající vysvětlení není v případě uvádění nepravdy vystavena nebezpečí trestního stíhání pro přečin křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek podle § 346 trestního zákoníku, neboť toto ustanovení se vztahuje pouze na osobu v postavení svědka. Osoba podávající vysvětlení se může maximálně dopustit přestupku křivého vysvětlení podle § 47a zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

K postupu policejního orgánu se ve svém stanovisku vyjádřilo i Nejvyšší státní zastupitelství, které odmítlo účast obhájce u úkonu, o kterém je sepsován úřední záznam o podaném vysvětlení, a to mj. s odkazem na § 165 odst. 2 trestního řádu. Nejvyšší státní zastupitelství uvádí, že: *„Nezpochybnitelný výklad zakotvující právo obhájce být přítomen při provádění vyšetřovacích úkonů, jejichž výsledek může být použit v řízení před soudem jako důkaz, nemůže vyústit v jiný závěr, než že jedná-li se o úkon, který v řízení před soudem jako důkaz být použit nemůže (a v případě jmenovaných úkonů tomu tak bezpochyby je), obhájce nemá zákonné právo být u tohoto úkonu přítomen.“*⁸⁶ Nutno podotknout, že uvedené stanovisko bylo vydáno ještě před zmíněnou novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 459/2011 Sb. s účinností od 1.1.2012.

Se závěry uvedenými ve stanovisku Nejvyššího státního zastupitelství se ve svém příspěvku neztotožňuje Fryšták, stanovisko považuje částečně za překonané a uvádí, že: *„S ohledem na výše uvedené se domnívám, že pokud bude policejní orgán ve vyšetřování požadovat vysvětlení od fyzických nebo právnických osob a státních orgánů, o kterém sepisuje úřední záznam o podání vysvětlení, měl by o druhu, době a místě*

⁸⁶ srov. stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství ze dne 6.1.2005 pod poř. č. 1/2005

konání takového úkonu předem vyrozumívát obhájce obviněného, pokud o to obhájce dle § 165 odst. 3 TrŘ požádal, a to zejména v případech, kdy je zřejmé, že bude sepsován tzv. kvalifikovaný úřední záznam. Právo na obhajobu není možné v trestním řízení eliminovat posilováním tendencí na jeho zrychlení.“⁸⁷

Vhledem k výše uvedenému tak záleží na taktice a často i místních znalostech obhajoby, zda obviněný důkazy navrhne již v průběhu přípravného řízení nebo až v řízení před soudem. Naopak v rozšířeném přípravném řízení je zpravidla ku prospěchu obviněného tyto důkazy navrhnout a v souladu s trestním řádem nechat policejním orgánem provést.

Postup policejního orgánu ve standardním přípravném řízení je tak ve velké části případů velmi rychlý, alespoň co se týče provedení dokazování. Vzhledem k tomu, že řada úkonů již mohla být provedena v rámci prověřování postupem podle § 158 trestního řádu, často se stává, že v rámci vyšetřování pak policejní orgán provede pouze výslech obviněného, některé další úkony, které policejní orgán sám považuje za nezbytné a svou činnost tak směřuje k poslední fázi vyšetřování, kterou je umožnění prostudování spisu a učinění návrhů na doplnění vyšetřování. Je však třeba připomenout, že policejní orgán je povinen postupovat v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v trestním zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jeho rozhodnutí. Dále musí prozkoumat stejně pečlivě okolnosti svědčící jak ve prospěch, tak v neprospěch obviněného. Často se můžeme v praxi setkat s tím, že policejní orgán obstarává a provádí jen důkazy, které podporují obvinění, a důkazy, které by mohly obviněnému polehčit, buď nevyhledává a pokud je na tyto upozorněn ze strany obviněného nebo obhájce, označí je za nadbytečné či odmítne s odůvodněním, že těžiště dokazování je v hlavním líčení a proto může obviněný přednést své návrhy právě tam. Takovýto postup však dle mého názoru není správný, zvláště za situace, kdy by trestní stíhání mohlo být s ohledem na navrhované důkazy již ve fázi vyšetřování zastaveno, příp. věc by mohla být postoupena jinému orgánu.⁸⁸ Trestní stíhání je však zastavováno spíše výjimečně, a to pravděpodobně částečně z důvodu ustanovení § 173a trestního řádu, na základě kterého se usnesení o zastavení trestního stíhání a o postoupení věci doručuje bezodkladně po právní moci Nejvyššímu státnímu

⁸⁷ Fryšták, M. Úřední záznam o podání vysvětlení jako důkaz v trestním řízení. Trestněprávní revue, 2013, č. 9, str. 201

⁸⁸ srov. § 171 a 172 trestního řádu

zastupitelství. Státní zástupce tak v případě pochybností o tom, zda jsou splněny zákonné důvody pro podání obžaloby, volí, zda obžalobu i přes tyto pochybnosti podá či zda trestní stíhání zastaví či věc postoupí jinému orgánu s vědomím, že postup státního zástupce společně se spisovým materiálem může být kontrolován Nejvyšším státním zastupitelstvím.

Pokud bylo výše naznačeno, že s navržením důkazu obhajoby je třeba brát ohled na konkrétní typ přípravného řízení a že policejní orgán není vždy oprávněn provést výslech svědka, pak je třeba uvést ještě druhou stránku možného neprovedení důkazu v přípravném řízení.

Z ustanovení § 166 trestního řádu nevyplývá povinnost policejního orgánu zdůvodnit obviněnému, proč nevyhověl jeho návrhům na doplnění dokazování.⁸⁹ Stejně tak z ustanovení § 177 písm. d) trestního řádu nevyplývá povinnost státního zástupce v obžalobě uvádět či vyvracet argumenty obhajoby. Obžaloba tak je zaměřena pouze jednostranně, a to k jednoznačnému usvědčení obviněného. Pokud obviněný nemá obhájce, může propadnout skepsi a rezignovat v této fázi na obhajobu, zvláště za situace, kdy mu policejní orgán odmítl všechny návrhy na doplnění dokazování. Obviněný si nemusí být vědom, že situace v hlavním líčení může být zcela odlišná. Ačkoliv by takový postup měl být spíše výjimkou, praxe ukazuje, že jde spíše o pravidlo.

Na tomto místě je tak třeba upozornit na některé nálezy Ústavního soudu, které ukazují směr, jakým by mělo být zacházeno s navrženými důkazy: *„Ústavní soud již judikoval, že zásadám spravedlivého procesu odpovídá nejen možnost účastníka řízení vyjádřit se k provedeným důkazům, nýbrž i navrhnout důkazy vlastní; soud sice není povinen provést všechny navržené důkazy, avšak musí o vznesených důkazních návrzích rozhodnout a - pokud jim nevyhoví - musí ve svém rozhodnutí vyložit, z jakých důvodů (zpravidla ve vztahu k hmotněprávním předpisům, které aplikoval, a právním závěrům, k nimž na skutkovém základě věci dospěl) navržené důkazy neprovedl. Jestliže tak obecný soud neučiní, zatíží své rozhodnutí nejen vadami spočívajícími v porušení obecných procesních předpisů, ale současně postupuje v rozporu se zásadami vyjádřenými v hlavě páté Listiny a v důsledku toho též i v rozporu s čl. 95 odst. 1 Ústavy. Takzvané opomenuté důkazy, tj. důkazy, o nichž v řízení nebylo soudem rozhodnuto, případně důkazy, jimiž se soud při postupu podle zásady volného*

⁸⁹ § 166 odst. 1 věta předposlední zní: „Nepovažuje-li policejní orgán navrhované doplnění za nutné, odmítne je.“

*hodnocení důkazů nezabýval, proto téměř vždy založí nejen nepřezkoumatelnost vydaného rozhodnutí, ale současně též jeho protiústavnost.*⁹⁰

Uvedené nálezy směřují proti odmítnutí důkazů u hlavního líčení, avšak zůstává otázkou, zda se výše uvedené má vztahovat i na postup orgánů činných v trestním řízení v přípravném řízení. Pokud uvedené nálezy Ústavního soudu nemohou garantovat to, že policejní orgán by měl vždy stejně pečlivě jako soud zdůvodnit, proč odmítl návrhy na doplnění dokazování, navrhol bych de lege ferenda, aby ustanovení § 166 odst. 1 bylo doplněno o větu převzatou s § 125 odst. 1 trestního řádu, tj. aby příslušná část odstavce zněla následovně: *„Nepovažuje-li policejní orgán navrhované doplnění za nutné, odmítne je a toto odmítnutí odůvodní. Z odůvodnění musí být patrné, proč návrhům na provedení dalších důkazů nevyhověl.“*

Aby byl zřejmý rozdíl v tom, že Ústavnímu soudu na jedné straně nepřísluší zasahovat do procesu dokazování, ale současně na druhé straně dbá, aby byly zachovány principy spravedlivého procesu, Ústavní soud konstatuje: *„Ústavní soud je si vědom toho, že v zásadě je na úvaze a rozhodnutí obecných soudů, zda provedou navrhované důkazy či nikoliv, a že mu do procesu hodnocení důkazů zpravidla nepřísluší zasahovat. Podle konstantní judikatury však Ústavní soud může do procesu dokazování a hodnocení důkazů zasáhnout, pokud postupem obecných soudů došlo k porušení principu spravedlivého soudního řízení. V rámci procesu hodnocení důkazů je pak obecný soud povinen hodnotit každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemných souvislostech; v případě zamítnutí návrhu na provedení důkazu je pak nezbytné, aby obecný soud svoje rozhodnutí ve všech souvislostech rovněž řádně odůvodnil.“*⁹¹

Orgánům činným v trestním řízení rovněž nepřísluší jednostranná selekce důkazů. Takovýto postup je v rozporu s právem obviněného na obhajobu a v rozporu se základními zásadami uvedenými v § 2 trestního řádu. „Tento názor, mnohdy prezentovaný v praxi obhajobou, orgány činné v trestním řízení do závěru roku 2001 odmítaly.“⁹² Zakročil tedy až Ústavní soud s následujícím vysvětlením: *„Současná právní úprava vyšetřování, stejně jako úprava řízení před obecnými soudy, nezná institut předběžného posuzování (hodnocení) důkazů, a proto není v pravomoci*

⁹⁰ srov. nález ze dne 21.4.2004 (sp. zn. IV.ÚS 802/02), nález ze dne 16.2.2006 (sp. zn. I.ÚS 554/05)

⁹¹ srov. nález ze dne 28.7.2004 (sp. zn. I.ÚS 566/03), nález ze dne 8.12.2009 (sp. zn. I.ÚS 118/09)

⁹² Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 370

kteréhokoli orgánu činného v trestním řízení provádět podle vlastních kritérií předběžnou selekci (nabízených) důkazů a upravovat tak důkazní situaci podle vlastní úvahy a volby, příp. z daných důkazů a priori preferovat ty, které potvrzují zvolenou skutkovou verzi... Jestliže obecný soud provedené důkazy (některé z nich) pokládá (zřejmě) za nevěrohodné, je na něm, aby tento svůj závěr natolik zdůvodnil, aby bylo zřejmé, jaké skutkově prokázané okolnosti ve vztahu k podané výpovědi jejich věrohodnost snižují, příp. ji odnímají vůbec; odkaz na pouhou možnost nevěrohodnosti (ovlivněním svědka vztahu k věci či osobě) je nedostatečný. I provedený důkaz, vyhodnocený později jako důkaz nevěrohodný, je totiž součástí důkazního řetězce, a jako takový dotváří důkazní situaci a podléhá všem pravidlům vyplývajícím ze zásad volného hodnocení důkazů. Obecná, povahou věci daná nerovnost mezi žalobcem (státním zastupitelstvím a jemu podřízeného aparátu) a jím stíhaným (obviněným, obžalovaným) je zákonem zmírněna, a zejména v řízení před obecnými soudy vyvažována jednak jejich procesní rovností jako na řízení účastných stran (čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod), jednak také dalšími ústavně zaručenými kautelami. Sem spadá nejen právo na obhajobu (čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod), z něhož mimo jiné vyplývá povinnost obecných soudů podstatnými námitkami obhajoby se zabývat a své stanovisko k nim v odůvodnění svého rozhodnutí vyložit (§ 125 al. 2 tr. ř.), ale také presumpce nevin (čl. 46 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, § 2 odst. 2 tr. ř.) sledující záměr dosíci při rozhodování o trestných činech lidsky dosažitelné jistoty, že inkriminovaný skutek (jednání, opomenutí), který jinak ve všech složkách naplňuje znaky trestného činu, spáchal obžalovaný; důkazní nouzi nebo jen mezery ve skutkovém základu věci, ať již vznikly z jakéhokoli důvodu, nelze proto přičítat na vrub obžalovaného (§ 226a, c tr. ř.), stejně jako v ústavně souladném řízení nelze opomenutím některých z provedených důkazů vzít za prokázanou skutkovou verzi, která v opomenutých a tedy v nevyhodnocených důkazech nemá opory.“⁹³

Pokud se soud rozhodne nevyhovět návrhům na provedení důkazu, je třeba náležitě vyargumentovat, proč vyhověno nebylo. Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 24.2.2004, sp. zn. I. ÚS 733/01, dává následující vodítka: „Neakceptování důkazního návrhu obviněného lze založit toliko třemi důvody: Prvním je argument, dle něhož tvrzená skutečnost, k jejímuž ověření nebo vyvrácení je navrhován důkaz, nemá relevantní souvislost s předmětem řízení. Dalším je argument, dle kterého důkaz není s

⁹³ Nález Ústavního soud ze dne 4.10.2001, sp.zn. III.ÚS 617/2000

to ani ověřit ani vyvrátit tvrzenou skutečnost, čili ve vazbě na toto tvrzení nedisponuje vypovídací potenci. Konečně třetím je pak nadbytečnost důkazu, tj. argument, dle něhož určité tvrzení, k jehož ověření nebo vyvrácení je důkaz navrhován, bylo již v dosavadním řízení bez důvodných pochybností (s praktickou jistotou) ověřeno nebo vyvráceno.“

V této kapitole bylo doposud rozebráno to, jakým způsobem by se měl orgán činný v trestním řízení postavit k návrhu obviněného na provedení důkazu, a to nejprve ve fázi přípravného řízení a následně v řízení před soudem. Doposud však nebylo pojednáno o tom, jaké důkazy obviněný zpravidla navrhuje a jak je to s právem obviněného důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout. Výchozím ustanovením trestního řádu je § 89 odst. 2, který dává stranám uvedenou možnost důkaz vyhledat, předložit nebo navrhnout jeho provedení. Tato druhá věta uvedeného ustanovení však byla do trestního řádu vložena až novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. s účinností od 1.1.2002. Do této doby nebyla tato možnost v zákoně výslovně uvedena. „Věta druhá spolu s větou třetí téhož ustanovení posílila postavení strany obhajoby v procesu dokazování tím, že jí dala výslovně možnost důkazy vyhledávat, předkládat nebo jejich provedení navrhnout.“⁹⁴ Dále platí skutečnost, že důkaz, který nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k odmítnutí takového důkazu. Za důkaz přitom může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání.

Trestní řád obviněnému, příp. jeho obhájci, dává v první řadě možnost důkaz vyhledat. Znamená to pátrání po pramenech důkazů, v praxi nejčastěji shánění svědků předmětné události, zjišťování jejich jmen a adres za účelem možného předvolání k výslechu. Obviněný dále bude vyhledávat listiny, které podporují jeho obhajobu či předměty, na kterých mohou být stopy či následky trestného činu, a dále např. zvukové nebo obrazové záznamy, které zachytily některé skutečnosti podstatné pro trestní řízení. Obviněný si může nechat také zpracovat znalecký posudek.

Pokud obviněný vyhledal důkaz, může ho orgánu činného v trestním řízení předložit. Až na jednu výjimku z výše uvedených důkazů obviněný důkaz předložit nemůže, a tím je protokol o výslechu svědka, kterého např. obviněný vyslechl, neboť

⁹⁴ Vantuch, P. Kdy může obhajoba důkaz vyhledat, kdy předložit a kdy jen navrhnout jeho provedení? Bulletin advokacie, 2013, č. 7-8, str. 27

procesně přípustným je pouze výslech svědka, který provedl orgán činný v trestním řízení. V této situaci tak obviněný může pouze výslech určitého svědka navrhnout. V praxi je častou situací to, že obviněný svému obhájci často uvede osoby, které by chtěl navrhnout jako svědky, a i přesto, že obhájce je vázán pokyny obviněného, nemůže žádosti obviněného vyhovět bez dalšího.⁹⁵ Obhájce je totiž dále vázán ustanovením § 41 odst. 1 trestního řádu, a je povinen poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů prostředků a způsobů obhajoby uvedených v zákoně, zejména pečovat o to, aby byly v řízení náležitě a včas objasněny skutečnosti, které obviněného zbavují viny nebo jeho vinu zmírňují, a tím přispívat ke správnému objasnění a rozhodnutí věci. Z tohoto důvodu není možné, aby obhájce nechal předvolat svědka v situaci, kdy neví nebo si není jist, co tento svědek může vypovědět. Mohlo by tak dojít k situaci, kdy takto předvolaný svědek obviněnému nijak nepolepší, ba naopak mu přitíží či ho dokonce usvědčí. Takovouto situaci nemůže obhájce dopustit.

K uvedeným nejasnostem, jak je obhájce oprávněn postupovat v případě předvolání svědků, se vyjádřilo představenstvo České advokátní komory svým usnesením č. 13/2004 Věstníku ze dne 12.10.2004. Přichází-li v úvahu jako pramen důkazu výpověď svědka a zjistí-li advokát osobu, která by mohla uvést okolnosti důležité pro trestní řízení, může takovou osobu vhodnou formou požádat o sdělení informací (například písemně, telefonicky či osobně), které jsou jí o věci známy. Zjišťováním dožádané osoby může advokát pověřit též jiného advokáta, advokátního koncipienta nebo jiného zaměstnance, který je k advokátovi nebo k veřejné obchodní společnosti, jíž je advokát společníkem, v pracovním poměru, případně použít služeb jiných osob, například asistenčních nebo detektivních služeb. V situaci, kdy se obhájce s touto osobou spojí, je třeba jí sdělit, v jakém procesním postavení informaci od ní požaduje a poučí ji, že žádá jen pravdivé informace bez ohledu na to, čí zájmy jako advokát v trestním řízení zastupuje, a že podle okolností teprve může navrhnout provedení příslušného důkazu. Pokud osoba souhlasí se sdělením informací, advokát si s ní domluví způsob, jakým je ochotna sdělení učinit. O žádosti o sdělení informací dožádanou osobou a jejím výslechu učiní advokát záznam, který založí do klientského spisu. „Občas se v praxi stane, že obhájce navrhne již v rozšířeném vyšetřování výslech svědka, o němž klient jednoznačně tvrdí, že bude vypovídat v jeho prospěch. Svědek,

⁹⁵ srov. § 16 odst. 1 zákona o advokacii

s nímž se strana obhajoby vůbec nekontaktovala, pak k nelíčenému údivu policejního orgánu konajícího vyšetřování vypovídá za účasti obhájce v neprospěch obviněného. K tomuto nežádoucímu důsledku dochází i v případech, kdy o „kvalitním svědkovi obhajoby“ informují rodinní příslušníci obviněného, kteří trvají na jeho vyslechnutí, a obhájce jejich i klientovu naléhání bez prověření pramene informací v dobré víře podlehe“⁹⁶ Záznam obhájce, který učiní o uskutečněném sdělení osoby, není listinným důkazem a není možné takovýto záznam předložit orgánu činnému v trestním řízení v dané trestní věci. Na základě skutečností zjištěných od dožádané osoby advokát pouze podle svého uvážení buď příslušnému orgánu činnému v trestním řízení navrhne provedení důkazu, nebo nenavrhne. Podle Vantucha lze navrhnout provedení důkazu bez jeho vyhledání a prověření obhajobou zcela výjimečně, např. v situaci, kdy dosud provedenými důkazy je obviněný jednoznačně usvědčován.⁹⁷ S tím lze pochopitelně souhlasit, nicméně v praxi se může jevit rovněž obtížné řešení situace, kdy obviněný je již ve výkonu trestu a obhájci sděluje, že trvá na výsledku svědka, který uvede okolnosti, které mu budou ku prospěchu, a tento svědek se nachází také ve výkonu trestu. Pokud pomínu skutečnosti, že obviněný neví, v jaké věznici se nachází, pak přichází v úvahu pouze korespondence s obviněným, na základě které se nemusí obhájci podařit zjistit, zda svědek bude vypovídat ve prospěch nebo neprospěch obviněného. Domnívám se, že v této situaci, která bude v každém jednotlivém případě dosti odlišná, nezbyvá obhájci, než se zapojením trochu citu pro věc svědka předvolat, pokud si nebude stoprocentně jistý tím, že bude vypovídat v jeho neprospěch. Toto by měl obhájce obviněnému vysvětlit a z důvodu opatrnosti i nechat podepsat, že si toto obviněný přeje, i přes možné důsledky takového předvolání.

Obviněný a jeho obhájce má v souladu s ustanovením § 215 odst. 2 trestního řádu také právo žádat, aby jim bylo umožněno provést důkaz, zejména výslech svědka nebo znalce. Předseda senátu jim vyhoví zejména tehdy, jestliže jde o důkaz prováděný k jejich návrhu nebo jimi opatřený a předložený. Jestliže je výslech stejného svědka nebo znalce navrhován jak státním zástupcem, tak i obžalovaným nebo obhájcem, a obě strany žádají o provedení výslechu, rozhodne předseda senátu po vyjádření obou stran o tom, která z nich výslech provede.

⁹⁶ Vantuch, P. Kdy může obhajoba důkaz vyhledat, kdy předložit a kdy jen navrhnout jeho provedení? Bulletin advokacie, 2013, č. 7-8, str. 29-30

⁹⁷ Vantuch, P. Kdy může obhajoba důkaz vyhledat, kdy předložit a kdy jen navrhnout jeho provedení? Bulletin advokacie, 2013, č. 7-8, str. 32

Zákon z výše uvedené dikce rozlišuje mezi návrhem na výslech svědka a mezi žádostí o provedení tohoto výslechu. Záleží na taktice obhajoby, co je pro obviněného vhodnější. Komentář k trestnímu řádu jednoznačně uvádí, že: „*Umožnit provedení důkazu podle § 215 odst. 2 lze jen na výslovnou žádost uvedených (oprávněných) osob o takovýto postup.*“⁹⁸ Pokud o provedení výslechu požádá jak obviněný, tak státní zástupce, rozhodne soud o tom, kdo tento výslech provede. Druhé straně pak podle § 215 odst. 3 trestního řádu náleží právo klást vyslýchanému otázky. Někteří autoři hovoří v této souvislosti o protivýslechu osoby.⁹⁹

Závěrem této kapitoly se ještě stručně zmíním o posledním důkazu, který je potřeba pro některá jeho specifika uvést, a tím je znalecký posudek. Je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření. Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere orgán činný v trestním řízení znalce.¹⁰⁰ Z dikce zákona je zřejmé, že je upřednostňováno odborné vyjádření před znaleckým posudkem. Znalec je přibrán pouze za situace, kdy pro složitost posuzované otázky není vyžádání odborného posudku postačující. Pro obviněného má v této souvislosti zejm. význam ustanovení § 110a trestního řádu, které stanoví pravidlo, že pokud znalecký posudek předložený stranou má všechny zákonem požadované náležitosti a obsahuje doložku znalce o tom, že si je vědom následků vědomě nepravdivého znaleckého posudku, postupuje se při provádění tohoto důkazu stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný orgánem činným v trestním řízení.¹⁰¹ Do zmíněné novely bylo ke znaleckému posudku předloženého obviněným přístupováno jako k listinnému důkazu. Novelou tedy došlo k výraznému posílení možnosti obviněného náležitě se hájit. Co bylo výše uvedeno ohledně prověřování svědka před případným návrhem na jeho výslech, platí obdobně pro vypracovaný znalecký posudek. Obhajoba se teprve po zpracování znaleckého posudku rozhodne, zda tento důkaz předloží či nikoliv, a to s ohledem na skutečnost, zda jde ku prospěchu obviněného nebo k jeho tíži. Stejně tak platí, že obviněný může žádat, aby mu soud povolil provést výslech znalce.¹⁰² Pro úplnost je potřeba dodat, jak se naloží se situací, kdy budou soudu předloženy dva protichůdné

⁹⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2691

⁹⁹ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované s doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 684

¹⁰⁰ srov. § 105 odst. 1 trestního řádu

¹⁰¹ novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb. s účinností od 1.1.2002

¹⁰² srov. § 215 odst. 2 trestního řádu

znalecké posudky, jeden podporující obžalobu a druhý obhajobu. V takovém případě je třeba podle ustanovení § 109 trestního řádu požádat znalce o vysvětlení odstranit nejasnosti nebo neúplnosti. Oba znalci by měli být dále vyslechnuti podle § 108 odst. 1 trestního řádu, z logiky věci nepřipadá v přípravném řízení v úvahu upuštění od výslechu znalce, tedy postup podle § 108 odst. 3 trestního řádu, a pokud postupem podle § 109 trestního řádu nebude rozpor odstraněn, přibere se znalec jiný. Podle § 110 odst. 1 ve výjimečných, zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení, může policejní orgán nebo státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu přibrat státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu nebo instituci specializovanou na znaleckou činnost k podání znaleckého posudku nebo přezkoumání posudku podaného znalcem. Podle judikatury Nejvyššího soudu však sama skutečnost, že dva dosud podané znalecké posudky obsahují různé závěry, není sama o sobě důvodem pro vyžádání posudku vědeckého znaleckého ústavu.¹⁰³

4.1.4 Některá další dílčí práva na obhajobu

V poslední části této kapitoly zabývající se tzv. materiální obhajobou se zmíním ještě o některých dílčích právech obviněného, které může, ale nemusí v průběhu trestního řízení uplatnit. Z většího počtu dílčích práv jsem vybral následující práva, o kterých v této kapitole pojednám. Jedná se o právo prostudovat spis při skončení vyšetřování, o čemž již bylo dílem pojednáno v úvodní kapitole o ústavních garancích

¹⁰³ srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.2.2013, sp. zn. 4 Tz 98/2012: „Pokud zákon výslovně uvádí, že znalce k řízení přibírají orgány činné v trestním řízení (§ 105 odst. 1 tr. řádu), ale že současně znalecký posudek může být podle § 110a tr. řádu předložen stranou (obviněným obhájcem, poškozeným, zúčastněnou osobou, ale i státním zástupcem), je mimo pochybnost, že znalecké posudky pořízené tímto zákonným způsobem mají stejnou pozici v rámci vedeného dokazování a žádný z nich není apriorně favorizován. Kriteřiem pro rozlišení zda a který znalecký posudek bude soudem akceptován a vzat za základ skutkových tak není otázka kterou stranou v řízení a v jakém stadiu řízení byl soudu jako důkaz předložen, ale úplnost a jednoznačnost znaleckých závěrů, opírajících se nejen o odbornost znalce, ale plně zohledňující i prokázané okolnosti skutkové povahy, o nichž nejsou důvodné pochybnosti. Nezřídka jsou v totožné věci a totožných okolnostech předloženy soudu k posouzení znalecké posudky obsahující zcela rozdílné závěry znalců k posuzované problematice. Pokud jde o případy, které jsou výjimečné, zvláště obtížné, vyžadující zvláštní vědecké posouzení, pak výše popsanou nastalou situaci je možno procesně řešit v intencích ustanovení § 110 odst. 1 tr. řádu a vyžádat posudek ústavu. V jiných případech je třeba, aby soud provedl důkazy oběma případně i více znaleckými posudky a s těmito posudky se vypořádal tak, aby bylo zřejmé, který z posudků bere za základ svého rozhodnutí a z jakých důvodů. Soudní judikatura neshledává tento hodnotící postup soudů nesprávným, naopak jej pokládá za způsob hodnocení důkazů provedený lege artis. Skutečnost, že dva podané znalecké posudky obsahují různé závěry, není sama o sobě důvodem pro vyžádání posudku ústavu podle § 110 tr. řádu (srovnej R 11/1987 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek).“

v souvislosti se zárukou zajištění přiměřeného času k přípravě obhajoby, o dohodě o vině a trestu jakožto novém institutu trestního řádu a o právu posledního slova, které obviněný v hlavním líčení zpravidla využije.

4.1.4.1 Právo na prostudování spisu

Právo obviněného na prostudování spisu je dílčím úkonem realizace práva obviněného na obhajobu. Právo prostudovat spis spadá do poslední fáze přípravného řízení, neboť policejní orgán toto obviněnému umožní, uzná-li vyšetřování za skončené a jeho výsledky za postačující k podání obžaloby. Obviněnému, příp. jeho obhájci, tak umožní v přiměřené době prostudování spisu a učinění návrhů na doplnění dokazování. Na tuto možnost upozorní obviněného a jeho obhájce nejméně 3 dny předem.¹⁰⁴ Nepovažuje-li policejní orgán navrhované doplnění důkazů za nutné, odmítne je. O těchto úkonech učiní policejní orgán záznam ve spise a o odmítnutí návrhů na doplnění vyšetřování vyrozumí obviněného, jeho obhájce nebo poškozeného. Již výše bylo uvedeno, v souvislosti s dokazováním, že ze zákona nevyplývá povinnost policejního orgánu odůvodnit, proč nevyhověl navrhovaným důkazům. Protože odmítnutí probíhá pouze neformálním opatřením, není proti tomuto rozhodnutí přípustná stížnost. Obviněnému je pouze zachována možnost učinit podnět k přezkoumání postupu policejního orgánu ve smyslu § 157a trestního řádu, o čemž bylo rovněž pojednáno výše.

Možnost obviněného prostudovat spis při skončení vyšetřování je právem, nikoliv povinností. Nevyužijí-li obviněný, jeho obhájce nebo poškozený možnosti prostudovat spisy, ačkoliv na ni byli řádně upozorněni, učiní o tom policejní orgán záznam do spisu a postupuje dále, jako by k tomuto úkonu došlo. Zavedený postup, kdy jsou návrhy na doplnění dokazování zamítány neformálním opatřením, nepovažuje Vantuch za vhodný. Ve své publikaci Obhajoba obviněného poukazuje na skutečnosti aplikační praxe, kdy se nejednou stává, že navržené doplnění dokazování je odmítnuto (a to i po konzultacích se státním zástupcem), dojde k podání obžaloby a věc se ze strany soudu vrací v rámci předběžného projednání obžaloby státnímu zástupci k došetření, a to z důvodu nedostatečného objasnění věci vzhledem k neprovedení doplnění vyšetřování tak, jak je navrhla obhajoba. V konečném důsledku tak dochází

¹⁰⁴ srov. § 166 odst. 1 trestního řádu

k průtahům v trestním řízení, které zcela zbytečně prodlužují nejistotu obviněného.¹⁰⁵ De lege ferenda tak Vantuch navrhuje, aby policejní orgán musel odmítnout návrhy na doplnění dokazování formou usnesení, do něhož by byla přípustná stížnost obviněného, neboť možné použití ustanovení § 157a trestního řádu se nejeví jako dostatečně efektivní. S tímto názorem se ztotožňují. Policejní orgán si je vědom toho, že jeho neformální opatření nebude zpravidla ze strany obviněného nebo jeho obhájce napadáno žádostí o přezkum postupu policejního orgánu. Navrhování doplnění dokazování se tak jeví spíše jako teoretická možnost, která u policejního orgánu spíše nenachází pochopení a podporu.

V kapitole o ústavních garancích bylo pojednáno o právu obviněného na přiměřený čas k přípravě obhajoby a v této souvislosti bylo poukázáno na usnesení Ústavního soudu, který poukázal na porušení tohoto ústavně zaručeného práva právě v souvislosti na neposkytnutí dostatku času k prostudování spisu (sp.zn. II.ÚS 597/06). Z dále uvedeného usnesení Ústavního soudu však vyplývá, že ne každé neposkytnutí přiměřeného času je nutně v rozporu s Listinou základních práv a svobod nebo mezinárodním dokumentem o lidských právech.

V usnesení Ústavního soudu ze dne 10.7.2008, sp. zn. III.ÚS 1537/07 se soud zabývá nejen problematikou nedostatečného poskytnutí času při prostudování spisu, ale dále celým kontextem práva obviněného na obhajobu a přípustnou mírou zásahu do zaručených práv obviněného. Obviněný v daném případě namítal, že mu bylo umožněno k prostudování spisu pouhých 9 hodin, ačkoliv spisový materiál obsahoval několik tisíc stran, a to navíc s ohledem na nutnou pomoc tlumočnice. Ústavní soud odmítl ústavní stížnost s poukazem na následující skutečnosti: *„K prostudování spisu musí být poskytnuta přiměřená doba, v rámci níž se nejen studují spisy, ale dochází k poradám mezi obviněným a obhájcem zejména o návrzích na doplnění dokazování. Čas potřebný ke studiu konkrétního spisu na konci fáze vyšetřování ve smyslu § 166 odst. 1 tr. řádu je třeba posuzovat individuálně jak s ohledem na charakter konkrétního spisového materiálu, tak i na okolnosti na straně pachatele (jeho zdravotní stav, intelektuální předpoklady, úroveň vzdělání, zda se jedná o cizince atd.). Rozsah trestního spisu co do počtu listů však nemusí být nutně určujícím kritériem pro stanovení přiměřené doby ve smyslu citovaného ustanovení. Především je třeba*

¹⁰⁵ srov. Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 386-387

zdůraznit, že do spisu je v řadě případů během vyšetřování zakládáno množství listin, z nichž valná část má charakter toliko administrativních záznamů o úkonech trestního řízení. Sem patří mj. i vazební rozhodnutí a s nimi související podání obviněného. Jejich studium obviněným a jeho obhájcem má smysl z hlediska kontroly zákonnosti řízení, nemá však žádný význam pro základní otázku, jíž je otázka viny obviněného trestným činem. Dále se jedná o dokumenty, které byly do spisu založeny v rámci sledování pohybu či komunikace obviněných z důvodů přípravy zajištění jejich osob a jejichž obsahová výtěžnost z hlediska důkazního je mizivá. Je třeba brát zřetel na skutečnost, že množství listů spisu s dokumenty ekonomického či technického charakteru obsahuje často jen velmi stručnou či opakující se informaci, což bývá i na první pohled patrné. Z uvedených důvodů i co do absolutního počtu listů velmi objemné trestní spisy nemusejí pro svou obsahovou a důkazní nenáročnost vyžadovat delšího studia, a naopak i poměrně útlý spis může pro mimořádnou složitost dokumentů v něm obsažených odůvodňovat dobu delší. Závěr obecného soudu o nepřiměřenosti doby k prostudování spisu s odkazem na určitý počet listů nelze tudíž bez dalšího přenášet na jinou trestní věc, v níž obsahová náročnost spisu může být diametrálně odlišná.“

Ústavní soud tedy zcela jednoznačně odmítl posuzovat přiměřenost poskytnutého času pouze s ohledem na příslušný počet stran spisového materiálu. Nejsem si zcela jist, zda je správné obviněnému, příp. jeho obhájci, vysvětlovat, co má považovat za rozhodné pro otázku viny a následně pro náležitou přípravu obhajoby, když Ústavní soud konstatuje, že: „Pro otázku viny a tím pádem i pro náležitou přípravu obhajoby jsou klíčové především údaje na listinách založených ve svazcích č. 2 a 3 trestního spisu. Jde mimo jiné o dokumenty týkající se objednávek zboží pomocí zneužitých údajů z cizích platebních karet. Avšak i tuto část spisu stačí pro získání relevantních poznatků studovat velmi selektivně. Dále listiny zachycující výpovědi svědků v přípravném řízení, protokoly o provedených rekognicích a znalecké posudky představují jen poměrně nevýznamný zlomek z celého spisu. Z uvedeného je zřejmé, že jen poměrně malá část spisového materiálu má charakter důkazního materiálu významného pro rozhodnutí soudu o vině stěžovatele.“

Nemyslím si, že takovýmto způsobem by se mělo přistupovat k právu obviněného na prostudování spisu. Obviněný nemusí tak jasně vědět, co je pro jeho obhajobu podstatné, zvláště v situaci, kdy mu byl policejním orgánem přístup do spisu dle § 65 odst. 2 odpírán do doby, kdy byl upozorněn na možnost prostudování spisu.

Poukazem na skutečnost, že některé listiny nejsou pro obhajobu obviněného podstatné, nelze tak přijmout.

Lze však souhlasit s tím, že uvedený případ nedosáhl požadované intenzity zásahu do ústavně garantovaného spravedlivého procesu, a to vzhledem k těmto skutečnostem: „...*jestliže se obviněný domníval, že mu nebyla poskytnuta přiměřená doba k prostudování spisu při příležitosti skončení vyšetřování (podle § 166 odst. 1 tr. ř.), mohl sám (nebo prostřednictvím obhájce) usilovat o nahlížení do spisu podle § 65 tr. ř. v řízení před soudem, kde mu toto právo nemůže být odepřeno... Z ústavněprávního hlediska není vyžadováno, aby seznámení se spisem proběhlo již v rámci přípravného řízení; postačí, stane-li se tak v době, kdy toto právo může být obviněným efektivně využito, tj. nejpozději před meritorním rozhodnutím.*“ Pro zřejmé pochopení Ústavní soud nakonec dodává, že: „*Touto úvahou ovšem nechce Ústavní soud říci, že ustanovení § 166 odst. 1 tr. ř. o poskytnutí přiměřené doby na seznámení se spisem při skončení vyšetřování není třeba dodržovat - naopak je namístě zdůraznit, že jde o důležité pravidlo, jehož porušení by za jiných okolností mohlo znamenat porušení ústavního práva na obhajobu; v tomto konkrétním případě však k tomu nedošlo.*“ Právo prostudování spisu tak zůstává i přes nastíněné nedostatky významným právem obviněného, které mu umožňuje v důležité fázi trestního řízení ovlivnit vyšetřování ve svůj prospěch tak, aby v případě úspěšně uplatněné obhajoby nemuselo dojít k soudnímu projednání věci.

4.1.4.2 Dohoda o vině a trestu

Zcela novým institutem trestního řízení je možnost ohledně vybraných trestných činů uzavřít dohodu o vině a trestu.¹⁰⁶ Novela provedená zákonem č. 193/2012 s účinností od 1.9.2012 tak zavedla do trestního řádu další odklon. Účelem zavedeného institutu má být dle důvodové zprávy zejména urychlení trestního řízení a jeho smysl spočívá v tom, že se nahradí standardní rozsudek rozsudkem odsuzujícím, kterým soud ve veřejném zasedání schválí sjednanou dohodu. Státní zástupce je v přípravném řízení oprávněn zahájit jednání o dohodě o vině a trestu, jestliže výsledky vyšetřování dostatečně prokazují závěr, že se skutek stal, že tento skutek je trestným činem a že jej

¹⁰⁶ podle § 175a odst. 8 trestního řádu není možné sjednat dohodu o vině a trestu v řízení o zvlášť závažném zločinu a v řízení proti uprchlému

spáchal obviněný.¹⁰⁷ V případě, že státní zástupce neshledá návrh obviněného důvodným, vyrozumí o svém stanovisku obviněného, a má-li obviněný obhájce, též jeho.

Klíčovou podmínkou pro sjednání dohody o vině a trestu je prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, pokud na základě dosud opatřených důkazů a dalších výsledků přípravného řízení nejsou důvodné pochybnosti o pravdivosti jeho prohlášení. Podobné prohlášení je jako podmínka uvedena i v dalším odklonu trestního řízení, a to v narovnání podle § 309 odst. 1 trestního řádu. Lze si všimnout, že obviněný se nemusí k trestnému činu doznat, postačí pouze, prohlásí-li, že skutek spáchal. Lze souhlasit s námitkou Jelínka, že zákonná formulace „doznání viny“ by byla vhodnější namísto zvoleného prohlášení obviněného, že „spáchal skutek“. Pokud již má být někdo odsuzujícím rozsudkem uznán vinným (v tomto případě být uznán vinným dohodou), pak je třeba souhlasit s tím, že by obviněný měl tuto vinu uznat, neboť pouhé prohlášení obviněného o tom, že skutek spáchal, nezaručuje to, že se obviněný cítí být vinen, a z jeho strany může jít skutečně o pouhé zvážení toho, co mu v trestním řízení zajistí větší výhody, čímž dochází ke ztrátě morálních aspektů.¹⁰⁸ Na druhé straně lze mít podobné pochybnosti i u již zmíněného institutu narovnání.

Z hlediska obviněného je podstatné, že musí být v rámci poučení podle § 91 odst. 1 trestního řádu na možnost uzavření dohody o vině a trestu upozorněn. Ačkoliv zmíněná novela je v platnosti již více než rok, musím konstatovat, že jsem od policejního orgánu výslovné poučení o možnosti sjednat dohodu o vině a trestu u prvního výslechu po sdělení obviněný ještě nezaznamenal. Samozřejmě, že je toto právo obviněného obsaženo v sáhodlouhém poučení, které je obviněný povinen podepsat, takže jeho pozdější výtky k nedostatečnému poučení pravděpodobně nebudou akceptovány. Problémem je, že dohodu o vině a trestu lze (nutno podotknout, že ne zcela pochopitelně) uzavřít pouze v přípravném řízení, nikoliv již v následném hlavním líčení. Nejzazší možnou dobou, kdy lze navrhnout sjednání dohody o vině a trestu, je doba po podání obžaloby státním zástupcem a před obdržení obžaloby ze strany soudu. Obviněný se může domáhat sjednání dohody návrhem na předběžné projednání obžaloby podle § 186 písm. g) trestního řádu a může tak ještě v tuto chvíli zvrátit nařízení hlavního líčení. „Pokud se však obviněný s obžalobou seznámí až poté, co mu

¹⁰⁷ srov. § 175a trestního řádu

¹⁰⁸ srov. Jelínek, J. Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky související. Bulletin advokacie, 2012, č. 10, str. 20

ji zašle soud spolu s předvoláním k hlavnímu líčení, a požaduje po obhájci, aby podal soudu návrh na sjednání dohody o vině a trestu, činí tak opožděně, bez možnosti zabránit konání hlavního líčení.¹⁰⁹ Při sjednávání dohody o vině a trestu je podle § 36 odst. 1 písm. d) trestního řádu povinné zastoupení advokátem. Povinné zastoupení však dle dikce zákona neplyne u samotného schvalování dohody o vině a trestu v řízení před soudem, což považuji za nesprávné, neboť pokud je již přistoupeno k přihrání obhájce za tímto účelem, bylo by žádoucí, aby se obhájce procesu zúčastnil do samotného konce.

Při sjednávání dohody o vině a trestu není rozhodné, zda iniciativa k jednání ohledně uzavření dohody o vině a trestu vzešla od státního zástupce či od obviněného. Obviněnému vznesením návrhu na jednání ohledně dohody o vině a trestu nehrozí žádná sankce, nejhůře k uzavření dohody nedojde. Trestní řád pamatuje i na skutečnosti, kdy obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a k uzavření dohody nakonec nedojde a bude se pokračovat v klasickém trestním řízení. Podle § 175a odst. 7 poslední věta trestního řádu se v případě, že nedojde k dohodě o vině a trestu, k prohlášení viny učiněné obviněným v dalším řízení nepřihlíží. Není zcela zřejmé, proč není zachována kontinuita názvosloví. Pokud obviněný musel prohlásit, že spáchal skutek, bylo by logické, aby se nepřihlíželo ke stejnému prohlášení, nikoliv k „zákonnému“ prohlášení viny.

Pokud došlo ke sjednání dohody o vině a trestu, podá státní zástupce soudu v rozsahu sjednané dohody návrh na schválení dohody o vině a trestu. Nedošlo-li k dohodě o náhradě škody nebo nemajetkové újmy nebo o vydání bezdůvodného obohacení, státní zástupce na tuto skutečnost v návrhu na schválení dohody o vině a trestu soud upozorní. Řízení o schválení dohody o vině a trestu je v trestním řádu zařazeno mezi zvláštní způsoby řízení v hlavě dvacáté (§ 314o – 314s). O návrhu na schválení dohody o vině a trestu rozhoduje soud ve veřejném zasedání. Obviněný je po přednesení návrhu na schválení dohody o vině a trestu státním zástupcem vyzván, aby se k návrhu vyjádřil, a odpověděl na dotazy soudu.¹¹⁰ Soud dohodu o vině a trestu buď

¹⁰⁹ Vantuch, P. K možnosti sjednat dohodu o vině a trestu po podání obžaloby. Trestní právo, 2013, č. 9-10, str.16

¹¹⁰ Podle § 314q odst. 3 trestního řádu po přednesení návrhu na schválení dohody o vině a trestu vyzve předseda senátu obviněného, aby se k návrhu vyjádřil, a dotáže se jej, zda
a) rozumí sjednané dohodě o vině a trestu, zejména zda je mu zřejmé, co tvoří podstatu skutku, který se mu klade za vinu, jaká je jeho právní kvalifikace a jaké trestní sazby zákon stanoví za trestný čin, který je v tomto skutku spatřován,

schválí, a to odsuzujícím rozsudkem, ve kterém uvede výrok o schválení dohody o vině a trestu a výrok o vině a trestu, případně ochranném opatření, v souladu s dohodou o vině a trestu, nebo dohodu neschválí, je-li nesprávná nebo nepřiměřená z hlediska souladu se zjištěným skutkovým stavem nebo z hlediska druhu a výše navrženého trestu, případně ochranného opatření, nebo nesprávná z hlediska rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, anebo zjistí-li, že došlo k závažnému porušení práv obviněného při sjednávání dohody o vině a trestu.¹¹¹ Po schválení dohody o vině a trestu nepřísluší obviněnému odvolání, ledaže by namítal, že rozsudek není v souladu s dohodou o vině a trestu, jejíž schválení státní zástupce soudu navrhl.

Jak již bylo uvedeno, dohoda o vině a trestu je odklonem od standardního trestního řízení. Otázkou zůstává, nakolik je tento odklon zásadní v rámci urychlení trestního řízení s přihlédnutím k možnému počtu využití tohoto institutu. Podle mého názoru může tento odklon najít využití pouze v malém počtu případů. Domnívám se, že v případě notorických pachatelů tento institut nepadne často na úrodnou půdu. U trestných činů, o kterých se bude rozhodovat ve zkráceném přípravném řízení, dojde naopak k prodloužení trestního řízení. Dále si nejsem jist tím, zda právě státní zástupce a obviněný mohou nalézt častěji shodu v otázce přiměřeného trestu, když jejich pohledy jsou zpravidla krajně odlišné. Považuji za logické, aby v případě, že se najde vůle ke sjednání dohody o vině a trestu, a kdy dojde k podstatnému usnadnění a urychlení trestního procesu, byl obviněnému uložen nižší trest, než který by mohl očekávat v rámci hlavního líčení v případě, že by k žádné dohodě nedošlo. Dalo by se říci, že by se mělo jednat o silnou polehčující okolnost v rámci posuzování přiměřenosti trestu. Byť ze zákona tato skutečnost explicitně nevyplývá, mám za to, že plyne ze samotné logiky věci. Soud v rámci veřejného zasedání o schválení dohody podle § 314r odst. 2 zkoumá, zda je dohoda přiměřená z hlediska souladu se zjištěným skutkovým stavem nebo z hlediska druhu a výše navrženého trestu.

Podle komentáře k trestnímu řádu musí soud zohlednit, že se jedná o zvláštní způsob trestního řízení, v němž dochází k výraznému urychlení trestního řízení právě

b) prohlášení o tom, že spáchal skutek, pro který je stíhán, učinil dobrovolně a bez nátlaku a byl poučen o svých právech na obhajobu,

c) jsou mu známy všechny důsledky sjednání dohody o vině a trestu, zejména že se vzdává práva na projednání věci v hlavním líčení a práva podat odvolání proti rozsudku, kterým by soud dohodu o vině a trestu schválil, s výjimkou důvodu uvedeného v § 245 odst. 1 větě druhé.

¹¹¹ srov. § 314r odst. 2 a 4 trestního řádu

výměnou za mírnější trest, což je pro obviněného hlavním benefitem za to, že se vzdává práva na plnohodnotné projednání věci s prováděním veškerých důkazů.¹¹² Otázkou zůstává, nakolik je skutečnost vzdání se práva na projednání věci a urychlení trestního řízení rozhodná pro vymezení spravedlivého trestu. Podle mého názoru je třeba přihlídnout k potenciální délce trestního řízení, která by neschválením dohody následovala. V zásadě bych uvedl, že čím delší trestní řízení hrozí, tím větší úlevu by měl obviněný ve sjednané dohodě o vině a trestu pocítit. Pouze čas ukáže, zda záměr sledovaný zavedením tohoto institutu bude naplněn.

4.1.4.3 Právo posledního slova

Podobně jako na počátku hlavního líčení je nejdříve vyslechnut obžalovaný, na konci hlavního líčení je tím, kdo má právo promluvit jako poslední. Podle § 217 trestního řádu po skončení závěrečných řečí a před odchodem k závěrečné poradě udělí předseda senátu obžalovanému poslední slovo. Během tohoto projevu nesmí být obžalovanému ani soudem, ani nikým jiným kladeny otázky. Právo posledního slova je dalším promítnutím ústavně zaručeného práva uvedeným v čl. 38 odst. 2 Listiny. Předseda senátu udělí obžalovanému slovo i v situaci, kdy obžalovaný neuvedl nic při své závěrečné řeči. Právo posledního slova tak nelze se závěrečnou řečí spojovat. Právo posledního slova náleží pouze obžalovanému a je pouze na něm, zda ho využije, a pokud ano, co v něm uvede. Je třeba mít na paměti, že dokazování je ve fázi udělení práva posledního slova již skončeno a že by tak nemělo docházet k uvádění nových skutečností. Protože to však nelze vyloučit, je výjimečně možné, aby se soud usnesl, že dokazování bude ještě po posledním slovu obžalovaného doplněno.¹¹³ Obviněný se ve svém posledním slovu může zaměřit na otázku viny i trestu, na svůj dosavadní život i na plány do budoucna. Pokud obžalovaný v průběhu hlavního líčení doznal spáchání trestného činu, často využije právo posledního slova na sdělení lítostí a případné omluvy poškozeným s cílem zapůsobit na soud těsně před tím, než se soud odebere k závěrečné poradě. Jelikož již nejde o výslech obžalovaného, není přípustné pokládání otázek. „Předseda senátu je ovšem oprávněn přerušit poslední slovo, pokud by zcela

¹¹² Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 3682

¹¹³ srov. § 218 odst. 1 trestního řádu, kde sice není výslovně uvedeno, že by mohlo být dokazování doplněno s ohledem na poslední slovo obžalovaného, nicméně za použití analogie by se tak dle mého názoru stát mohlo

zřejmě vybočovalo z rámce projednávané věci nebo působilo urážlivě či rušivě (viz přiměřeně § 203 odst. 2).“¹¹⁴ Pokud má obviněný obhájce, je žádoucí, aby obžalovaného předem poučil o právu posledního slova a s ohledem na taktiku obhajoby zvolil náležitý postup.

¹¹⁴ Šámal, P. a kol. Trestní řád II. §157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 2705

4.2 Formální obhajoba

4.2.1 Právo zvolit si obhájce a radit se s ním

Právo zvolit si obhájce je vzhledem k důležitosti tohoto práva zakotveno téměř na všech úrovních právního systému. Nalezneme ho v mezinárodních dokumentech o lidských právech, o čemž bylo pojednáno v první kapitole. Na ústavní úrovni je právo deklarováno v čl. 40 odst. 3 Listiny. Listina v tomto článku mj. říká, že obviněný má právo hájit se sám nebo prostřednictvím obhájce, přičemž právo hájit se sám není absolutní a hned v následující větě je omezeno tím, že pokud si obviněný obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. O tom, kdy obviněný obhájce mít musí, bude pojednáno v kapitole o nutné obhajobě. Poslední věta uvedeného článku listiny odkazuje na zákon, který má stanovit případy, ve kterých má obviněný právo na bezplatnou pomoc obhájce.

Ústavně garantované právo má tak tři roviny. Obviněný má právo hájit se sám, právo hájit se prostřednictvím zvoleného obhájce a právo na to, aby mu byl obhájce veřejnou mocí ustanoven v situaci, kdy to zákon výslovně stanoví. Podle ustanovení § 2 odst. 13 trestního řádu musí být ten, proti němuž se trestní řízení vede, v každém období řízení poučen mj. o tom, že si může zvolit obhájce. Obviněný není ve výběru obhájce nijak omezen. Podle § 33 odst. 1 trestního řádu má obviněný právo zvolit si obhájce a s ním se radit i během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení. Obviněný má právo žádat o poradu s obhájcem, nemůže se s ním však radit o tom, jak odpovědět na již položenou otázku. Je-li obviněný ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, může s obhájcem mluvit bez přítomnosti třetí osoby. Obviněný má dále právo žádat, aby byl vyslýchán za účasti svého obhájce a aby se obhájce účastnil i jiných úkonů přípravného řízení (§ 165). Tato všechna práva náleží jak obviněnému, tak obžalovanému a odsouzenému a dále také podezřelému ve zkráceném přípravném řízení.¹¹⁵ Uvedená práva dále náleží obviněnému i tehdy, je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena.

¹¹⁵ srov. § 179b odst. 2 trestního řádu

4.2.1.2 Právo na bezplatnou právní pomoc obhájce

Bylo zmíněno, že obviněný má na základě Listiny v určitých případech právo na bezplatnou pomoc obhájce. Toto právo je stanoveno a rozvedeno v § 33 odst. 2 až 4 trestního řádu. Zákon říká, že pokud obviněný osvědčí, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce, že má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Obviněnému tak může být v souladu s Listinou poskytnuta nejen obhajoba bezplatná, ale i obhajoba za sníženou odměnu. Důsledkem situace, kdy byl obviněnému ustanoven obhájce a současně nebylo rozhodnuto o tom, že má obviněný právo na bezplatnou obhajobu, případně právo na sníženou odměnu, je povinnost obviněného v případě pravomocného uznání viny nahradit státu také odměnu a hotové výdaje uhrazené ustanovenému obhájci státem.¹¹⁶

O nároku na bezplatnou obhajobu nebo za sníženou odměnu rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce, přičemž zákon předpokládá dva možné impulzy k tomuto rozhodnutí. Buď obviněný osvědčí, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, anebo tato skutečnost vyplyne ze shromážděných důkazů a soud tak rozhodne i bez návrhu obviněného.¹¹⁷ Vždy platí, že pokud je rozhodnuto o bezplatné obhajobě nebo o snížené odměně, náklady obhajoby hradí zcela, případně zčásti, stát. Pokud návrh podá sám obviněný, je povinen k tomuto návrhu připojit přílohy osvědčující, že skutečně nemá dostatek prostředků na úhradu nákladů obhajoby. Podle komentáře k trestnímu řádu jde u obviněného, který je fyzickou osobou, např. o potvrzení, že je zařazen do evidence uchazečů o zaměstnání, potvrzení, že je mu poskytována podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci ve smyslu § 39 a násl. zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, potvrzení od obce jeho místa trvalého bydliště, že není vlastníkem žádného majetku, který by mohl použít k úhradě nákladů obhajoby, daňové přiznání, pokud ho podává, výpis z jeho bankovního účtu, pokud nějaký má, výpis z katastru nemovitostí, čestné prohlášení, že nevlastní žádný další majetek, z něhož by mohl hradit náklady obhajoby apod.¹¹⁸ Jak vyplyne z dále uvedeného usnesení Ústavního soudu, nedostatek prostředků nemusí vždy nutně

¹¹⁶ srov. § 152 odst. 1 trestního řádu

¹¹⁷ K tomuto však musí ze zákona přistoupit ještě další podmínka, tj. zda-li je to třeba k ochraně práv obviněného

¹¹⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. §1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 412

znamenat rozhodnutí soudu o nároku na bezplatnou obhajobu nebo za sníženou odměnu.

Rozhodnými skutečnostmi může být, zda obviněný nezacházel se svými prostředky příliš lehkomyšlně. „*Ústavní soud konstatuje, že stěžovatel se mylí, pokud se domnívá, že pro posouzení žádosti o přiznání práva na bezplatnou obhajobu je rozhodná pouze doba zvolení obhájce. Pro právní posouzení otázky, zda obviněný splňuje podmínky nároku na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu předpokládané v § 33 odst. 2 trestního řádu, není rozhodující jen momentální finanční situace obviněného, ale jeho celkové ekonomické a osobní poměry včetně jeho pohledávek vůči třetím osobám (srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci sp. zn. 3 Tz 46/98). Za situace, kdy obviněný v žádosti o přiznání bezplatné obhajoby tvrdí, že je nemajetný, ačkoliv v době nedlouho předcházející podání žádosti prokazatelně finančními prostředky disponoval a současný nedostatek prostředků vznikl proto, že obviněný s finančními prostředky, které měl k dispozici, naložil lehkomyšlně (nebo způsobem, který nechce vysvětlit), nemůže být důvodem pro uplatnění nároku na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu.*“¹¹⁹

Soud na druhé straně nemůže odmítnout přiznání nároku na bezplatnou obhajobu v situaci, kdy jsou splněny podmínky pro takové rozhodnutí, ale obviněný se provinil proti dobrým mravům. Nejvyšší soud České republiky judikoval, že: „*Odepření nároku obviněného na bezplatnou obhajobu či obhajobu za sníženou odměnu s poukazem na rozpor s dobrými mravy není v souladu s § 33 odst. 2 tr. ř. a účelem institutu této obhajoby. Z citovaného ustanovení hledisko „rozporu s dobrými mravy“ nevyplývá, takže o něj nelze opírat ani rozhodnutí o uvedeném nároku obviněného. Spáchání trestného činu je totiž vždy v rozporu s dobrými mravy, což by také vylučovalo právo obviněného na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu již jen z toho důvodu, že si sám způsobil vzniklé náklady na obhajobu, a proto není možné, aby mu je zcela nebo zčásti hradil stát.*“¹²⁰

Návrh může kromě obviněného podat jeho obhájce (za předpokladu, že si ho již zvolil), a dále osoby uvedené v § 37 odst. 1 trestního řádu. Pokud obviněný rozhodné skutečnosti osvědčí, rozhodne soud o bezplatné obhajobě nebo o snížení odměny,

¹¹⁹ srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 20.5.2010, sp. zn. II.ÚS 891/09

¹²⁰ srov. usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24.10.2011, sp. zn. 11 Tz 46/2011, uveřejněné rovněž v Trestněprávním revue č. 2/2012

příčemž není vázán návrhem obviněného a může přiznat sníženou odměnu v případě, kdy obviněný navrhoval obhajobu bezplatnou a obráceně. V situaci, kdy soud rozhodne o snížené odměně, měl by také procentuálně stanovit výši snížení. Naopak v případě, že se obviněnému nepodaří osvědčit nárok na bezplatnou obhajobu nebo sníženou odměnu, a nevyplnou-li rozhodné skutečnosti ani ze shromážděných důkazů, rozhodne soud o zamítnutí žádosti. Proti takovému usnesení je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Pokud bylo soudem rozhodnuto, že se obviněnému přiznává nárok na bezplatnou obhajobu nebo na obhajobu za sníženou odměnu, má obviněný právo si obhájce zvolit ve smyslu ustanovení § 37 odst. 1 trestního řádu. Právo osob uvedených v tomto ustanovení zvolit obviněnému obhájce tím není dotčeno. Teprve v situaci, kdy si obviněný obhájce nezvolí, může požádat soud, aby mu byl obhájce ustanoven. Obviněnému musí být garantována prvotně možnost zvolit si obhájce před tím, než mu bude ustanoven. Pokud obviněný již v samotném návrhu na přiznání bezplatné obhajoby uvede, že si obhájce nezvolí a že žádá o jeho ustanovení, musí mu být obhájce ustanoven neprodleně po právní moci rozhodnutí soudu o přiznání bezplatné obhajoby nebo obhajoby za sníženou odměnu.

Ačkoliv trestní řád výslovně nestanoví podmínky pro zrušení bezplatné obhajoby v situaci, kdy pominou k tomuto důvodu, vychází se per analogiam z ustanovení § 33 odst. 2 trestního řádu. Byl-li již na základě rozhodnutí soudu podle § 33 odst. 2 trestního řádu obviněnému obhájce ustanoven, je třeba pro zrušení ustanovení zachovat takový postup, kdy se nejprve vyčká pravomocného rozhodnutí o zrušení nároku na bezplatnou obhajobu či za sníženou odměnu a teprve poté je možné zrušit ustanovení obhájce.¹²¹ Dále platí a bylo již judikováno, že „zrušení ustanovení obhájce, kterého soud ustanovil obviněnému na jeho žádost z důvodu, že obviněnému byl přiznán nárok na bezplatnou obhajobu (§ 33 odst. 2, 4 tr. ř.), se vůbec neváže na existenci (zánik) důvodů nutné obhajoby (§ 36 a § 36a tr. ř.), nýbrž výlučně na pominutí důvodů, které vedly k přiznání nároku na bezplatnou obhajobu (§ 33 odst. 4 tr.ř.). Pokud v důsledku nesprávného postupu soudu, který s odkazem na ustanovení § 39 odst. 1 tr.ř. (tj. s ohledem na pominutí důvodů nutné obhajoby) zruší ustanovení takového obhájce

¹²¹ *K tomu srov. usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 24.8.2010, sp. zn. 10 To 400/2010: „Byl-li obviněnému po pravomocném rozhodnutí podle § 33 odst. 2 tr.ř. o nároku na bezplatnou obhajobu nebo na obhajobu za sníženou odměnu ustanoven podle § 33 odst. 4 tr.ř. obhájce a poté pominuly důvody pro rozhodnutí podle § 33 odst. 2 tr.ř., je třeba nejprve rozhodnout podle § 33 odst. 2 tr.ř. per.anal. o tom, že obviněný již nemá nárok na bezplatnou obhajobu nebo na obhajobu za sníženou odměnu, proti kterémužto usnesení je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (§ 33 odst. 3 věta třetí tr.ř. per.anal.). Teprve po právní moci tohoto usnesení lze vydat opatření o zrušení ustanovení obhájce.“*

obviněného, přestože nebylo zjištěno, že by pominuly důvody uvedené v ustanovení § 33 odst. 2 tr.ř., pro které mu byl obhájce ustanoven, jde o porušení práva obviněného hájit se prostřednictvím svého obhájce. Jestliže tímto postupem byla obhájci znemožněna účast na takovém jednání soudu, v němž bylo učiněno i rozhodnutí ve věci samé (např. obhájce nebyl vyzooměn o konání veřejného zasedání odvolacího soudu a nebyl mu přítomen), pak je naplněn dovolací důvod podle § 265b odst. 1 písm. c) tr.ř.¹²²

Současným problémem (a dá se předpokládat, že i budoucím) je nedostatek financí na krytí těchto nákladů. Z tohoto faktu se odvíjí i rozhodování soudů o nárocích na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu. Stát dlužil v srpnu roku 2009 lidem a firmám 500 miliónů korun. Soudy nebyly schopny hradit odměny advokátům, znalcům a tlumočnickům.¹²³ Bohužel situace v současné době není nikterak lepší. „Nedojde-li k potřebnému navýšení rozpočtu ministerstva spravedlnosti, lze očekávat, že k využívání § 33 odst. 2, 3 bude i nadále docházet jen výjimečně.“¹²⁴ Tato skutečnost se dotkne nejvíce obviněných, u kterých ze zákona není dána nutná obhajoba. Obvinění, kteří musejí mít obhájce, ho v rámci ustanovení také dostanou a následně, v případě uznání viny, budou povinni nést náklady s tímto ustanovením v plné výši. Služby poskytnuté advokátem jim však již nikdo nevezme, i když nebudou schopni své závazky vůči státu hradit.

4.2.2 Obhájce a jeho postavení v trestním řízení

Obhájcem v trestním řízení může být jen advokát, nikdo jiný obviněného obhajovat nemůže a advokacie má tak v tomto směru monopol. Jak ukázala praxe, i z tohoto striktně daného pravidla existovala minimálně jednou výjimka. Nejvyšší soud se dne 1.3.2001 ve veřejném zasedání zabýval stížností pro porušení zákona podanou ministrem spravedlnosti České republiky, ve které ministr spravedlnosti namítal, že dvěma mladistvým obviněným byl Okresním soudem v Šumperku ustanoven obhájce,

¹²² srov. Šámal, P. a kol. Trestní řád I. §1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 418 a dále judikát Nejvyššího soudu ze dne 22.2.2010, sp. zn. 11 Tdo 1041-2009

¹²³ Kovářová, D. Soudní poplatky brzy vrátíme. HN.IHNED.CZ, 27.8.2009, <http://hn.ihned.cz/c1-38158270-daniela-kovarova-soudni-poplatky-brzy-vratime>.

¹²⁴ Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 26

který v předmětné době byl na základě kárného rozhodnutí České advokátní komory vyškrtnut ze seznamu advokátů na dobu 3 roků.

V posuzovaném případě vzhledem k věku obviněných se jednalo o nutnou obhajobu a ministr spravedlnosti namítal, že dle ustanovení § 35 odst. 1 trestního řádu může být obhájcem v trestním řízení jen advokát. Nejvyšší soud podanou stížnost zamítl s odůvodněním, že: „*Nebylo však současně zjištěno, že předmětná procesní vada zhoršila postavení obviněných z toho důvodu, že by v dané trestní věci měla vliv i na správnost napadeného rozhodnutí. Vzhledem ke skutečnostem, jež byly popsány výše, lze totiž stěžít očekávat, že i po odstranění konstatované vady řízení by týž zákonný soudce (srov. čl. 38 odst. 1 LSP) mohl zjistit jiný skutkový stav věci (vedoucí k odlišným právním závěrům) a v důsledku toho rozhodnout jinak, než jak již učinil napadeným rozhodnutím. Bez významu není ani skutečnost, že provedení formálně bezchybného řízení by představovalo nutnost vrátit věc až do stadia přípravného řízení, což by znamenalo vystavení obviněných mladistvých M. F. a H. K. novému trestnímu procesu a s tím související opakované psychické zátěži,*“ a dále, že: „*Závěrem je ovšem nutno poznamenat, že porušení ustanovení § 35 odst. 1 tr. ř. jen výjimečně nepředstavuje porušení zákona v kvalitě, kterou zákonodárce předpokládá v ustanovení § 266 odst. 1 tr. ř. Na stabilitě pravomocného rozhodnutí učiněného v řízení, v němž došlo k výše uvedené procesní vadě, je možno trvat jen tehdy, nebylo-li v důsledku toho ohroženo spravedlivé a správné rozhodování. Tak tomu může být jedině v případech, kdy konstatovaný vadný postup řízení neměl vliv na správnost napadeného rozhodnutí a zejména, nelze-li důvodně očekávat, že v novém řízení o téže věci by mohlo být učiněno rozhodnutí pro obviněného příznivější, a že tedy opakování řízení by nebylo neúčelné.*“¹²⁵

I když lze pochopit smysl a účel takového rozhodnutí, domnívám se, že takovýto výklad je příliš extenzivní a rozhodnutí není zrovna šťastné a samotná skutečnost, že obhajoba byla vykonána řádně, nemůže obstát. Kriticky se v tomto směru vyslovili i Jelínek a Uhlířová, kteří uvádějí, že pokud bychom uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu akceptovali, mohli bychom dospět i k tak absurdním závěrům, že obviněného může v podstatě obhajovat kdokoli, a pokud by bylo posléze shledáno, že soud by dospěl bez ohledu na tuto skutečnost ke stejným skutkovým zjištěním a stejnému právnímu posouzení, jako kdyby obviněného obhajoval advokát, a že tento „obhájce“

¹²⁵ srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1.3.2001, sp. zn. 3 Tz 13/2001

jednal zcela v zájmu obviněného, zcela bychom popřeli smysl ust. § 35 odst. 1 tr. řádu a tím i smysl práva obviněných na obhajobu.¹²⁶

Advokátem je ten, kdo je zapsán v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou.¹²⁷ Tato definice je založena pouze na jedné podmínce, kterou je uvedený zápis. Česká advokátní komora na základě písemné žádosti zapíše do seznamu advokátů každého, kdo splní zákonem stanovené podmínky.¹²⁸ Advokát má zvláštní postavení v tom, že na něho dopadají některé další povinnosti, než které jsou uvedeny v trestním řádu. Advokát je povinen jednat v souladu se zákonem o advokacii a se stavovskými předpisy. V opačném případě by se vystavil možnému postihu pro kárné provinění, za něž lze uložit kárné opatření. Nejtvrdším kárným opatřením je vyškrtnutí ze seznamu advokátů.

Z hlediska obhajoby obviněného je důležité ustanovení § 3 odst. 1 zákona o advokacii, na základě kterého je advokát při poskytování právních služeb nezávislý; je vázán právními předpisy a v jejich mezích příkazy klienta. Nezávislost advokáta není pochopitelně bezbřehá. Jak bylo uvedeno, advokátovy meze jsou právní předpisy a v rámci těchto právních předpisů jsou další meze příkazy klienta. Obecně je stanoveno, že advokát je povinen chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta a řídit se jeho pokyny. Pokyny klienta však není vázán, jsou-li v rozporu s právním nebo stavovským předpisem; o tom je advokát povinen klienta přiměřeně poučit.

Vázaností obhájce pokyny klienta se zevrubně zabýval i Mandák.¹²⁹ Ve svém příspěvku uvedl, že jde o problematiku ve třech rovinách, v procesním postupu, ve skutkových otázkách a v právních otázkách. V případě procesního postupu je obhájce vázán pokyny obviněného. Jde především o dispozici s opravnými prostředky, důkazními i jinými návrhy a žádostmi. Obhájce není v tomto směru oprávněn jednat proti vůli obviněného, tj. není možné např. podat odvolání či návrh na propuštění z vazby, pokud si to obviněný nepřeje. Na druhé straně je obhájce povinen podat odvolání i v situaci, kdy je víceméně zřejmé, že nebude úspěšné, nicméně obviněný si to přeje. Co se týká skutkové oblasti, jde o obsahovou stránku projevů obhájce, která se projeví zejména v závěrečné řeči a v opravných prostředcích. Obhájce v zásadě vychází ze skutkových údajů obviněného. Nezřídka se však stává, že tato skutková tvrzení jsou

¹²⁶ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 115

¹²⁷ § 4 zákona o advokacii

¹²⁸ srov. § 5, 5a, 5b, 5c zákona o advokacii

¹²⁹ Mandák, V. Meze trestní obhajoby – nástin základních otázek, Bulletin advokacie, 2003, č. 10

vzhledem k dalším okolnostem vyplývajících z jiných důkazů, evidentně nesprávná. „Kdyby v takových a podobných případech obhájce dovozoval, že všechny údaje obviněného jsou správné, nutně by tím zeslabil přesvědčivost a účinnost celé obhajoby a ve svých důsledcích by obviněnému spíše uškodil. To vede k přesvědčení, že obhájce ve skutkové sféře nemůže být bezvýhradně vázán stanoviskem obviněného, i když na odchylné stanovisko se může postavit jen výjimečně, je-li to nutné k přesvědčivému a účinnému provedení obhajoby.“¹³⁰ Konečně v právních otázkách je obhájce nejméně vázán názory obviněného, což plyne z podstaty setkání odborníka a laika, a vázanost obhájce názory obviněného by nemohlo obstát.

Advokát je povinen při výkonu advokacie postupovat tak, aby nesnižoval důstojnost advokátního stavu; za tím účelem je zejména povinen dodržovat pravidla profesionální etiky a pravidla soutěže.¹³¹ Obviněný se také dále může spolehnout na to, že informace, které advokátovi sdělí, nebudou zpřístupněny dalším osobám, neboť advokát je ze zákona vázán mlčenlivostí ohledně skutečností, o nichž se dozvěděl v souvislosti s poskytováním právních služeb, a této povinnosti ho může zprostit pouze klient.¹³² Obviněný se ani nemusí bát svěřit se advokátovi v situaci, kdy trestný čin spáchal a doposud proti němu nebyly zahájeny žádné úkony v trestním řízení. Pokud by se totiž jednalo o trestný čin, z jehož neoznámení by se potenciální osoba mohla vystavit nebezpečí trestního stíhání pro přečin neoznámení trestného činu podle § 368 trestního zákoníku, nemůže se tomuto nebezpečí vystavit advokát v důsledku ustanovení odst. 3 zmíněného paragrafu, neboť oznamovací povinnost podle odstavce 1 nemá advokát nebo jeho zaměstnanec, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe. Je potřeba dodat, že toto omezení se nevztahuje na přečin nepřekážení trestného činu podle § 367 trestního zákoníku.

Obhájce je právním zástupcem obviněného a v trestním řízení vystupuje jeho jménem. V situacích, kdy obhájce uplatňuje vlastní nároky nebo se rozhoduje o jeho právech a povinnostech, vystupuje vlastním jménem. V této souvislosti bývá sporné, zda obhájce zařadit mezi subjekt řízení, když za subjekt je zpravidla považován ten činitel, který má a vykonává vlastním jménem vliv na průběh řízení a kterému zákon dává k uskutečnění tohoto vlivu určitá procesní práva nebo určité procesní

¹³⁰ Mandák, V. Meze trestní obhajoby – nástin základních otázek, Bulletin advokacie, 2003, č. 10, str. 34

¹³¹ Usnesení představenstva české advokátní komory č. 1/1997 Věstníku ze dne 31. října 1996, kterým se stanoví pravidla profesionální etiky a pravidla soutěže advokátů České republiky (etický kodex)

¹³² srov. § 21 zákona o advokacii

povinnosti.¹³³ Z výše uvedeného se tedy dá dovodit, že obhájce je subjektem pouze někdy, a to v situaci, kdy v řízení vystupuje vlastním jménem. V opačném případě zůstává subjektem obviněný a obhájce jeho právním zástupcem. „Obhájce není také uveden v § 12 odst. 6, není tedy stranou a nemůže vystupovat vlastním jménem ani v případech, kdy jde o řízení proti uprchlému nebo kdy je obviněný osobou zbavenou způsobilosti k právním úkonům, nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena.“¹³⁴

Obhájce se pro jednotlivé úkony může dát zastoupit koncipientem, a to s výjimkou řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně, před vrchním soudem a nejvyšším soudem. Toto omezení je odůvodněno zejména závažností trestní věci, která se u krajského soudu jako soudu prvního stupně projednává.¹³⁵ V případech, kdy je advokátní koncipient zmocněn provést úkon v trestním řízení, však za kvalitu odpovídá advokát. Toto omezení účasti koncipienta na úkonech v trestním řízení není jediné. V usnesení představenstva české advokátní komory č. 6/1998 Věstníku ze dne 8. prosince 1998, kterým se stanoví pravidla pro výkon substitučního oprávnění advokátních koncipientů a jiných zaměstnanců advokáta, jsou stanovena další omezení účasti advokátního koncipienta při zastupování advokáta, které zohledňují rovněž délku praxe koncipienta.¹³⁶ Jelikož toto ustanovení neplyne ze zákonné normy, nýbrž ze stavovského předpisu, není podle mého názoru možné účast koncipienta na trestním úkonu v důsledku nedodržení stanovených lhůt vyloučit. Advokát se však může vystavit možnému postihu za kárné provinění.

Zákonná formulace „pro jednotlivé úkony trestního řízení“ byla předmětem četných debat o tom, zda koncipient může být zmocněn k zastupování obviněného v celém trestním řízení. K této otázce byla publikována odpověď tajemníka České advokátní komory k dotazu advokáta, ze které vyplývá, že žádným zákonným ani stavovským předpisem není advokátu uložena povinnost provádět obhajobu v trestním

¹³³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 5. aktualizované vyd. Praha: Linde Praha a.s., 2007, str. 165

¹³⁴ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, str. 93

¹³⁵ srov. § 17 trestního řádu

¹³⁶ podle čl. 6 usnesení č. 6/1998 Věstníku je advokát oprávněn ustanovit advokátního koncipienta svým zástupcem

a) v přípravném řízení a v řízení před okresním soudem nejdříve po třech měsících právní praxe,

b) v řízení před krajským soudem jako soudem odvolacím nejdříve po jednom roce právní praxe.

Podle odst. 2 advokát nesmí ustanovit advokátního koncipienta svým zástupcem v řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně. Za podmínky uvedené v odst. 1 písm. b) je však advokát oprávněn ustanovit advokátního koncipienta svým zástupcem v řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně, pokud v trestním řízení zastupuje poškozeného; to platí i pro případné navazující řízení o odvolání v dané věci.

řízení výlučně nebo převážně osobně a že zde není ani dán žádný klíč v úvaze o tom, v jakém poměru by měla být obhajoba vykonávána osobně advokátem a v jakém s pomocí advokátních koncipientů nebo jiných zaměstnanců advokáta, popř. s pomocí jiných advokátů. Jediným kritériem pro výkon obhajoby advokátem je v podstatě zájem obviněného na tom, aby mu právní služba v rámci obhajoby byla poskytnuta úplně, svědomitě, s náležitou odbornou péčí a tak, aby byla ochráněna v rámci zákona všechna jeho práva a oprávněné zájmy a v rámci zákona také splněny jeho příkazy.¹³⁷

Z výše uvedeného podle mého názoru plyne, že je možné koncipienta zmocnit ke všem úkonům v trestním řízení, nicméně tak musí být učiněno pro jednotlivé úkony zvlášť, což působí trochu paradoxně. Pokud bude obhajoba vykonávána náležitě koncipientem a v souladu se všemi zákonnými normami i stavovskými předpisy, nevidím důvod, proč by koncipient nemohl advokáta zastoupit v celém trestním řízení. Pověření koncipienta těmito úkony nic nemění na skutečnosti, že to je pouze advokát, který obhajobu vykonává, a že je advokát zodpovědný za kvalitu provedené práce substitutem. „Závěrem tudíž lze shrnout, že advokátní koncipient advokáta zastupuje při jednotlivých (třeba i všech) úkonech obhajoby, de iure proto nejedná koncipient, nýbrž jím zastoupený advokát, který zůstává výlučným obhájcem v trestní věci, ve které byl opatřením soudu ustanoven či klientem přímo zmocněn, a je plně odpovědný za její výkon. Advokátní koncipient proto nikdy není obhájcem ve věcech trestních, a to přestože může fakticky provádět v zásadě všechny úkony obhajoby v konkrétním trestním řízení.“¹³⁸

Ačkoliv vzhledem k výše uvedeným stanoviskům není formulace obsažená v § 35 odst. 1 trestního řádu ideální, není dle mého názoru de lege ferenda třeba toto ustanovení měnit, pokud je dán tento logický výklad uvedené normy.

Ne však zcela všichni s uvedenými závěry souhlasí. Např. Vydra v reakci na odpověď tajemníka České advokátní komory k této problematice uvádí ve svém příspěvku názor zcela opačný.¹³⁹ Má za to, že to je pouze advokát, kdo může být obhájcem v trestní věci, a advokátním koncipientem se může nechat zastoupit pouze pro jednotlivé úkony, přičemž výklad tohoto ustanovení by měl být spíše restriktivní, a že

¹³⁷ Odpověď na dotaz: Může ustanovený obhájce pověřit advokátního koncipienta nejen jednotlivými úkony obhajoby, ale i celou obhajobou?, Bulletin advokacie, 2004, č. 5, str. 71-72

¹³⁸ Tichý, J. Ještě k rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem při trestní obhajobě. Bulletin advokacie, 2005, č. 2, str. 65

¹³⁹ Vydra, V. K otázce přípustného rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem. Bulletin advokacie, 2004, č. 10

by se mělo jednat spíše o výjimky z pravidla. Dovojuje dokonce tento závěr: „Z platných právních i stavovských předpisů výslovně plyne zákaz pověřit advokátního koncipienta celou obhajobou a naopak oprávnění nechat se zastoupit advokátním koncipientem jen pro jednotlivé úkony obhajoby.“¹⁴⁰ Nesouhlasí dále s tím, že by ze zákona neplynulo žádné vodítko k určení poměru mezi právními úkony provedenými advokátem a právními úkony provedenými koncipientem. Podle Vydry dostatečnou směrnicí je ustanovení § 35 odst. 1 trestního řádu, kdy věta druhá tohoto ustanovení nemůže derogovat větu první, a musí být zachována zásada, že obhajobu jako ucelenou činnost v daném trestním řízení musí provádět sám advokát, a proto nemůže zejména počet úkonů prováděných advokátním koncipientem překročit hranici, kdy by v podstatě advokát a koncipient vykonávali obhajobu střídavě, popř. společně nebo kdy by obhajobu vykonával převážně advokátní koncipient, třeba na základě řady jednotlivých pověření.

Při srovnání uvedených argumentů se osobně přikláním k názoru, že nechat se zastoupit advokátním koncipientem pro celé trestní řízení možné je, byť samostatnými pověřeními pro jednotlivé právní úkony. Vydra odmítá argumenty v tom smyslu, že pověřený koncipient může fakticky obhajobu vykonávat kvalifikovaně a bez chyb. Osobně považuji takovéto posouzení za podstatné. Pokud obviněný proti advokátnímu koncipientovi nic nenamítá, koncipient provádí obhajobu v souladu se zákonem, pokyny obviněného a s dohledem advokáta, nenastává dle mého názoru protiprávní stav ani v situaci, kdy obviněný za celou dobu trestního řízení neměl možnost přijít do kontaktu s advokátem, nýbrž pouze s advokátním koncipientem.

V praxi často řešenou otázkou bývá i možnost substitučního zastoupení jiným advokátem v případě kolize více jednání. Není pochyb o tom, že taková možnost je na základě zákona přípustná, určité debaty však vznikají v souvislosti s přáním obviněného, aby ho zastupoval výlučně zvolený advokát, nikoliv jeho substitut. Otázka, zda se jedná o porušení práva na obhajobu v případě nerespektování přání obviněného, nebyla dlouhou dobu zřejmá a ani nyní, přestože jsou tyto případy poměrně četně judikovány, není odpověď na tuto otázku jednoznačná.

V praxi se objevují případy, kdy se obhájce z důvodu kolize nemůže zúčastnit nařízeného hlavního líčení a požádá o odročení. Pokud soud nevyhoví, má obhájce

¹⁴⁰ Vydra, V. K otázce přípustného rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem. Bulletin advokacie, 2004, č. 10, str. 44

právo si za sebe sehnat náhradu. Je však třeba uvést, že se jedná o právo obhájce, nikoliv jeho povinnost. Pokud za sebe náhradu nesežene, měl by mu soud vyjít vstříc a hlavní líčení odročit. Pokud obhájce provedením úkonu pověří substituta a obviněný s tímto nesouhlasí, je na zvážení soudu, zda hlavní líčení provede, či ho odročí.

Výchozím bodem posouzení by měl být náleží Ústavního soudu ze dne 30.4.2009, sp. zn. II. ÚS 2448/08. Ústavní soud se v tomto nálezu vypořádává s otázkou práva na odročení hlavního líčení a zachování práva na obhajobu. Vyvrací některé argumenty Nejvyššího soudu, který svým usnesením ze dne 17.6.2008, sp. zn. 8 Tdo 748/2008, odmítl dovolání obviněného, který se bránil tím, že bylo porušeno jeho právo na obhajobu tím, že neměl v řízení obhájce, ačkoliv si ho zvolil a soud nižšího stupně toto nerespektoval.

Odůvodnění nálezu Ústavního soudu obsahuje zásadní vodítko, jak naložit s obdobnými situacemi: *„Ústavní soud nepovažuje právo podle čl. 37 odst. 2 Listiny a čl. 40 odst. 3 Listiny na obhajobu za vyčerpané tím, že si obviněný zvolí obhájce. Orgány činné v trestním řízení totiž musí tuto skutečnost respektovat a umožnit reálný výkon tohoto ústavně garantovaného práva,“* a dále uvádí, že: *„Právo na obhajobu v sobě zahrnuje i právo žádat o odročení úkonu trestního řízení včetně hlavního líčení pro překážky na straně obhájce z toho důvodu, že obviněný žádá přítomnost zvoleného obhájce. Pokud tedy obviněný žádá o odročení hlavního líčení z toho důvodu, že se jeho obhájce z objektivních důvodů nemůže k hlavnímu líčení dostavit, aniž by se jednalo o zjevnou obstrukci, je zásadně namístě takové žádosti vyhovět. Orgány činné v trestním řízení jsou totiž povinny obhájci umožnit, aby svá zákonná oprávnění a povinnosti plnil. Pouze v případě evidentních obstrukcí by tedy v souladu s názorem obsaženým v nálezu sp. zn. III. ÚS 68/97 (N 74/8 SbNU 221) bylo možné akceptovat názor dovolacího soudu v posuzované věci.“*

Podstatou otázky dle uvedeného nálezu tedy je, zda se v případě žádosti obviněného o odročení hlavního líčení jedná o obstrukci, či nikoliv. Jak uvádí Sokol ve svém příspěvku, dovede si představit kolizi i s jinou aktivitou advokáta, tedy ne nutně s jiným hlavním líčením nebo jednáním v civilní věci, a proto na závěr svých úvah uvádí, že do budoucna půjde především o rozum a dobrou vůli na obou stranách,

advokáti se primárně musí chovat tak, aby se za všech okolností vyhnuli i jen podezření, že se chovají obstrukčně.¹⁴¹

Na uvedený náleží Ústavního soudu již bylo odkázáno např. poměrně čerstvým usnesením Nejvyššího soudu ze dne 18.1.2012, sp. zn. 8 Tdo 1454/2011, ve kterém bylo právě s ohledem na konkrétní skutečnosti shledáno obstrukční jednání ze strany obviněného, které spočívalo v následujícím: „*Skutečnost, že obviněný účelově udělil obhájci další plnou moc, v níž omezil rozsah svého zastoupení vymezeného v původní plné moci, a tuto udělil stejnému obhájci jen proto, aby zajistil odročení veřejného zasedání, Nejvyšší soud posoudil jako obstrukční jednání (přiměřeně srov. náleží Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2008, sp. zn. II. ÚS 2448/2008). Ze všech uvedených důvodů Nejvyšší soud shledal, že když je obhájce zvolen na plnou moc, v níž je uvedena klauzule, že se v rámci svého pověření může dát zastoupit jiným advokátem (§ 26 zák. č. 85/1996 Sb., o advokacii), není soud povinen odročit veřejné zasedání, jestliže se ho zvolený obhájce nemůže zúčastnit, a pro tento úkon pověří jiného advokáta. Pokud v takovém případě obviněný odročení veřejného zasedání odmítá s tím, že trvá na osobní účasti zvoleného obhájce, a pro toto veřejné zasedání udělí témuž obhájci novou plnou moc, aniž by předchozí zrušil, uvede, že se zvolený obhájce nesmí dát zastoupit jiným obhájcem, lze takové jednání obviněného posoudit jako obstrukční snahu zmařit průběh řádně nařízeného veřejného zasedání. V případě, že takové veřejné zasedání proběhne za přítomnosti obhájcem na základě substituční plné moci pověřeného jiného advokáta, nejde o porušení práva obviněného na obhajobu zakotvené v člancích 37 odst. 2 a 40 odst. 3 Listiny, a nebylo porušeno ani jeho právo obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru uvedené v čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy.“*

Z ustanovení § 35 odst. 2 trestního řádu dále plyne, že obhájcem nemůže být advokát, proti kterému je nebo bylo vedeno trestní stíhání, a v důsledku toho v řízení, ve kterém by měl vykonávat obhajobu, má postavení obviněného, svědka nebo zúčastněné osoby. „Novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. zařadila do § 35 nový odstavec 2, kterým reagovala na některé případy z praxe, kdy byli trestně stíháni advokáti, kteří zároveň vykonávali obhajobu spoluobviněných.“¹⁴² Pokud by nastala předpokládaná skutečnost, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce i bez návrhu o vyloučení advokáta z obhajování, pokud byl advokát obviněným zvolen, nebo

¹⁴¹ Sokol, T.: Ještě k odročení úkonu z důvodu na straně obhájce a k právu na obhajobu, Bulletin advokacie, 2010, č. 1-2, str. 61

¹⁴² Šámal, P. a kol. Trestní řád I. §1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 438

rozhodne o zproštění ustanoveného obhájce povinnosti obhajování, pokud byl obhájce obviněnému ustanoven.¹⁴³ Z ustanovení odst. 3 § 35 trestního řádu dále plyne, že v trestním řízení nemůže být obhájcem ani advokát, který v něm vypovídá jako svědek, podává znalecký posudek nebo je činný jako tlumočník.

I v tomto případě poměrně podstatně zasáhla novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb., kdy se nově upravené znění jednak vztahuje na celé trestní řízení, tj. nejen na hlavní líčení a veřejné zasedání, ale i na přípravné řízení, a jednak k uvedenému jednání musí v trestním řízení skutečně dojít, tzn. že obhájce bude skutečně vypovídat jako svědek, podá znalecký posudek nebo bude činný jako tlumočník. Nestačí pouhé předvolání k úkonům trestního řízení. Pokud např. advokát předvolaný jako svědek nebude vypovídat podle § 99 odst. 2 trestního řádu s ohledem na státem uloženou povinnost mlčenlivosti, nelze advokátovi bránit ve výkonu obhajoby. Pokud by k tomuto předpokládanému jednání ve smyslu § 35 odst. 3 trestního řádu došlo, uplatní se stejný postup jako v případě již uvedeného předchozího odstavce.

K uvedené problematice souběhu postavení jako obhájce a svědka se vyjádřil i Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 13.1.2009, sp.zn. IV.ÚS 1855/08, ve kterém potvrzuje, že pouhý záměr vyslechnout obhájce jako svědka nepostačuje k vyloučení z obhajoby. V tomto případě vyzval policejní orgán obviněného, aby zvolil jiného advokáta, než kterého si zvolil, a to s odůvodněním, že zvolený advokát je i několikrát zmiňován v odůvodnění usnesení o zahájení trestního stíhání a má tak postavení svědka.¹⁴⁴

V úvodu kapitoly bylo pojednáno o nejdůležitějších povinnostech obhájce, které pro něho plynou ze zákona o advokacii a stanovských předpisů České advokátní komory. Tyto povinnosti se váží spíše k tomu, jak se má obhájce chovat vůči obviněnému, orgánům činným v trestním řízení, jak je povinen vystupovat, čí zájmy je povinen hájit o čem je povinen zachovávat mlčenlivost. Jedná se o nezbytný základ, který ve svém důsledku vytváří nezávislost, odbornost a etický aspekt, který je nezbytný

¹⁴³ srov. § 37a odst. 1 písm. a) a § 40a odst. 1 trestního řádu

¹⁴⁴ Z odůvodnění nálezu mj. plyne: „*Důvod k vyloučení obhájce z obhajování dle § 37a odst. 1 písm. a) trestního řádu je dán za podmínky, že v tomto řízení obhájce jako svědek vypovídá, jako znalec podává znalecký posudek anebo je činný jako tlumočník (§ 35 odst. 3 trestního řádu). Nepostačuje úmysl orgánů činných v trestním řízení někdy v budoucnu obhájce jako svědka vyslechnout, ani samotné předvolání obhájce jako svědka k výslechu. Jinými slovy tato překážka nenastane, pokud advokát, který má být ve věci činný jako obhájce, v trestním řízení nebude vypovídat jako svědek, nepodá znalecký posudek nebo nebude činný jako tlumočník, byť je i k úkonům trestního řízení, v rámci nichž by měl takto vystupovat, předvolán či o nich vyrozuměn.*“

pro řádný výkon obhajoby. Trestní řád na druhé straně stanoví konkrétní práva a povinnosti obhájce, která mají zajistit řádný výkon obhajoby. Výčet těchto práv najdeme v ustanovení § 41 trestního řádu. Okruh práv obhájce není tímto zdaleka vyčerpán, jedná se však o ta nejzákladnější práva a povinnosti obhájce, která jsou v trestním řádu dále rozvinuta.

Obhájce je zejména povinen poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů prostředků a způsobů obhajoby uvedených v zákoně, zejména pečovat o to, aby byly v řízení náležitě a včas objasněny skutečnosti, které obviněného zbavují viny nebo jeho vinu zmírňují, a tím přispívat ke správnému objasnění a rozhodnutí věci.¹⁴⁵ Uvedené povinnosti obhájce se pochopitelně vztahují jak na obhájce obviněným zvoleného, tak na obhájce ustanoveného. Pokud je v uvedeném znění psáno, že obhájce přispívá ke správnému objasnění a rozhodnutí věci (ve smyslu § 2 odst. 5 trestního řádu), činí tak pouze do chvíle, kdy nezhorší postavení obviněného. Oprávněný zájem obviněného spolu s jeho pokyny stojí tak nad uvedenou zásadou. Jak již bylo uvedeno, obhájce není pokyny obviněného vázán pouze v případě, že odporují zákonu nebo stavovskému předpisu advokátů, o čemž je obhájce povinen obviněného poučit.

K naplnění výše uvedených zájmů obviněného je obhájce oprávněn již za přípravného řízení činit za obviněného návrhy, podávat za něho žádosti, opravné prostředky, nahlížet do spisů (§ 65) a zúčastnit se podle ustanovení tohoto zákona vyšetřovacích úkonů. S obviněným, který je ve vazbě, je oprávněn mluvit v rozsahu stanoveném v § 33 odst. 1. Rozsah práv obhájce je v některých situacích užší než rozsah práv samotného obviněného a v některých situacích je širší. Užší je v případech, kdy obhájce může obviněného zastupovat pouze ve smyslu strany (§ 33 odst. 1 trestního řádu) a tam, kde to povaha věci připouští. Není možné, aby obhájce zastoupil obviněného u jeho vlastního výslechu nebo u práva posledního slova v hlavním líčení nebo veřejném zasedání. Výjimku v tomto případě do jisté míry tvoří zvláštní typ řízení, kterým je řízení proti uprchlému, podle kterého má obhájce stejná práva jako obviněný.¹⁴⁶ V tomto případě se má dostat uprchlému obviněnému vzhledem k jeho nepřítomnosti maximum práv.

¹⁴⁵ srov. § 41 odst. 1 trestního řádu

¹⁴⁶ srov. § 304 trestního řádu

Rozsah práv obhájce je širší např. v situaci podle § 165 odst. 2 trestního řádu, kdy obhájce je již od zahájení trestního stíhání oprávněn být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit. Může obviněnému i jiným vyslychaným klást otázky, avšak teprve tehdy, až orgán výslech skončí a udělí mu k tomu slovo. Námitky proti způsobu provádění úkonu může vznášet kdykoliv v jeho průběhu. Účastní-li se obhájce výslechu svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 utajena, je policejní orgán povinen přijmout opatření, která znemožňují obhájci zjistit skutečnou totožnost svědka. Z citovaného textu zákona plyne, že pouze obhájce je oprávněn být přítomen při vyšetřovacích úkonech, a to u takových, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem. „Z cit. ustanovení neplyne obviněnému oprávnění účastnit se vyšetřovacích úkonů, a to ani tehdy, spočívá-li úkon ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď.“¹⁴⁷ V tomto případě je skutečně rozsah oprávnění obhájce podstatně širší. Policejní orgán připustí účast obviněného na vyšetřovacích úkonech a umožní mu klást otázky vyslychaným svědkům zejména tehdy, jestliže obviněný nemá obhájce a spočívá-li úkon ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď. V takovém případě jde o právo obviněného, nikoliv o povinnost se vyšetřovacích úkonů zúčastnit.

V souvislosti s tímto širším oprávněním obhájce platí, že obhájce musí policejnímu orgánu oznámit, že se chce účastnit vyšetřovacího úkonu. Pokud tuto skutečnost policejnímu orgánu nesdělí, nemůže se dovolávat porušení práva na obhajobu tím, že se vyšetřovacího úkonu nezúčastnil. Toto omezení však neplatí v situaci, spočívá-li úkon ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď. V takovém případě je policejní orgán obhájci povinen sdělit, o jaký druh úkonu se jedná, dobu a místo jeho konání, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění obhájce nelze zajistit.¹⁴⁸ Jak judikoval Nejvyšší i Ústavní soud: „*povinnost vyrozumívát obhájce obviněného o jednotlivých úkonech je podmíněna tím, že obhájce policejní orgán vyrozumí o tom, že se chce vyšetřovacích úkonů účastnit. Žádné ustanovení trestního řádu nestanoví požadavek na vyrozumívání obhájce, který o to nepožádá ve smyslu § 165 odst. 3 tr. ř., a to ani v případě nutné obhajoby. Takový požadavek obecně*

¹⁴⁷ Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 55

¹⁴⁸ srov. § 165 odst. 3 trestního řádu

nevyplývá ani z čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (srov. rozhodnutí č. 54/2001 Sb. tr. rozh.).¹⁴⁹

Osobně považuji tato rozhodnutí za správná s ohledem na znění zákona. S ohledem na praxi bych navrhol, aby takovéto oznámení policejnímu orgánu nebylo nutné a aby v případě, že je obviněný zastoupen obhájcem, bylo takové vyrozumívání o vyšetřovacích úkonech zcela automatické. Neumím si představit situaci, kdy by obhájce záměrně toto oznámení policejnímu orgánu neučinil s cílem nebýt o vyšetřovacích úkonech vyrozumíván. Pokud jde o právo obhájce být přítomen, nikoliv o povinnost, není důvod se těmito informacím bránit, zvláště s ohledem na již poměrně dobře zaběhnutý systém datových schránek, kdy policejnímu orgánu žádné dodatečné náklady nevznikají. De lege ferenda bych proto navrhol, aby ustanovení § 165 odst. 3 trestního řádu mělo následující znění: „*Jde-li o vyšetřovací úkon podle odst. 2 a je-li obviněný zastoupen obhájcem, je policejní orgán povinen vždy včas obhájci sdělit, o jaký druh úkonu se jedná, dobu a místo jeho konání, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění obhájce nelze zajistit. Spočívá-li úkon ve výslechu osoby, policejní orgán obhájci sdělí i údaje, podle nichž lze takovou osobu ztotožnit. Nelze-li tyto údaje předem určit, musí být ze sdělení zřejmé, k čemu má tato osoba vypovídat. Sdělení o výslechu svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 utajena, nesmí obsahovat údaje, podle nichž by bylo možné zjistit skutečnou totožnost svědka.*“

4.2.3 Zvolený obhájce

Jak již bylo uvedeno, za formální obhajobu je považována obhajoba prostřednictvím obhájce. Obviněný má ústavně garantované právo si obhájce zvolit. Listina v čl. 40 odst. 3 říká, že pouze v případě, že si obviněný obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. Zvolený obhájce má tak vždy přednost před obhájcem ustanoveným soudem nebo obhájcem určeným Českou advokátní komorou. Trestní řád v § 2 odst. 13 uvádí, že ten, proti němuž se trestní řízení vede, musí být v každém řízení poučen o tom, že si může obhájce zvolit. Obviněný má kdykoliv v průběhu trestního řízení možnost zvolit si svého obhájce a tím tak nahradit obhájce ustanoveného (příp. určeného).

¹⁴⁹ srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25.3.2009, sp. zn. 8 Tdo 1632-2008 a usnesení Ústavního soudu ze dne 22.10.2009, sp. zn. I.ÚS 1730/09

Obviněný není v procesu výběru obhájce nijak omezen. Obviněný, jak již bylo výše uvedeno, může však oslovit pouze advokáta. Právo na svobodnou volbu advokáta deklaruje také zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů, a to v § 2a. Jak již bylo judikováno, platí, že „*je vždy věcí obviněného, kdy a koho z osob oprávněných k poskytování právní pomoci formou obhajoby v trestním řízení svou obhajobou pověří, případně zda svého práva volby vůbec využije. Za uskutečňovou volbu (tj. obviněný si sám zvolí obhájce, popř. v případě nutné obhajoby, pokud práva volby obhájce nevyužije, mu je obhájce ustanoven soudem) však nese odpovědnost sám obviněný a soud není oprávněn posuzovat kvalitu obhajoby či nečinnost obhájce, neboť obviněnému nelze upřít právo na volbu procesní taktiky, jíž zamýšlí svůj záměr v řízení před soudem prosadit.*“¹⁵⁰

Advokát není povinen obhajobu obviněného přijmout.¹⁵¹ Pokud však tuto přijme, vzniká mezi obviněným a advokátem smluvní vztah, který odpovídá příkazní smlouvě jako smluvnímu typu uvedenému v občanském zákoníku¹⁵², který je však podstatně modifikován předpisy o advokacii. „To znamená, že při posuzování toho, zda advokát splnil své povinnosti podle příkazní smlouvy, je třeba dát přednost zákonu o advokacii, avšak jen v tom případě, že se od obecné úpravy odchyľuje. Pokud takové odchyľky není, je obecná úprava plně aplikovatelná.“¹⁵³

Pro uzavření smlouvy o poskytování právních služeb není zákonem požadována písemná forma, takovýto postup však lze doporučit. Důkazem oprávnění obviněného zastupovat je plná moc jakožto jednostranný úkon obviněného. Plnou moc je obhájce povinen orgánům činným v trestním řízení předložit, přičemž jedno vyhotovení se zakládá do spisu. Na rozdíl od civilního řízení, kde je možné udělit plnou moc pouze pro celé řízení, v trestním řízení je možné obhájce pověřit provedením pouze některého úkonu v trestním řízení, např. sepisem odvolání. Případný rozsah zmocnění je potřeba v plné moci uvést. Vzhledem k tomu, že obhájce může obhajobu obviněného odmítnout, je třeba k převzetí obhajoby ze strany advokáta souhlas, který advokát zpravidla učiní tak, že orgánům činným v trestním řízení oznámí převzetí obhajoby s doložením plné

¹⁵⁰ např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19.12.2007, sp. zn. 4 Tdo 1330/2007 či nález č. 87/1996 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR a na usnesení Nejvyššího soudu

¹⁵¹ srov. § 18 odst. 1 zákona o advokacii

¹⁵² srov. § 2430 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁵³ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011

moci.¹⁵⁴ Obhájce je v některých případech povinen převzetí obhajoby odmítnout, a to v situacích, které přepokládá § 19 odst. 1 zákona o advokacii.¹⁵⁵

Trestní řád připouští, aby obviněnému zvolil obhájce jeho příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner, druh, jakož i zúčastněná osoba. „Jde o osoby, které mají zpravidla vzhledem k vztahu obviněnému samy osobní zájem na výsledku řízení.“¹⁵⁶ Kladu si otázku, zda je vůbec tento výčet osob, které mají právo obviněnému obhájce zvolit, nutný. Podle dikce zákona dovozují, že jiné než uvedené osoby nemají právo obviněnému obhájce zvolit. Z jakého důvodu ale nemůže obhájce obviněnému zvolit např. tchán nebo „pouze“ dobrý přítel obviněného?

Podle věty druhé § 37 odst. 1 trestního řádu, je-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo jehož způsobilost k právním úkonům je omezena, mohou výše uvedené osoby zvolit obviněnému obhájce i proti jeho vůli. Argumentem a contrario lze jistě dojít k závěru, že obviněnému, který není zbaven způsobilosti k právním úkonům ani není jeho způsobilost omezena, není možné zvolit obhájce proti jeho vůli. Z tohoto důvodu nevidím problém v tom, aby obviněnému, který není zbaven způsobilosti k právním úkonům a ani není jeho způsobilost omezena, mohl zvolit obhájce kdokoliv. Zamezilo by se tak úskalí, na které je poukázáno Jelínkem a Uhlířovou v situaci, kdy obviněnému je zvolen obhájce osobou, která má odlišné příjmení od obviněného a kdy obhájce nemá např. ve vazbě možnost prokázat, že osoba, která obhájce obviněnému zvolila, je skutečně osobou k volbě obhájce oprávněnou.¹⁵⁷ Osobně se v této souvislosti domnívám, že pokud by snad byl obhájce obviněnému zvolen osobou neoprávněnou ve smyslu § 37 odst. 1 trestního řádu, a tento obhájce k obhajobě připuštěn, nezaloží takovéto porušení trestního řádu dovolací důvod ve smyslu § 265b odst. 1 písm. c)

¹⁵⁴ K povaze plné moci a převzetí obhajoby advokátem srov. např. nález Ústavního soudu ze dne 22.8.2005, sp. zn. IV. ÚS 272/05

¹⁵⁵ Advokát je povinen poskytnutí právních služeb odmítnout, jestliže

a) v téže věci nebo ve věci související již poskytl právní služby jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá,

b) osobě, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o právní služby žádá, poskytl již v téže věci nebo věci související právní služby advokát, s nímž vykonává advokacii společně (§ 11 odst. 1), nebo v případě zaměstnaného advokáta advokát, který je jeho zaměstnavatelem, anebo advokát, který je zaměstnancem stejného zaměstnavatele,

c) by informace, kterou má o jiném klientovi nebo o bývalém klientovi, mohla toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá, neoprávněně zvýhodnit,

d) projednání věci se zúčastnil advokát, případně osoba advokátovi blízká,

e) zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá, jsou v rozporu se zájmy advokáta nebo osoby advokátovi blízké.

¹⁵⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 466

¹⁵⁷ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 138

trestního řádu. Judikát Nejvyššího soudu jsem však v tomto ohledu nenašel a osobně by mě názor Nejvyššího soudu zajímal.

Obviněnému je vždy zachována možnost si místo obhájce, který mu byl ustanoven nebo osobou k tomu oprávněnou zvolen, zvolit obhájce jiného. Stejně tak má obviněný možnost zvolit si obhájce jiného, než si zvolil původně, a osobám oprávněným je zachována možnost zvolit obhájce obviněnému, kterému byl obhájce ustanoven. Toto je třeba dovodit za použití systematického výkladu, neboť jiný výklad by omezoval práva osob uvedených v odstavci 1 § 37 trestního řádu právě v situaci, kdy zde jsou důvody nutné obhajoby, pro něž má obviněný zpravidla ztíženou možnost volby obhájce podle vlastního výběru nebo není takového odpovědného výběru schopen.¹⁵⁸

Trestní řád dále stanoví, že oznámí-li změnu obhájce obviněný tak, aby obhájce mohl být o úkonu vyrozuměn v zákonem stanovené lhůtě, orgán činný v trestním řízení ode dne doručení takového oznámení vyrozumívá nově zvoleného obhájce. V opačném případě je obhájce předtím ustanovený nebo zvolený, pokud není z obhajování vyloučen, povinen obhajobu vykonávat do doby, než ji osobně převezme později zvolený obhájce. Toto ustanovení doplněné novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. má umožnit plynulý přechod mezi původním a nově zvoleným obhájcem. Současně má dojít k zamezení zneužívání volby obhájce v situaci, kdy by mohl být zmařen úkon trestního řízení. Pokud tedy nedojde k oznámení o změně obhájce včas, tj. tak, aby mohl být nový obhájce včas vyrozuměn o plánovaném úkonu, je původní obhájce, ať už zvolený nebo ustanovený, povinen vykonávat obhajobu do doby, než obhajobu převezme obhájce později zvolený.

Podle nálezu Ústavního soudu vyplývá, že: „Z odpovědnosti obhajovaného za (včasnou) volbu obhájce však nikterak nevyplývá povinnost obecného soudu přizpůsobovat režim řízení a jeho průběh představám a požadavkům obhájce (obžalovaného), byť by obhajobu převzal obhájce v sebekratší době; běh času potřebného k přípravě obhajoby (včetně využití práva na volbu obhájce) je totiž třeba zaměřit od soudu k obhájci a nikoli naopak, takže je věcí (profesní odpovědností) obhájce, převezme-li zastoupení "na poslední chvíli", jak se se svými zákonnými a etickými povinnostmi vypořádá; změnou v osobě zvoleného obhájce není proto obecný

¹⁵⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 469

soud v průběhu řízení co do jeho režimu nikterak vázán.“¹⁵⁹ Obstrukce obviněného volbou nového obhájce učiněnou za účelem odkladu procesního úkonu tak nebude úspěšná.¹⁶⁰ Je potřeba doplnit, že i zákon o advokacii v § 20 odst. 6 ukládá advokátovi povinnost činit veškeré neodkladné úkony tak, aby klient neutrpěl na svých právech nebo oprávněných zájmech újmu, a to po dobu 15 dnů ode dne, kdy smlouva o poskytování právních služeb na základě výpovědi zanikla. To neplatí pouze v situaci, pokud obviněný advokátovi sdělí, že na splnění této povinnosti netrvá.

4.2.3.1 Pluralita obhájců

Trestní řád umožňuje, aby si obviněný zvolil více obhájců. Z dikce zákona plyne, že horní hranice tohoto počtu není stanovena a limitem tak nejčastěji budou peníze obviněného. V případě zvolení více obhájců trestní řád předpokládá, že obviněný orgánům činným v trestním řízení sdělí, kterého z těchto obhájců zmocnil k přijímání písemností a k vyrozumívání o úkonech trestního řízení. Neučiní-li tak obviněný, určí jej předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce, přičemž rozhodnutí oznámí všem zvoleným obhájcům. Ustanovení § 37 odst. 3 trestního řádu je tak jediné, které se pluralitou obhájců zabývá, což v praxi působilo a nadále působí řadu problémů. Některé otázky jsou již vyřešeny judikaturou, přesto by větší právní jistota byla zachována, pokud by došlo k úpravě trestního řádu. Významný judikát Ústavního soudu, pocházející ještě z doby, kdy trestní řád neobsahoval ustanovení § 37 odst. 3¹⁶¹, se zabýval lhůtou k podání opravného prostředku v případě rozličného data doručení písemnosti dvěma obhájcům. Ústavní soud shledal, že bylo zasaženo do práv obhajoby a do práva na soudní ochranu v situaci, kdy o stížnosti stěžovatele do prvostupňového rozhodnutí bylo rozhodnuto 8. července, ačkoliv lhůta k podání stížnosti druhému obhájci končila až 10. července.¹⁶²

Dalším zajímavým rozhodnutím Ústavního soudu je nález ze dne 12.10.2000, sp. zn. III. ÚS 312/98, a to hned ze dvou hledisek, přičemž jedno považuji v důsledku

¹⁵⁹ nález Ústavního soudu ze dne 25.9.1996, sp. zn. III. ÚS 83/96

¹⁶⁰ k tomu srov. dále usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12.10.2007, sp. zn. 11 Tdo 970/2007

¹⁶¹ teprve novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. byl institut plurality obhájců zaveden do trestního řádu, byť fakticky tento existoval již před touto novelou

¹⁶² Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 4.6.1998, sp. zn. III. ÚS 308/97 dále uvedl: „Jestliže obecné soudy rozhodují v neveřejném zasedání (§ 240 tr. ř.), a jestliže o vyhlášení svého rozhodnutí (§ 244 tr. ř.) strany řízení neuvědomí, a jestliže je jejich rozhodnutí doručeno obhájcům (též obviněného a obviněnému samotnému) časově rozdílně, lhůta k podání opravného prostředku skončí dnem, kdy vypršela poslednímu z nich.“

zmíněné novely provedené zákonem č. 265/2001 Sb. za překonané a dále z důvodu navazující judikatury, o které se ještě zmíním. Prvním hlediskem je zájem obviněného na informování o úkonech trestního řízení všech zvolených obhájců obviněného. V posuzovaném případě bylo shledáno porušení práva na obhajobu podle čl. 40 odst. 2 Listiny, neboť o veřejném zasedání byl vyrozuměn pouze jeden obhájce obviněného.¹⁶³ Druhým hlediskem je právo obviněného na svobodnou volbu obhájce. V posuzovaném případě totiž nejenže došlo k tomu, že druhý obhájce nebyl o veřejném zasedání vyrozuměn, ale současně byl obviněnému ze strany soudu ustanoven obhájce v situaci, kdy obviněný již měl sám zvolené dva obhájce. Soud tak obviněnému z vlastní iniciativy vnutil obhájce třetího, ustanoveného, a to údajně s ohledem na taktiku obou zvolených obhájců a jejich zdravotní potíže. Takovýto postup je však zcela jistě v rozporu s právem obviněného na obhajobu a jde opět o ukázkou toho, co je striktně trestním řádem zakázáno a co se opět v praxi minimálně jednou stalo.¹⁶⁴ Pluralita obhájců může existovat pouze v případě obhájců zvolených, nikoliv ustanovených.

Prvé hledisko uvedeného nálezu, tedy opomenutí vyrozumění o úkonu trestního řízení druhého obhájce, je již překonané, a to v důsledku uvedené novely trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. Jak judikoval Ústavní soud ve svém usnesení ze dne 7.11.2007, sp. zn. I. ÚS 2018/07, ústavní stížnost s uvedeným argumentem nevyrozumění o konání veřejného zasedání druhého zvoleného obhájce je zjevně neopodstatněná.¹⁶⁵

¹⁶³ „Jestliže obecný soud rozhoduje ve veřejném zasedání (§ 232 a násl. tr. ř.), aniž by o tomto zasedání všechny obžalovaným zvolené obhájce řádně a včas uvědomil (§ 233 odst. 3 tr. ř.), porušuje tímto postupem ústavně zaručené právo na obhajobu (čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod). Rozhodli v posuzované věci odvolací soud o odvolání stěžovatele, aniž měl prokázáno, že lhůta k přípravě k veřejnému zasedání byla poskytnuta všem zvoleným obhájcům (případně, že v den veřejného zasedání nebyli o něm uvědoměni), rozhodl za současného porušení již zmíněného ústavně zaručeného práva předčasně.“

¹⁶⁴ „Tyto ústavní záruky se promítají i do předpisů trestního řádu (§ 33 odst. 1 tr. ř.), který ve shodě s ústavou je budován na zásadě priority volby obhájce (§ 33 odst. 1, § 37 odst. 2 tr. ř.), kterou je obviněný (obžalovaný) oprávněn uplatnit v kterémkoliv stádiu neskončeného řízení (§ 37 odst. 2 tr. ř.); je proto vždy věcí obviněného (obžalovaného), kdy a koho z osob oprávněných k poskytování právní pomoci formou obhajoby v trestním řízení (§ 37 tr. ř.) svou obhajobou pověří, příp. zda svého práva volby vůbec využije. Obecný soud není proto oprávněn v případech, kdy obžalovaného obhajují jím zvolení obhájci, tomuto vnútit z úřední moci obhájce dalšího. Rozhodl-li obecný soud o ustanovení obhájce obžalovaného přesto, že tento si pro svoji obhajobu obhájce (jednoho nebo více) sám zvolil, a jestliže svým procesním postupem nadto neumožnil jednomu ze zvolených obhájců uplatnění jeho práv (jednal v jeho nepřítomnosti za situace, kdy měl zjištěno, že nebyl o nařízeném jednání řádně a včas uvědoměn - § 198 odst. 1 tr. ř., § 202 odst. 3 tr. ř.), porušil svým postupem ústavně zaručené právo obžalovaného na obhajobu (čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod).“

¹⁶⁵ „Stěžovatel v ústavní stížnosti namítá porušení práva na obhajobu, neboť nebyl ve veřejném zasedání o odvolání zastoupen oběma zvolenými obhájci (Mgr. Robertem Valou a Mgr. Evou Karasovou), ale pouze Mgr. Robertem Valou, protože odvolací soud obhájky Mgr. Karasovou o konání veřejného zasedání o

Za porušení práva na obhajobu by se dala považovat situace, kdy jeden ze dvou zvolených obhájců by požádal o odročení hlavního líčení nebo veřejného zasedání např. z důvodu kolize, a tomuto by nebylo ze strany soudu vyhověno. Pokud by soud hlavní líčení nebo veřejné zasedání provedl pouze za účasti jednoho obhájce, došlo by tímto postupem k porušení práva na obhajobu¹⁶⁶ (pochopitelně při absenci zjevných obstrukcí, o čemž bylo již pojednáno).

Obecně panuje shoda v tom, že samotný institut plurality obhájců je institutem správným. Obvinění ho ocení zpravidla ve věcech značně komplikovaných, kde se v rámci jednoho trestního řízení řeší několik skutků různé právní kvalifikace, kdy každá tato kvalifikace vyžaduje hlubší znalosti dané problematiky.

Lze souhlasit s návrhy de lege ferenda Jelínka a Uhlířové, kteří s ohledem na výše naznačené problémy aplikační praxe navrhuje, aby bylo výslovně stanoveno, že si obviněný může zvolit více obhájců, a případně i stanovit horní limit počtu obhájců, ustanovení o doručování písemností více zvoleným obhájcům doplnit v tom směru, aby předvolání nebo vyrozumění o procesním úkonu stačilo doručit jen jednomu ze zvolených obhájců stejně jako doručení písemností, zakotvit v trestním řádu výslovně, že pokud si obviněný zvolí více obhájců, postačí u procesních úkonů účast jen jednoho ze zvolených obhájců a zvážit zavedení institutu tzv. hlavního obhájce při pluralitě obhájců a vymezení jeho procesního postavení v zákoně o advokacii a v trestním řádu.¹⁶⁷

odvolání nevyrozuměl. Tutéž námitku stěžovatel uplatnil v rámci jím podaného dovolání. Nejvyšší soud ČR se jí podrobně zabýval, s argumentací stěžovatele se plně vypořádal a jeho výklad ustanovení § 37 odst. 3 TrŘ je ústavně konformní. Ústavní soud, ve shodě s Nejvyšším soudem ČR, nepovažuje předmětnou námitku za důvodnou. Stěžovatel si v rámci hlavního líčení zvolil vedle obhájce Mgr. R. Valy také Mgr. E. Karasovou a oznámil, že jako obhájce určeného k přijímání písemností a vyrozumívání o úkonech trestního řízení, ve smyslu § 37 odst. 3 TrŘ, označuje (zmocňuje) Mgr. R. Valu. Proto odvolací soud řádně a včas vyrozuměl o konání veřejného zasedání pouze Mgr. R. Valu, který byl povinen, v rámci společné obhajoby, tuto skutečnost oznámit druhé obhájce Mgr. E. Karasové. Jestliže tak neučinil, nelze tuto skutečnost vytýkat odvolacímu soudu, jehož aplikace uvedeného ustanovení byla zcela namístě. Pouze v případě, pokud by stěžovatel neoznámil, kterého z těchto dvou obhájců zmocňuje k přijímání písemností a k vyrozumívání o úkonech trestního řízení a neučinil by tak ani předseda senátu nebo samosoudce, bylo by povinností odvolacího soudu vyrozumět o konání veřejného zasedání oba dva obhájce. V dané věci však stěžovatel, při ukončení hlavního líčení, zmocnil obhájce Mgr. R. Valu, který také podal za stěžovatele odvolání a v rámci veřejného zasedání prezentoval společnou obhajobu. Stěžovatel tedy byl v odvolacím řízení řádně zastoupen. Nutno doplnit, že stěžovatel v průběhu veřejného zasedání proti nepřítomnosti obhájce Mgr. E. Karasové nic nenamítal.“

¹⁶⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 542

¹⁶⁷ k tomu srov. dále Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 151-152

4.2.4 Nutná obhajoba

Jak již bylo zmíněno, postavení obviněného v trestním procesu není jednoduché, neboť vůči jednotlivci je využívána veřejná moc, a to k ochraně zájmů společnosti. S ohledem mj. na zásadu spravedlivého procesu je žádoucí, aby se více vyvážila síla obviněného v porovnání s ostatními stranami trestního řízení. Institut nutné obhajoby garantuje to, aby v určitých situacích, které zákon zmiňuje, měl obviněný obhájce. Jde o případy, kdy se vzhledem k objektivním důvodům obviněný nemůže náležitě hájit anebo je jeho obhajoba značně ztížena. S institutem nutné obhajoby počítá sama Listina základních práv a svobod, která ve svém čl. 40 odst. 3 říká, že pokud si obviněný obhájce nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí, bude mu ustanoven soudem. Zákonem je myšlen pochopitelně trestní řád, který v § 36¹⁶⁸ a § 36a¹⁶⁹ vyjmenovává taxativním způsobem případy, ve kterých obviněný obhájce mít musí. Není namístě rozebírat detailněji všechny případy nutné obhajoby. Zmíním se pouze o některých, které považuji za nedostatečné.

Obviněný musí mít obhájce už v přípravném řízení, jde-li o řízení proti uprchlému. Trestní řízení se vede bez účasti obviněného, tedy bez jakéhokoliv jeho vyjádření k trestní věci. Je jasné, že nutná obhajoba je zde namístě, avšak pozice

¹⁶⁸ (1) Obviněný musí mít obhájce už v přípravném řízení,

- a) je-li ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody, ve výkonu ochranného opatření spojeného se zbavením osobní svobody nebo na pozorování v zdravotním ústavu (§ 116 odst. 2),
- b) je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo jehož způsobilost k právním úkonům je omezena,
- c) jde-li o řízení proti uprchlému, nebo
- d) při sjednávání dohody o vině a trestu.

(2) Obviněný musí mít obhájce také tehdy, považuje-li to soud a v přípravném řízení státní zástupce za nutné, zejména proto, že vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.

(3) Koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, musí mít obviněný obhájce už v přípravném řízení.

(4) Obviněný musí mít obhájce též

- a) v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému, nebo
- b) v řízení, v němž se rozhoduje o uložení nebo změně zabezpečovací detence nebo o uložení nebo změně ochranného léčení, s výjimkou ochranného léčení protialkoholního.

¹⁶⁹ (1) Ve vykonávacím řízení, v němž soud rozhoduje ve veřejném zasedání, musí mít odsouzený obhájce,

- a) je-li zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- b) je-li ve vazbě, nebo
- c) jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit.

(2) V řízení o stížnosti pro porušení zákona, v řízení o dovolání a v řízení o návrhu na povolení obnovy musí mít odsouzený obhájce,

- a) jde-li o případy uvedené v § 36 odst. 1 písm. a) nebo b),
- b) jde-li o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let,
- c) jsou-li pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit,
- d) jde-li o řízení proti odsouzenému, který zemřel.

obhájce je v tomto případě ztížena. Trestní řád sice zvýhodňuje pozici obhájce tím, že mu garantuje všechna práva jako obviněnému, nicméně i v tomto případě obhájci chybí pohled na věc obviněného. V řízení proti uprchlému tedy zpravidla dojde k vydání pravomocného rozhodnutí. Aby újma na právech uprchlého byla co nejmenší, má uprchlý (odsouzený) právo navrhnout, skončilo-li řízení vedené proti němu jako uprchlému pravomocným rozsudkem, aby byl rozsudek zrušen a hlavní líčení se provedlo znovu, to vše do osmi dnů od doručení rozsudku soudu prvního stupně.¹⁷⁰

V praxi se stává, že je uprchlý na základě Evropského zatýkacího rozkazu předán do České republiky, a umístí se do výkonu trestu. Ve výkonu rovněž obdrží pravomocný rozsudek skončeného řízení proti uprchlému s poučením, že má právo navrhnout zrušení rozsudku a docílit tak znovu provedení hlavního líčení. Z hlediska nutné obhajoby však odsouzený nemá nárok na obhájce. Je sice pravdou, že je omezen na svobodě, jenže řízení je již pravomocně skončeno a povinnost obhájce obviněného zastupovat již dána není. Ze stejného důvodu obviněnému nebude obhájce ustanoven ani podle § 36 odst. 1 písm. c) trestního řádu, neboť řízení se již nekoná.

Obviněný si tak nemusí být dobře vědom svých práv, např. si nemusí být vědom toho, že podle § 306a odst. 4 trestního řádu v novém řízení nemůže dojít ke změně rozhodnutí v neprospěch obviněného. Lhůta osmi dnů je také příliš krátká s ohledem na možnost zvolení si obhájce. V této souvislosti přidávám rovněž hledisko Krajského soudu v Praze vyjádřené v usnesení ze dne 31.3.2011, sp. zn. 12 To 76/2011: „*Právo posoudit, zda rozsudek (již pravomocný) obžalovaný přijme, či zda požádá o nové projednání věci, závisí výlučně na osobním rozhodnutí obžalovaného, ostatně ani ustanovení § 306a tr. řádu ingerenci obhájce nijak nepředpokládá. Poznamenat k tomu je na místě i to, že žádost o zrušení rozsudku pravomocně vydaného v řízení proti uprchlému nelze považovat za opravný prostředek, s jehož podáním by obviněný omezený na osobní svobodě potřeboval pomoc osoby práva znalé – naopak zákon tu k podání žádosti nevyžaduje ani její zdůvodnění, ani vysvětlení, takže ustanovení obhájce pro tento účel by bylo namístě toliko v případech zvláštního zřetele hodného, především pro tělesné či duševní vady obviněného, či pro snížení jeho způsobilosti náležitě se hájit.*“ Rovněž Ústavní soud nesouhlasí s nutnou obhajobou v tomto případě, nicméně klade velký důraz na poučovací povinnost: „*Ve světle judikatury Evropského*

¹⁷⁰ srov. § 306a odst. 2 trestního řádu, který byl do trestního řádu vložen novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.

soudu pro lidská práva nezbyvá Ústavnímu soudu než konstatovat, že ve chvíli, kdy je uprchlý dodán do výkonu trestu a obdrží spolu s pravomocným odsuzujícím rozsudkem i poučení o možnosti navrhnout dle ust. § 306a odst. 2 tr. ř. zrušení tohoto rozsudku, je absence poučení o možnosti právního zastoupení zásahem do práva na právní pomoc zaručeným čl. 37 odst. 2 Listiny, resp. čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy. Nelze mít za to, že k zachování ústavněprávních kautel spravedlivého procesu v rámci trestního řízení postačí pouze dosavadní zákonná úprava, kdy právo na obhajobu je v řízení proti uprchlému zajištěno institutem nutné obhajoby (§ 36 odst. 1 písm. d)). Pokud zákonodárce opomněl v nově zakotveném ustanovení § 306a tr. ř. výslovně ustanovit poučovací povinnost soudu ohledně práva obviněného, resp. odsouzeného na právní pomoc, jsou orgány činné v trestním řízení povinny respektovat základní práva obviněného (odsouzeného) chráněná ústavním pořádkem republiky, k nimž bezesporu patří právo na právní pomoc.“ Osobně se domnívám, že i ve smyslu § 306a odst. 2 trestního řádu by měl mít odsouzený (jako uprchlý) vždy právo na konzultaci s obhájcem, zda návrh na zrušení pravomocného rozsudku podat či nikoliv, s to nejlépe s obhájcem, který byl odsouzenému ustanoven v řízení proti uprchlému.

Jako další nedostatečnou úpravu nutné obhajoby spatřuji v ustanovení § 36 odst. 4 písm. a) trestního řádu. Obviněný musí mít obhájce v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému. Domnívám se, že ustanovení obhájce až pro hlavní líčení je opožděné, neboť již bude pravděpodobně po výslechu zadrženého, pokud zadržený nevyužije svého práva a neodmítne vypovídat. Účinnou obhajobu je podle mého názoru nutné začít co nejdříve, zejm. před samotným výslechem obviněného.

Jsem si vědom toho, že rozšiřování důvodů nutné obhajoby je spojeno s větším zatížením státní pokladny. Už nyní jsou důvody nutné obhajoby považovány za dosti široké.¹⁷¹ Z těchto důvodů se stát snaží přistoupit naopak k zúžení případů nutné obhajoby. Posledním takovým pokusem bylo včlenění § 36b do trestního řádu, a to novelou provedenou zákonem č. 459/2011 Sb. s účinností od 1.1.2012.

¹⁷¹ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 115

4.2.4.1 Právo obviněného vzdát se obhájce

Zmíněnou novelou trestního řádu je nově umožněno, aby se obviněný ve vymezených případech nutné obhajoby obhájce vzdal.¹⁷² Může tak učinit pouze výslovným písemným prohlášením nebo ústně do protokolu u orgánu činného v trestním řízení, který vede řízení. Prohlášení musí být učiněno za přítomnosti obhájce a po předchozí poradě s ním. Obviněný je o tomto právu ze strany orgánů činných v trestním řízení poučen minimálně při svém prvním výslechu po sdělení obvinění, avšak zpravidla ne ústně, nýbrž cestou všeobecného poučení, které obviněný po svém výslechu podepisuje. Záleží na vyslychajícím orgánu, zda toto právo obviněnému zvlášť zmíní, neboť v opačném případě si obviněný tohoto ve většině případů vědom nebude. Na výslovné poučení ze strany obhájce v tomto směru nelze příliš spoléhat, neboť takovýto obhájce by byl skutečně sám proti sobě, nadto je obhajoba obviněného prostřednictvím obhájce zpravidla účinnější a obhájce je povinen chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta. Obviněný tak jediné, co může zvažovat, jsou osobní finance. Koná-li se však řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, by finance měly být až na druhém místě.

V souvislosti s uvedenou novelou nelze přehlédnout výtky Vantucha, a to jednak z doby připomínkového řízení k uvedené novele¹⁷³ a jednak z doby po schválení této novely.¹⁷⁴ Ustanovení § 36b trestního řádu považuje za protiústavní, a to pro rozpor z čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod a navrhuje jeho zrušení. Uvádí, že v situaci, kdy se obviněný může vzdát obhájce, se již nejedná o nutnou obhajobu, ačkoliv je tak nazývána. Vychází přitom nejen z nálezu Ústavního soudu, podle kterého institut nutné obhajoby je jedním z prostředků, jimiž je zajišťováno ústavně zaručené právo na obhajobu zakotvené v čl. 40 odst. 3 Listiny, dle něhož má obviněný právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce.¹⁷⁵ „V těchto případech, uvedených v ustanoveních § 36 a 36a

¹⁷² Je-li dán důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 3 nebo § 36a odst. 2 písm. b), může se obviněný obhájce vzdát, nejde-li o trestný čin, za který lze uložit výjimečný trest. Obviněný se může obhájce vzdát i v případě nutné obhajoby podle § 36 odst. 4 písm. a).

¹⁷³ Vantuch, P. K návrhu, aby se v některých případech nutné obhajoby mohl obviněný obhájce vzdát. Trestní právo, 2011, č. 6, str. 4-13

¹⁷⁴ Vantuch, P. K právu obviněného vzdát se obhájce z pohledu nutné obhajoby. Bulletin advokacie, 2012, č. 11, str. 19-24

¹⁷⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 3. prosince 2001, sp. zn. IV. ÚS 561/2001

TrŘ, obviněný musí mít obhájce i tehdy, pokud by jej výslovně odmítal. V rozporu s tím se po novelizaci trestního řádu provedené zákonem č. 459/2011 Sb. v konkrétních případech uvedených v novém ustanovení § 36b odst. 1 TrŘ, tedy popsanych v § 36 odst. 3, v § 36a odst. 2 písm. b) a v § 36 odst. 4 písm. a) TrŘ, dává obviněnému možnost vzdát se obhájce. Protože však v těchto případech jde o nutnou obhajobu, je obhajoba obhájcem tak důležitou, že rozhodnutí o ní nelze ponechat na úvaze obviněného, a to proto, že obviněný vzhledem k určitým objektivním okolnostem nemůže svou obhajobu sám náležitě hájit.¹⁷⁶ Tyto připomínky jistě mají něco do sebe a lze souhlasit s tím, že uvedená novela je nejen nekoncepční, ale hlavně nemůže zcela jistě naplnit zamýšlená očekávání, tedy úsporu státního rozpočtu.

4.2.5 Ustanovený obhájce

V předchozí kapitole byly uvedeny důvody, pro které obviněný obhájce mít musí. Zákon stanoví, vycházejíc z principu priority zvoleného obhájce, jestliže obviněný nemá obhájce v případě, kdy ho musí mít (§ 36 a 36a), určí se mu lhůta ke zvolení obhájce. Pokud v této lhůtě nebude obhájce zvolen, bude mu obhájce na dobu, po kterou trvají důvody nutné obhajoby, neprodleně ustanoven. „Lhůta ke zvolení obhájce není v trestním řádu stanovena. Délka lhůty se stanoví s přihlédnutím k povaze okolností případu tak, aby se sladily dva účely. Jednak aby byla dána obviněnému reálná možnost ke zvolení obhájce a aby nemohlo dojít k ohrožení účelu nutné obhajoby, jednak aby se předcházelo zbytečným průtahům v trestním řízení.“¹⁷⁷ V praxi se často stává, že obviněný prohlásí, že si obhájce nevolí a žádá, aby mu byl soudem ustanoven. V takovém případě by mělo být obviněnému bez odkladu vyhověno. Provedení vyšetřovacího úkonu, který lze odložit, v době, kdy obviněný ještě neměl obhájce, ač byly dány důvody nutné obhajoby, je porušením práva obviněného na obhajobu, které je třeba považovat za závažnou vadu přípravného řízení.¹⁷⁸

Pokud je obviněných několik, ustanoví se těm, jejichž zájmy si v trestním řízení neodporují, zpravidla obhájce společný. Smyslem tohoto ustanovení je zejména

¹⁷⁶ ¹⁷⁶ Vantuch, P. K právu obviněného vzdát se obhájce z pohledu nutné obhajoby. Bulletin advokacie, 2012, č. 11, str. 24

¹⁷⁷ Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010, str. 85

¹⁷⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 481

hospodárnost řízení. Z dikce zákona, vzhledem k použití slova „zpravidla“ je dle mého názoru možné každému z obviněných ustanovit obhájce samostatného, i když nebylo zjištěno, že si zájmy obviněných odporují. Domnívám se, že tento postup je vždy lepší, neboť zájmy obviněných nemusí být v počátku trestního řízení zřejmé. Trestní řád pochopitelně pamatuje na situaci, pokud se rozpor zájmů obviněných objeví, přesto je dle mého názoru vždy jednodušší raději takové situaci předejít ustanovením více obhájců, než následně vyloučit společného obhájce, který v důsledku zjištění rozporů zájmů nemůže vykonávat dále obhajobu žádného z obviněných.¹⁷⁹

Obhájce ustanoví, a pomínou-li důvody nutné obhajoby, ustanovení zruší předseda senátu a v přípravném řízení soudce. Rozhodnutí o ustanovení obhájce má formu opatření, není tedy proti tomuto rozhodnutí přípustný žádný opravný prostředek. V praxi často dochází k ustanovení obhájce telefonicky ve věcech, které nesnesou odkladu. Takovýto postup dle judikatury Nejvyššího soudu není nesprávný: *„S ohledem na skutečnost, že náležitosti opatření nejsou trestním řádem nikterak specifikovány, soudní praxe v zásadě umožňuje, nesnese-li věc odkladu, telefonické ustanovení obhájce, pokud je ustanovení současně nebo vzápětí, zpravidla do 3 dnů, deklarováno a verifikováno opatřením v písemné formě.“*¹⁸⁰

Aktuální otázkou je způsob ustanovování advokátů jako obhájců ex offio. Trestní řád říká, že pro účely ustanovení obhájce soud vede abecedně uspořádaný pořadník advokátů, kteří souhlasí s výkonem obhajoby jako ustanovení obhájci u tohoto soudu a mají v jeho obvodu, popřípadě sídle, své sídlo. Dále stanoví, že advokáti vedení v pořadníku jsou ustanovováni jako obhájci jednotlivým obviněným postupně tak, jak za sebou následují jejich příjmení v pořadníku. Byl-li by tímto způsobem ustanoven advokát, u kterého jsou dány důvody k vyloučení z obhajoby, nebo nemohl-li by být advokát ustanoven z jiných důvodů, ustanoví se první následný advokát, u kterého tyto důvody nejsou. Tato znění zákona byla do trestního řádu zakotvena novelami provedenými zákonem č. 283/2004 Sb. a zákonem č. 253/2006 Sb. V době, kdy takováto úprava chyběla, docházelo k naprosto nerovnoměrnému ustanovování advokátů. „To vedlo ke stížnostem obhájců, kteří měli o obhajobu zájem a k jejichž ustanovení docházelo jen výjimečně, anebo vůbec nebyli ustanovováni. Oproti tomu existovala jiná skupina advokátů, kteří zase vůbec neměli zájem o obhajobu v trestních

¹⁷⁹ srov. § 40a trestního řádu a § 37a odst. 2 trestního řádu

¹⁸⁰ usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15.1.2003, sp. zn. 6 Tdo 1062/2002

věcech, a přesto byli jako obhájci ustanovováni.¹⁸¹ V současnosti je tak zcela jistě zaveden transparentnější postup při ustanovování obhájců ex offio, i když i tento s sebou přináší řadu otázek.

Někteří namítají, že při ustanovování obhájců není nikterak zohledněna odbornost či zkušenost v dané trestní věci. Podle Jelínka a Uhlířové se mohou dostat do konfliktu zájmy na striktně dodržovaném abecedním pořadníku se zájmy na zajištění kvalitní obhajoby.¹⁸² Osobně s tímto tak úplně nesouhlasím. Kdo je tím, kdo rozhoduje o odbornosti advokáta na příslušnou trestní věc a kdo je oprávněn říci, že určitý advokát má dostatek zkušeností k obhajobě daného trestného činu? Je snad kritériem věk obhájce? Rozumím tomu, že na základě místních znalostí má soud určitou představu o advokátech, kteří souhlasí s výkonem obhajoby ex offio. Klíčovou otázkou podle mě zůstává, zda soud má za všech okolností vždy zájem na tom, aby byl obviněnému ustanoven z jeho pohledu co nejodbornější a nejzkušenější advokát nebo naopak, aby mu byl ustanoven advokát „průměrný“, z jehož mnohaleté činnosti je známo, že nejčastější „taktikou“ obhajoby je doznání obviněného. Je zřejmé, že druhý naznačený přístup v konečném důsledku usnadňuje práci nejvíce orgánům činným v trestním řízení. Co se na jedné straně může jevit jako zájem na zajištění kvalitní obhajoby, může na druhé straně předem znamenat prohru v trestní věci.

Praxe ukazuje, že i když navenek se tento systém ustanovování může zdát být tím spravedlivým, který zaručí nejen rovnoměrné rozvržení sil mezi advokáty, ale také právo na „zákonného“ advokáta, v některých ohledech již tak spravedlivý není. Co se týče odměn advokátů za jednotlivé obhajoby ex offio, tak již zde můžeme vidět, že výše uvedené spravedlivé rozdělení mezi advokáty je možné jen v počtu ustanovení, nikoliv ve výši odměny. Povinnost ustanovit obhájce dle pořadníku je splněna jak v situaci, kdy je advokátovi přidělena obhajoba ex offio s celkově dvěma úkony právní služby, tak v situaci s dvaceti úkony právní služby. V tomto ohledu budeme však těžko hledat „spravedlivější“ řešení.

Podle Jelínka a Uhlířové praxe ukazuje, že někteří obhájci také zvažují, zda převzetím obhajoby v přípravném řízení v palmárně nikoliv zajímavé kauze se nezbaví možnosti být ustanoveni v jiné kauze, protože při ustanovení obhájcem ztratí své místo

¹⁸¹ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 171

¹⁸² Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 172

v pořádku advokátů vedených pro účely ustanovení obhájcem v trestních věcech.¹⁸³ Praxe dále ukazuje postupy in fraudem legis, kdy soud by měl správně vynaložit relativně velkou snahu obhájce, který je příslušný k obhajobě dle pořádku, nalézt. V případě, že soud má výhrady proti konkrétnímu obhájci, jednoduše telefonní číslo obhájce pouze krátce tzv. prozvoní, aby splnil „povinnost“, poznamená do pořádku, že obhájce byl nedostupný a pokračuje dále v hledání. V takovémto případě již dle mého názoru nejde příliš mluvit o řádném zajištění práva na obhajobu, to však za naprosto nenapadnutelné a po většinu času ani nezjistitelné situace.

Z výše uvedených důvodů si Jelínek s Uhlířovou kladou otázku, zda by nebylo vhodnější, kdyby konkrétního obhájce ustanovoval orgán advokacie, na který by se v případě potřeby předseda senátu (soudce) obrátil v tom kterém konkrétním případě, přičemž inspirací by mohla být právní úprava rakouská.¹⁸⁴

Na rozdíl od případu zvoleného obhájce není ustanovený obhájce oprávněn převzetí obhajoby odmítnout. Pokud by k tomuto došlo, ať už z jakéhokoliv důvodu, jednalo by se o kárné provinění advokáta.¹⁸⁵ Trestní řád říká, že obhájce může být povinnosti obhajovat zproštěn a místo něho ustanoven obhájce jiný pouze z důležitých důvodů a na žádost obviněného nebo obhájce, přičemž tyto podmínky musí být splněny kumulativně. Judikatura potvrdila, že existence důležitých důvodů bez výslovné žádosti obviněného nebo obhájce ke zproštění obhajoby sama o sobě nepovede. Zákon více nerozvádí, co se rozumí důležitým důvodem, proto až praxe a judikatura vytvořily určitá vodítka. Podle komentáře k trestnímu řádu se za tyto důvody považují zejména důvody uvedené v § 19 až 20 zákona o advokacii, typicky v tom případě, kdy došlo k narušení nezbytné důvěry mezi obviněným a obhájcem.¹⁸⁶ V praxi se v této souvislosti můžeme občas setkat se situací, kdy obviněný považuje narušení důvěry mezi jím a obhájcem stav, kdy advokát nevyhoví nezákonnému požadavku obviněného, anebo ho nedostane ihned z vazby tak, jak obviněný požaduje. Soud musí vždy pečlivě zvážit, zda k narušení nezbytné důvěry opravdu došlo či zda se nejedná pouze o zneužití tohoto institutu, kterým obviněný může sledovat zbrzdění trestního procesu.¹⁸⁷

¹⁸³ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 173

¹⁸⁴ Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011, str. 172

¹⁸⁵ k tomu srov. např. rozhodnutí kárného senátu kárné komise ČAK ve věci K 40/94 (uveřejněno v Bulletinu advokacie, 1995, č. 8, str. 72)

¹⁸⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 488

¹⁸⁷ V Bulletinu advokacie č. 8/1999 se k tomuto vyjádřil Ježek následovně: „Zde musí k řešení přistupovat soud citlivě, protože na straně jedné nelze tolerovat pouhé přání klienta či advokáta vyvázat

Na závěr kapitoly si dovolím ještě zmínit institut, který český trestní řád nezná a který byl přijat na Slovensku. Jedná se o institut náhradního obhájce podle § 42 slovenského trestního řádu, který byl do trestního řádu včleněn novelou č. 366/2000 Sb. Náhradní obhájce může být obviněnému ustanoven vedle obhájce zvoleného nebo ustanoveného, je-li důvodná obava, že by mohlo být zmařeno hlavní líčení nebo veřejné zasedání pro nepřítomnost zvoleného nebo ustanoveného obhájce. Náhradní obhájce má pak stejná práva a povinnosti jako zvolený nebo ustanovený obhájce, při hlavním líčení je však může vykonávat pouze v případě neúčasti zvoleného nebo ustanoveného obhájce. Náhradní obhájce tedy může posloužit pouze v řízení před soudem. Podle Řeřichové potřeby aplikační praxe si vynutily zřídit tento institut právě pro řízení před soudem, kdy docházelo k případům, že zvolený nebo ustanovený obhájce se z objektivních nebo subjektivních důvodů nedostavil k hlavnímu líčení, resp. veřejnému zasedání, čímž jejich jednání zmařil.¹⁸⁸ Slovenský trestní řád dále nespecifikuje, co se rozumí důvodnou obavou, pro kterou je soud oprávněn náhradního obhájce ustanovit.

Pokud k tomuto soud přistoupí, vzniká situace, kdy je de facto obviněnému vnučen obhájce další, bez možnosti obviněného se proti tomuto ustanovení bránit. Obviněný bude mít zpravidla vytvořený důvěrný vztah ke svému zvolenému obhájci a nyní je svým způsobem nucen začít spolupracovat i s obhájcem ustanoveným pro případ, že se zvolený obhájce nebude moci hlavního líčení zúčastnit. Obviněný tak nemá jistotu, že jeho obhajobu povede ten, koho si k tomuto zvolil na základě svobodné vůle a hlavně na základě ústavně garantovaného práva na obhajobu. Je zřejmé, že k aktivní obhajobě náhradního obhájce nemusí nakonec vůbec dojít, pokud se zvolený nebo ustanovený obhájce bude řádně k úkonům trestního řízení dostavovat. O to absurdnější mi přijde situace, kdy ustanovený náhradní obhájce, profesionální advokát, bude pouze přihlížet „cizímu“ trestnímu řízení a následně tyto právní úkony státu vyúčtuje podle § 553 odst. 2 slovenského trestního řádu.

se ze zástupního vztahu, neboť takový postup by byl zcela jistě nadužíván, když již nechci říci zneužíván, na druhé straně nelze po advokátovi (ani po klientovi) požadovat detailní vysvětlení rozporů, které mezi nimi vznikly. Mohlo by tak dojít nejen k porušení povinné mlčenlivosti ze strany advokáta (resp. o žádost, která by k porušení vedla), ale i o zcela konkrétní poškození práv zastoupeného, mohlo by třeba jít o sdělení, že zástupce odmítá navrhnout v civilní věci důkazy, o nichž ví, že byly zfalšovány anebo obhájce nechce akceptovat obhajobu obviněného, spočívající v obvinění jiné osoby, o němž předpokládá, že není pravdivé. Je nicméně známo, že soudy tyto případy, obvykle spíše v trestních věcech, vykládají poměrně liberálně a spíše rozšiřujícím způsobem. Málodky se stane, že by soud třeba opakovaně odmítl „vyměnit“ ustanoveného obhájce, zvláště když tento se na dotaz soudu k žádosti klienta obvykle připojí. Soud pak stěžejí bude nutit advokáta nadále zastupovat klienta, který k němu opakovaně vyjádřil nedůvěru, byť nedostatečně odůvodněnou.“

¹⁸⁸ Řeřichová, M.: Institut náhradního obhájce na Slovensku, Bulletin advokacie, 2013, č. 12, str. 41

Osobně si nedovedu tento institut v našem právním prostředí představit. Proti obstrukcím obhájce je přitom možné zakročit vyloučením advokáta podle § 37a odst. 1 písm.) b trestního řádu. Úmyslná neúčast u hlavního líčení či zjevné obstrukční jednání mohou dále advokáta dohnat k rozhodování kárného senátu České advokátní komory o kárném provinění advokáta. Možné úskalí vidím i v tom, že záleží pouze na soudu, zda k ustanovení náhradního obhájce přistoupí. Pokud se např. obhájce z hlavního líčení z důležitého důvodu omluví, nemusí toto soud vzít v potaz a situaci vyřešit ustanovením náhradního obhájce, kdy obviněného zvoleného nebo ustanoveného obhájce dočasně zbaví.

Nemyslím si, že by podobný institut v našem právním řádu byl nutný, ani přínosný a hraničil by podle mého názoru i s garantovaným právem na obhajobu zakotveným v Listině základních práv a svobod. Řeřichová však institut náhradního obhájce hodnotí pozitivně, a to i přes naznačená úskalí. K uvedenému institutu zaujal stanovisko i slovenský Ústavní soud: *„inštitút náhradného obhajcu je osobitný inštitút trestného práva procesného, ktorý súvisí so vznikom situácie, v ktorej dochádza k snahe o marenie účelu trestného konania zo strany obvineného ako jednej z procesných strán... Ustanovenie obhajcu z úradnej moci aj proti vôli obvineného však nie je v rozpore s dohovorom, ak si to vyžadujú záujmy spravodlivosti. Je preto primerané a spravodlivé, aby riadny výkon súdnictva nebol ohrozovaný takými okolnosťami, ktoré samotný štát ako procesná strana nemôže ovplyvniť. Sem spadajú nielen snahy obvineného vyhnúť sa dôsledkom spojeným s trestným stíhaním, t. j. konanie nesúce znaky procesnej obštrukcie, ale aj snahy sledujúce mimoprocesné ciele. Takýmto javom, ktoré na úkor štátu ako procesnej strany zreteľne vybočujú z ústavne chránených procesných zásad, ako aj z rámca štátu ako právneho štátu je však potrebné čeliť.“*¹⁸⁹ Osobně by mě názor českého Ústavního soudu na zmíněný institut zajímal.

¹⁸⁹ Usnesení Ústavního soudu Slovenské republiky ze dne 27.9.2011, sp. zn. III. ÚS 402/2011-11

5 Závěr

Pokud bych měl osobě, proti níž se vede trestní řízení, dát jedinou radu, doporučil bych jí zvolit si obhájce. Obhajobu prostřednictvím advokáta považuji za prvotní krok k náležitému hájení. Obviněný pouze v tomto případě využije naplno všech možností, které trestní řád k obhajobě připouští. V praxi lze občas vyzorovat odlišné chování orgánů činných v trestním řízení v situacích, kdy je obviněný zastoupen obhájcem a kdy nikoliv. Z kapitoly o materiální obhajobě je zřejmé, že obviněný, který není zastoupen obhájcem, si nemusí být často vědom svých práv. Je to z toho důvodu, že jednotlivá ustanovení trestního řádu často v sobě ukrývají více možností uplatnění těchto práv, než se na první pohled zdá. Typicky je tato situace vidět v případech, kdy se obviněný rozhoduje, zda bude ve věci vypovídat či nikoliv, a ve své volbě se omezuje pouze na tyto dvě alternativy. Přitom možností, jak bylo v práci uvedeno, je více.

Obhájce kromě samotného upřesnění těchto práv však obviněnému pomůže i v jiných směrech, které pro úspěšné vedení obhajoby mohou být ještě důležitější. Jedná se především o taktiku obhajoby a o místní znalosti daných poměrů. V kapitole o právu obviněného uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě bylo vidět, že aplikační praxe vede k různým výkladům trestního řádu a z tohoto důvodu také k rozličným postupům. Pokud je obhájce znalý těchto poměrů, může obviněnému poskytnout neocenitelné rady, jak v konkrétních případech postupovat. Rovněž z praxe vytvořených znalostí ohledně jednotlivých osob reprezentujících orgány činné v trestním řízení může obhájce často obviněnému napovědět, na co být při jednotlivých trestních úkonech případně opatrný. Vzhledem k tomu, že právo není exaktní věda, všechny naznačené skutečnosti hrají při správném vedení obhajoby důležitou roli.

Je evidentní, že obviněný dopad trestního řízení do svého života pocítí nejsilněji v situaci, kdy bude stíhán vazebně. V tomto případě bude obviněnému vždy obhájce ustanoven, pokud si ho obviněný sám nezvolí. V kapitole o formální obhajobě bylo částečně poukázáno na nedostatky současného systému ustanovování obhájců, kteří souhlasí s výkonem obhajoby jako obhájci ex offa. Bylo poukázáno na to, že tento systém není tak spravedlivý, jak se na první pohled může zdát. Myšlenka, aby se v závažnějších trestních kauzách obhájce ustanovoval z vybraných advokátů, také není

podle mého názoru úplně správná. I přesto, že jsou všichni advokáti vázáni stejnými předpisy, rozdíly ve vedení obhajoby jsou značné. Sám však doplňuji, že i přes uvedené výhrady nenacházím při ustanovování obhájců vhodnější řešení.

I přesto, že bychom si přáli, aby nám trestní řád dal odpovědi na všechny otázky a aby stanovil pravidla chování pro všechny životní situace, nikdy tomu tak asi nebude. V práci jsem uvedl některé návrhy de lege ferenda, o kterých si myslím, že by mohly zlepšit postavení obviněného v trestním řízení či usnadnit práci obhájcům. Současně jsem kladl velký důraz na judikaturu Nejvyššího a Ústavního soudu, neboť u těchto institucí můžeme nalézat řadu odpovědí. A i přesto, že nemusíme s každým rozhodnutím souhlasit, musíme tato rozhodnutí respektovat, neboť právě u těchto soudů může často obhajoba obviněného končit.

Již delší dobu se mluví o rekonstrukci trestního práva, která byla částečně nastartována přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. V budoucnu nás pravděpodobně nemine přijetí i nového trestního řádu, který nahradí ten současný z roku 1961. I přesto, že nejsem většinou příznivcem zásadních změn, nový trestní zákoník považuji za dobrý zákon, a pokud by v podobném duchu byla provedena i změna trestního řádu, nemělo by to být ke škodě. Ať už bude zákon jakýkoliv, vždy bude podle mého názoru nejvíce záležet na přístupu jednotlivých lidí majících vliv na trestní řízení, neboť právo vždy do určité míry ohneme, povahu lidí však málokdy.

6 Resumé

Nowadays the right to counsel belongs to anybody, against whom the criminal proceeding is being conducted, that is anybody, against whom the public authority to protect the interests of the society as a whole is being applied. An accused is guaranteed with certain rights which he/she can take advantage of in the criminal trial. At the same time it is held valid that an accused can be completely passive in his/her defence and this fact must not affect them. Through the individual rights to counsel a certain balance of power between an accused and the state itself is to be guaranteed to an accused. This need occurs particularly in the situation when an accused is at liberty. The thesis deals with the constitutional guarantees of the right to counsel. As the articles of the Charter are rather brief, when we interpret these provisions, we have to make use of the judicial decisions especially of the Constitutional Court, which has coped with a lot of contentious issues. Further the thesis concentrates onto the physical defence, that is the right of an accused to serve as one's own counsel. The thesis deals in detail with the right to make a statement to all facts which an accused is imputed of, the right to make proposals, to submit applications and remedial measures, the right to allege circumstances and evidence serving to his/her defence and some other partial rights of an accused. The right of an accused to choose counsels and to consult them is denoted as the formal defence. The right of an accused to choose his/her counsel cannot be prejudiced under any circumstances. The Criminal Procedure Code stipulates when an accused must have a counsel and in case that an accused does not choose a counsel, he/she will be appointed by a court.

The thesis is targeted at the right to counsel as a whole. Nevertheless it deals in detail with some really practical problems which are brought in the criminal trial. It tries to point out at some situations from the practice which may cause uncertainty in the potential use of the partial right to counsel. The thesis endeavours to assume the own point of view on these topical issues and conceivably to suggest the solution *de lege ferenda*. In the chosen topic it is not possible to avoid judicial decisions of both Supreme and Constitutional Courts. It is not always possible to agree fully with these conclusions. However, when interpreting particular rules it is necessary to proceed with as good knowledge of these decisions as possible, as they are just the institutes which have the final word.

I can be sum up that although certain issues of the criminal trial and the right to counsel are solved insufficiently or non-unambiguously, the total degree of the guarantee of the right of an accused to counsel is rather extensive.

7 Abstrakt

Práce se zabývá právem obviněného na obhajobu jako celku. Dále je zaměřena na aktuální otázky trestního procesu a některé sporné momenty realizace práv obviněného. Práce vychází z evropských záruk práva na obhajobu, a následně z ústavně garantovaných práv obviněného, které vyplývají z Listiny základních práv a svobod. Práce se dále zabývá jednotlivými dílčími právy na obhajobu, přičemž je práce systematicky členěna na obhajobu materiální, tj. právo obviněného hájit se sám a obhajobu formální, tj. právo zvolit si obhájce a radit se s ním. Práce obsahuje rovněž přehled judikatury, a to zejména ve sporných otázkách výkladu jednotlivých norem. V práci nechybí ani úvahy *de lege ferenda* k současné právní úpravě.

Abstract

The thesis deals with the right of an accused to counsel as a whole. Further it is aimed at the topical matters of the criminal trial and some contentious moments of the realisation of the rights of an accused. The thesis issues from the European guarantee of the right to counsel and subsequently from the constitutionally guaranteed rights of an accused which result from the Charter of Rights and Freedoms. Then the thesis deals with the individual partial rights to counsel, while it is systematically structured to the physical defence, i.e. the right of an accused to serve as one's own counsel, and to the formal defence, i.e. the right to choose counsels and to consult them. The thesis also includes the survey of judicial decisions, especially concerning contentious issues of the interpretation of particular rules. The thesis does not omit the discretion *de lege ferenda* to current legal regulation as well.

8 Seznam literatury

- Barnetová, D.: K otázce nepřiměřené délky trestního řízení a prostředkům nápravy, zejména s přihlédnutím k judikatuře ESLP, Bulletin advokacie, č. 5/2013
- Bruna, E.: Otázky právního procesu. Praha: Leges, 2010
- Císařová, D. Obhájce v československém trestním řízení. Praha: Univerzita Karlova, 1966
- Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008
- Čentěš, J. a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012
- Fryšták, M. Úřední záznam o podání vysvětlení jako důkaz v trestním řízení. Trestněprávní revue, 2013, č. 9, str. 201
- Herczeg, J.: Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013, 288 s.
- Hubálková, E.: Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech, nové vydání, Bulletin advokacie, zvláštní číslo, Praha, listopad 2008
- Jelínek, J. Dohodovací řízení v trestním procesu a otázky související. Bulletin advokacie, 2012, č. 10
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 5. aktualizované vyd. Praha: Linde Praha a.s., 2007
- Jelínek, J., Uhlířová, M.: Obhájce v trestním řízení. 1. vydání. Praha: Leges 2011
- Jelínek, M. Poznámka k otázce přípustného rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem. Bulletin advokacie, 2005, č. 3
- Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009
- Ježek, V. Právní povaha určení advokáta podle § 18 odst. 2 zákona o advokacii, Bulletin advokacie, 1999, č. 8
- Kmec, J. Právo na přiměřenou délku trestního řízení v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Trestněprávní revue, 2004, č. 5
- Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1687 s.
- Kordík, M. Právo „osoby so samostatnými obhajovacími právy“ zvolit obviněnému obhájce – problémy z aplikačnej praxe. Trestní právo, 2008, č. 3

Kovářová, D. Soudní poplatky brzy vrátíme. HN.IHNED.CZ, 27.8.2009, <http://hn.ihned.cz/c1-38158270-daniela-kovarova-soudni-poplatky-brzy-vratime>.

Kroupa, J. a kol. Mediální právo. Masarykova univerzita. 1. vydání. Brno, 2010

Kučera, P., Kincl, M. Presumpce nevinny již neplatí? Trestní právo, 2010, č. 9

Mandák, V. Meze trestní obhajoby – nástin základních otázek, Bulletin advokacie, 2003, č. 10

Mandák, V. Pojetí výpovědi obviněného v našem trestním řádu. Trestněprávní revue, 2002, č. 5

Molek, P. Právo na spravedlivý proces. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012

Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 1211 s.

Repík, B.: Evropská Úmluva o lidských právech a trestní proces: Orac, 2002

Růžička, M., Szkanderová, M. Několik poznámek k výslechům svědků v přípravném řízení z pohledu policejního orgánu a státního zástupce. Trestněprávní revue, 2011, č. 10

Řeřichová, M.: Institut náhradního obhájce na Slovensku, Bulletin advokacie, 2013, č. 12

Sokol, T.: O protokolaci v trestním řízení, Bulletin advokacie, 2007, č. 4

Sokol, T.: Ještě k odročení úkonu z důvodu na straně obhájce a k právu na obhajobu, Bulletin advokacie, 2010, č. 1-2

Svejkovský, J., Vychopeň, M., Krym, L., Pejchal, A. a kol. Zákon o advokacii. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012

Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013

Šámal, P. a kol. Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013

Šámal, P. a kol. Trestní řád III. § 315 až 471. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013

Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009

Šámal, P. a kol. Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009

Šámal, P., Novotný, F., Růžička, M., Vondruška, F., Novotná, J. Přípravné řízení trestní. Praha. C. H. Beck, 2003, 1471 s.

- Ščerba, F. a kolektiv: Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice. Praha: Leges, 2012
- Ševčík, V. Taktika obhajoby (prvá část). Bulletin advokacie, 2001, č. 9
- Ševčík, V. Taktika obhajoby (dokončení). Bulletin advokacie, 2001, č. 10
- Šimíček, V.: Ústavní stížnost. 2. zcela přepracované a aktualizované vydání, Linde Praha, a.s., 2001
- Špundová, J. Obviněný a jeho právo na obhajobu, disertační práce, interní tisk PF UK, Praha, 2005
- Štěpán, J. Poznámky k práci obhájce po novele trestního řádu (první část). Bulletin advokacie, 2001, č. 11-12
- Štěpán, J. Poznámky k práci obhájce po novele trestního řádu (II. část). Bulletin advokacie, 2002, č. 1
- Tichý, J. Ještě k rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem při trestní obhajobě. Bulletin advokacie, 2005, č. 2
- Vantuch, P. K možnosti odepřít nahlédnutí do vyšetřovacího spisu a pořizovat z něj výpisky a kopie. Bulletin advokacie, 1994, č. 5
- Vantuch, P. K možnosti přehrání či pořízení kopie záznamu z jednání soudu obhajobě. Trestní právo, 2005, č. 9
- Vantuch, P. K možnosti sjednat dohodu o vině a trestu po podání obžaloby. Trestní právo, 2013, č. 9-10
- Vantuch, P. K návrhu, aby se v některých případech nutné obhajoby mohl obviněný obhájce vzdát. Trestní právo, 2011, č. 6
- Vantuch, P. K právu obviněného vzdát se obhájce z pohledu nutné obhajoby. Bulletin advokacie, 2012, č. 11
- Vantuch, P. K znaleckým posudkům vyžádaným obhajobou po novele trestního řádu. Bulletin advokacie, 2002, č. 4
- Vantuch, P. Kdy lze provádět výslechy svědků ve standardním vyšetřování dle § 164-167 TrŘ. Trestněprávní revue, 2003, č. 9
- Vantuch, P. Kdy může obhajoba důkaz vyhledat, kdy předložit a kdy jen navrhnout jeho provedení? Bulletin advokacie, 2013, č. 7-8,
- Vantuch, P. Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck: 2010
- Vantuch, P. Poslední slovo obžalovaného v návaznosti na jeho závěrečnou řeč. Bulletin advokacie, 1994, č. 2

- Vantuch, P. Právo obhajoby na kopii (či přehrání) zvukového záznamu z hlavního líčení. *Trestní právo*, 2007, č. 5
- Vantuch, P. Rozšíření vyšetřování, přísnější kvalifikace skutku a dopad pro obhajobu obviněného. *Trestní právo*, 2003, č. 4
- Vantuch, P. Selekcce důkazů v neprospěch obviněného. *Trestní právo*, 2010, č. 10
- Vondruška, F. K ustanovení obhájce místně nepříslušným soudem. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 1
- Vydra, V. K otázce přípustného rozsahu zastoupení advokáta advokátním koncipientem. *Bulletin advokacie*, 2004, č. 10
- Wagnerová, E.; Šimíček, V.; Langášek, T.; Pospíšil, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2012
- Zoulík, F. Příkazní smlouva se zvláštním zřetelem na poskytování právní pomoci advokátem (k diskusi). *Bulletin advokacie*, 1992, č. 3

9 Klíčová slova – key words

obhajoba - defense

obhájce – defender

právo na obhajobu – right of defense